

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

*Навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

За загальною редакцією
О.В. Гарагонича та С.М. Грудницької

Київ 2014

УДК 347.72(075.8)

ББК 67.494я73

К 68

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України №486 від 18 квітня 2014 року рекомендовано вченою радою Академії адвокатури України для використання у навчальному процесі вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (протокол №8 від 24 квітня 2014 року)

Рецензенти:

Джабраїлов Р. А. – доктор юридичних наук, доцент, Інститут економіко-правових досліджень НАН України.

Джумагельдієва Г. Д. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Інститут економіко-правових досліджень НАН України.

Шаповалова О. В. – доктор юридичних наук, професор, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України.

Авторський колектив

Бекірова Е.Е. – кандидат юридичних наук, доцент §2, 8 (спільно з *Коверзневим В.О.*) розділу 2, § 8 розділу 4. **Бисага Ю.М.** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України – §3 і 9 розділу 2 (спільно з *Гарагоничем О. В.*). **Богун В.П.** – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 7 (спільно з *Льющенко Г. В.*). **Гарагонич О.В.** – кандидат юридичних наук, доцент – Передмова, розділ 1, §1, 3 (спільно з *Бисагою Ю.М.*), 4–6, 9 (спільно з *Бисагою Ю.М.*) розділу 2, розділи 3, 5 (спільно з *Кравчуком В.М.*), 6 і 8 (спільно з *Кравчуком В.М.*), §3 розділу 11. **Грудницька С.М.** – доктор юридичних наук, професор – §1, 2 розділу 11. **Льющенко Г.В.** – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 7 (спільно з *Богуном В.П.*), розділ 9 (спільно з *Переверзєвим О.М.*). **Коверзнев В.О.** – кандидат юридичних наук, доцент – §7, 8 (спільно з *Бекіровою Е.Е.*) розділу 2. **Кравчук В.М.** – доктор юридичних наук, професор – розділи 5, 8 (спільно з *Гарагоничем О.В.*). **Ніколенко Н.М.** – доктор юридичних наук, доцент – розділ 10 (спільно з *Смітюхом А.В.*). **Переверзєв О.М.** – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 9 (спільно з *Льющенко Г.В.*). **Смітюх А.В.** – кандидат юридичних наук, доцент – §1–7, 9 розділу 4, розділ 10 (спільно з *Ємельяновим А.С.*)

К 68 Корпоративне право: навчальний посібник / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 344 с.

ISBN 978-9660194-188-4

У навчальному посібнику розглядаються теоретичні правові проблеми нового для вітчизняної правової дійсності нормативно-правового утворення – корпоративного права, а також актуальні питання діяльності корпоративних підприємств. У доступній формі викладено питання поняття та предмета корпоративного права, правового статусу корпоративних підприємств, корпоративних прав та обов'язків, корпоративного управління, правового регулювання майнових відносин у корпоративних підприємствах, особливостей вирішення корпоративних спорів та ін.

Навчальний посібник призначений для вивчення спеціального навчального курсу «Корпоративне право» студентами юридичних та економічних спеціальностей, а також для всіх тих, хто цікавиться питаннями правового регулювання корпоративних відносин. До посібника включений перелік основних законодавчих і підзаконних нормативних актів, що регулюють відповідні відносини.

ISBN 978-9660194-188-4

УДК 347.72(075.8)

ББК 67.494я73

© Авторський колектив, 2014

© Видавничий Дім «Слово», 2014

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень
ПЕРЕДМОВА

Розділ 1. Поняття й предмет корпоративного права .

1. Поняття й ознаки корпоративного права
 2. Предмет корпоративного права
 3. Суб'єкти корпоративних відносин
 4. Джерела корпоративного права .
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 1

Розділ 2. Види корпоративних підприємств в Україні .

1. Загальна характеристика господарських товариств .
 2. Повне товариство .
 3. Командитне товариство .
 4. Товариство з обмеженою відповідальністю .
 5. Товариство з додатковою відповідальністю .
 6. Акціонерне товариство
 7. Виробничі кооперативи
 8. Інші види корпоративних підприємств
 - 8.1. Обслуговуючі, споживчі та сільськогосподарські кооперативи.
 - 8.2. Корпоративне приватне підприємство.
 - 8.3. Фермерське господарство
 - 8.4. Колективне сільськогосподарське підприємство
 - 8.5. Фондова біржа.
 - 8.6. Корпоративний фонд
 9. Організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 2

Розділ 3. Створення корпоративних підприємств

1. Поняття та зміст права на створення корпоративного підприємства .
 2. Суб'єкти права на створення корпоративного підприємства
 3. Реалізація права на створення корпоративного підприємства та його обмеження
 4. Установчі документи корпоративного підприємства .
 5. Стадії створення корпоративних підприємств .
 6. Створення відокремлених підрозділів корпоративних підприємств
 7. Створення фіктивних корпоративних підприємств
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 3 .

Розділ 4. Корпоративні права та обов'язки

1. Поняття, підстави набуття і класифікація корпоративних прав
2. Група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством

3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства
 4. Група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства .
 5. Група корпоративних прав з розпорядження акціями, частками, паями
 6. Особливості реалізації корпоративних прав держави
 7. Корпоративні обов'язки
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 4

Розділ 5. Корпоративне управління .

1. Поняття та принципи корпоративного управління ..
 2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства
 3. Вищі органи управління корпоративного підприємства .
 4. Виконавчі органи управління корпоративних підприємств_.
 5. Наглядова (спостережна) рада_..
 6. Ревізійна комісія (ревізор)_.
 7. Корпоративний секретар_.
 8. Особливості корпоративного управління в персональних господарських товариствах_.
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 5

Розділ 6. Загальні збори акціонерного товариства

1. Компетенція загальних зборів АТ
 2. Скликання загальних зборів АТ .
 3. Формування порядку денного загальних зборів АТ .
 4. Повідомлення акціонерів про загальні збори АТ .
 5. Право на участь у загальних зборах АТ ..
 6. Реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах АТ
 7. Порядок проведення загальних зборів АТ .
 8. Прийняття рішень загальних зборів АТ .
 9. Оформлення рішень загальних зборів АТ
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 6

Розділ 7. Майнові відносини в корпоративних підприємствах

1. Поняття та функції статутного капіталу корпоративних підприємств
 2. Розмір статутного капіталу корпоративних підприємств.
 3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств
 4. Формування статутного капіталу корпоративних підприємств
 5. Збільшення статутного капіталу корпоративних підприємств.
 6. Зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 7 .

Розділ 8. Припинення корпоративних правовідносин.

1. Підстави припинення корпоративних правовідносин
2. Вихід учасників (членів) з корпоративного підприємства.

3. Виключення учасників (членів) з корпоративного підприємства
 4. Розрахунки з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства.
 5. Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі
 6. Відчуження акцій..
 7. Звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена)
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 8

Розділ 9. Припинення корпоративних підприємств

1. Поняття та способи припинення корпоративних підприємств.
 2. Підстави та процедура реорганізації корпоративних підприємств
 3. Ліквідація корпоративних підприємств
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 9

Розділ 10. Вирішення корпоративних спорів.

1. Поняття, учасники, підвідомчість та підсудність корпоративних спорів
 2. Способи захисту корпоративних прав.
 3. Особливості розгляду корпоративних спорів.
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 10

Розділ 11. Напрями розвитку корпоративного права та правові можливості сучасного періоду

1. Участь трудових колективів в корпоративному управлінні.
 2. Перспективна методика наукових досліджень проблем корпоративного права.
 3. Правові аспекти забезпечення безпеки в корпоративному секторі.
- Запитання і завдання для самоконтролю до розділу 11

Список рекомендованої літератури

Алфавітно-предметний показчик

Перелік умовних скорочень

АМКУ	- Антимонопольний комітет України
АТ	- акціонерне товариство
ВГСУ	- Вищий господарський суд України
ВСУ	- Верховний Суд України
ГК України	- Господарський кодекс України
ГПК	- Господарський процесуальний кодекс України
Закон про АТ	- Закон України «Про акціонерні товариства»
Закон про ГТ	- Закон України «Про господарські товариства»
КМУ	- Кабінет Міністрів України
НКЦПФР	- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ПФУ	- Пенсійний фонд України
ст.	- стаття
ТДВ	- товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ	- товариство з обмеженою відповідальністю
ФДМУ	- Фонд державного майна України
ЦК України	- Цивільний кодекс України
ЦПК	- Цивільний процесуальний кодекс України
ч.	- частина

ПЕРЕДМОВА

Активний розвиток корпоративних підприємств став новим феноменом соціально-економічної практики реформування економіки України. Цей процес вимагав нового правового підходу до осмислення ролі і місця цих учасників господарських відносин у системі суб'єктів господарювання, а також до правового регулювання їх діяльності. Це, в свою чергу, дало потужний імпульс для формування нового елемента в системі права України – корпоративного права, предметом регулювання якого стали корпоративні відносини.

Корпоративні відносини в Україні розвиваються надзвичайно динамічно. Багато нових правових інститутів впроваджується сьогодні у вітчизняне корпоративне право у зв'язку з необхідністю адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Не дивлячись на те, що на сьогоднішній день правова основа регулювання діяльності корпоративних підприємств уже сформувалась, вона далеко не завжди відповідає вимогам господарської практики.

На нашу думку, це пояснюється тим, що розвиток корпоративних відносин відбувається в стрімкому темпі, в результаті чого економіка випереджає право. Відтак, поява якісно нових економічних відносин поки не знаходить належного законодавчого закріплення. Відсутня єдність у розумінні процесів, які відбуваються у корпоративному секторі економіки, що породжує велику кількість теорій і гіпотез, які нерідко навіть суперечать одна одній. У зв'язку з цим виникає необхідність додаткового уточнення питань, які стосуються визначення основоположних понять корпоративного права, сутності корпоративних відносин, особливостей правового статусу корпоративних підприємств та ін.

Головна мета запропонованого читачеві навчального посібника – у доступній формі подати базові знання з питань корпоративного права. Викладений теоретичний матеріал, рекомендована література, запитання для

самоконтролю сприятимуть засвоєнню основних дефініцій та положень корпоративного права.

У даному навчальному посібнику викладені правові основи створення, діяльності і припинення корпоративних підприємств різних організаційно-правових форм, висвітлені особливості правового статусу інших учасників корпоративних відносин, специфіка корпоративного управління та формування майнової бази діяльності таких суб'єктів.

У навчальному посібнику аналізуються нормативно-правові акти України і судова практика станом на 15 квітня 2014 року.

Посібник може бути рекомендований студентам, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, а також всім тим, хто цікавиться питаннями правового регулювання корпоративних відносин.

Розділ 1. Поняття й предмет корпоративного права.

1. Поняття й ознаки корпоративного права.

2. Предмет корпоративного права.

3. Суб'єкти корпоративних відносин.

4. Джерела корпоративного права.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття й ознаки корпоративного права

Уже тривалий час питання, пов'язані з корпоративним правом, викликають в Україні чималий інтерес. Корпоративне право викладається у більшості юридичних вищих навчальних закладах країни. Застосування у законодавстві, правовій та судовій практиці корпоративної термінології уже стало звичним явищем. У юридичній спільноті сформувався навіть окремий прошарок юристів-корпоративістів – фахівців у сфері корпоративного права.

Хоча термін «корпоративне право» став невід'ємною частиною правового життя України, питання про те, що таке корпоративне право, залишається відкритим. Проблемна ситуація, у котрій знаходяться дослідники питань правового регулювання корпоративних відносин, багато в чому обумовлена існуванням різних підходів щодо розуміння категорій «корпоративне право», «корпоративні відносини», «суб'єкти корпоративних відносин». Тривалий час у правовій науці триває наукова дискусія щодо визначення поняття корпоративного права і його місця у системі права.

З цього приводу у науковій літературі сформувалось різні (іноді навіть діаметрально протилежні) підходи до визначення місця корпоративного права у правовій системі. Автори, котрі досліджували цю проблему, визначали корпоративне право як:

1) комплексну галузь права (І.В. Спасибо-Фатєєва¹, О.В. Серих², А.А. Кирилових³);

2) окрему галузь права (право юридичних осіб), що регулює суспільні відносини, які виникають між учасниками, юридичними особами та їх органами у зв'язку зі створенням, управлінням та припиненням юридичних осіб (В.М. Кравчук)⁴;

3) галузь права, що регулює взаємовідносини, що виникають між засновниками (учасниками, членами) юридичних осіб та самими юридичними особами, а також відносини в процесі створення та державної реєстрації юридичних осіб (І.В. Татарчук, Т.Є. Дяків)⁵ ;

4) систему загальнообов'язкових для даної корпорації норм, які встановлюються органами управління корпорації і виражають волю її членів (І.А. Єремичев)⁶;

5) право внутрішньо фірмове, як систему правил поведінки, що розроблені в організації, заснованій на об'єднанні осіб і капіталів, виражають волю її колективу і регулюють різні сторони діяльності даної організації (Т.В. Кашаніна)⁷;

б) сукупність норм, що регламентують правовий статус господарських товариств та організацій (корпорацій), регулюють відносини з приводу їх створення, діяльності, управління та припинення, а також відносини внутрішнього характеру, які складаються в товаристві (О.О. Мельник)⁸;

¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Поняття корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 4. – С. 113-114

² Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96-99

³ Кирилловых А.А. Корпоративное право. Курс лекций / А. А. Кирилловых. – М.: Юстицинформ, 2009. – С. 10

⁴ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 12-13

⁵ Корпоративне право України: Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 4

⁶ Корпоративное право: учебник / под. ред. И. А. Еремичева, Е. А. Павлова Е.А. - 3-изд. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2011. – С. 25

⁷ Кашанина Т. В. Корпоративное право / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – С. 59.

⁸ Мельник О.О. Корпоративне право: Навчальний посібник / О. О. Мельник. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 4

7) комплексний міжгалузевий правовий інститут, норми якого регулюють приватноправові і публічно-правові відносини, які складаються у зв'язку зі створенням, діяльністю та ліквідацією господарських товариств (О.Р. Кібенко)⁹;

8) міжгалузевий правовий інститут (В.В. Гущин, Ю.О. Порошкіна, Є.Б. Сердюк)¹⁰;

9) комплексний правовий інститут, який базується на понятійному апараті цивільного права (І.Б. Саракун)¹¹;

10) інститут цивільного права (С.С. Алексєєв¹², В.В. Луць¹³, В.А. Васильєва¹⁴, Н.С. Глусь¹⁵);

11) інститут підприємницького права, як сукупність норм і правил поведінки, які регулюють на підставі поєднання приватно-правових і публічно-правових методів правового регулювання суспільні відносини, пов'язані з утворенням і діяльністю корпорацій (І.Р. Шиткіна)¹⁶;

12) підгалузь цивільного права (Г.Є. Авілов, В.Є. Суханов¹⁷, М.Ю. Челишев)¹⁸;

13) підгалузь господарського права (А.В. Смітюх¹⁹)

Кожен із наведених підходів має як свої сильні, так слабкі сторони.

В якості контраргументів визнання корпоративного права галуззю права, як правило, наводиться відсутність власного предмета і методів регулювання відмінних від інших галузей права. Можливо, з розвитком корпоративного

⁹ Кібенко Е. Р. Корпоративное право Украины: Учебное пособие / Е. Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – С. 36

¹⁰ Гущин В. В., Порошкіна Ю. О., Сердюк Е. Б. Корпоративное право / В. В. Гущин, Ю. О. Порошкіна, Е. Б. Сердюк. – М.: Эксмо, 2006. – С. 80.

¹¹ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / І.Б. Саракун; НДІ приват. права і п-ва Акад. прав. наук України. – К., 2008. – С. 5

¹² Алексєєв С.С. Собственность в акционерном обществе / С. С. Алексєєв // Цивилистическая практика. – 2003. – № 1 (6). – С. 3.

¹³ Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 15

¹⁴ Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 10

¹⁵ Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис....канд. юрид. наук. – К., 2000. – С. 13.

¹⁶ Корпоративное право / под ред. И. С. Шиткиной. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 14

¹⁷ Авілов Г.Е., Суханов Е.А. Юридические лица в современном российском гражданском праве. – М.: Вестник гражданского права. Т.6. – 2006, №1. С. 17-18

¹⁸ Чельшев М. Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование: Дис. ... докт. юрид. наук / М. Ю. Чельшев; Казанский гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2008. – С. 404

¹⁹ Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах: Навчальний посібник / А. В. Смітюх. – К.: Істина, 2011. – С. 48

законодавства України і, загалом, корпоративних відносин це стане можливим. Однак, наразі стверджувати про корпоративне право як окрему або комплексну галузь права передчасно.

Тлумачення корпоративного права «внутрішнім» правом юридичної особи чи корпорації встановлює виключно локальний характер цього права й істотно звужує сферу його правового регулювання. Такий підхід, як слушно зауважує В.В. Луць, є досить суперечливим, оскільки не окреслює кола відносин, які є предметом корпоративно-правового регулювання, і не виправдано звужує нормативно-правову базу, ототожнюючи об'єктивне корпоративне право з системою норм, розроблених у межах певного товариства.²⁰

Якщо стати на позицію авторів, які ототожнюють корпоративне право з інститутом або підгалуззю цивільного права, то доведеться ігнорувати факт правового регулювання корпоративним правом значного масиву відносин, пов'язаних з корпоративним управлінням, здійсненням контролю, відносин між учасниками (членами) корпоративного підприємства і органами такого підприємства. Адже згідно із ч. 2 ст. 1 ЦКУ до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом. На цьому наголошують як представники господарського права²¹, так і представники науки цивільного права²².

На нашу думку, на даному етапі розвитку корпоративного права найбільш вдалим є підхід, згідно з яким корпоративне право визнається підгалуззю господарського права. Сучасне корпоративне право представляє собою результат системної правотворчої діяльності як держави, так і з її дозволу

²⁰ Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 14

²¹ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10–14; Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – С. 134–136

²² Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 10–11

суб'єктів господарювання, серед яких все більш помітне місце займають різні по кількісному складу, функціональній спрямованості і організаційній структурі корпоративні підприємства.

Як підгалузь господарського права корпоративне право не має ні самостійного предмета регулювання, ні спеціальних методів правового регулювання, відмінних від методів господарського права. До того ж, корпоративне право регулює питання, які належать до категорії суб'єктного складу господарського права, тому корпоративне право не може бути визнано самостійною галуззю права. Однак, це не применшує ролі і значення корпоративного права, які в сучасних ринкових умовах постійно зростають.

Корпоративне право – це підгалузь господарського права, норми якої регулюють корпоративні відносини, що виникають у зв'язку з утворенням, діяльністю, управлінням і припиненням корпоративних підприємств.

Ознаки корпоративного права:

1) корпоративне право – це система однорідних предметно пов'язаних інститутів господарського права. Тобто корпоративне право є підгалуззю господарського права правових інститутів;

2) наявність предмета правового регулювання – корпоративних відносин (як різновиду господарських), що виникають у зв'язку з утворенням, діяльністю, управлінням і припиненням корпоративних підприємств;

3) використання методів правового регулювання, притаманних господарському праву, що забезпечують збалансоване врахування та захист приватних і публічних інтересів корпоративних підприємств, їх учасників (членів), органів управління та найманих працівників таких підприємств (методу автономних рішень; методу владних приписів; методу координації (узгодження); методу рекомендації);

4) значний нормативний масив у корпоративному праві становлять корпоративні нормативні акти, які встановлюються органами корпоративного підприємства і поширюються на суб'єктів корпоративних відносин;

5) у випадку порушення норми корпоративного права забезпечуються не тільки державним, але й корпоративним примусом. Насамперед, саме корпоративне підприємство впливає на порушника, використовуючи санкції, передбачені в корпоративних актах. При недостатності засобів цілком можливе звернення за захистом до суду та правоохоронних органів. Наприклад, згідно із ч. 2 ст. 61 Закону про АТ наглядова рада має право відсторонити від виконання повноважень голову колегіального виконавчого органу (особу, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу), дії або бездіяльність якого порушують права акціонерів чи самого товариства.

2. Предмет корпоративного права

Предмет корпоративного права становлять суспільні відносини, що виникають у процесі створення, діяльності, управління та припинення корпоративних підприємств.

Відносини, які становлять предмет корпоративного права називаються корпоративними. Саме корпоративні відносини є тією формою, в якій абстрактні норми права, що містяться в корпоративному законодавстві, як підгалузі господарського законодавства, набувають своєї реалізації.

Законодавче визначення поняття корпоративних відносин закріплено у ГКУ. Так, згідно із ч. 3 ст. 167 ГКУ під **корпоративними відносинами** маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Тобто, до корпоративних, на думку законодавця, належать відносини, об'єктом яких є корпоративні права.²³ У свою чергу, нормативне визначення об'єкта корпоративних відносин міститься у ч. 1 ст. 167 ГКУ, згідно з якою **корпоративні права** – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на

²³ Детальні див. Розділ 4

участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Оскільки жодних інших ознак для кваліфікації відносин як корпоративних законодавець не дає, досить часто неоднозначність у визначенні кола корпоративних відносин призводить до проблем у судовій та правозастосовній практиці при визначенні підвідомчості спорів, що виникають із корпоративних відносин, при застосуванні норм корпоративного права у сфері господарювання та інших сферах суспільного життя та ін. Зазначене вимагає теоретичного осмислення правовою наукою суті корпоративних відносин.

На сьогоднішній день у правовій науці відсутня єдність у підходах до визначення поняття «корпоративні відносини». Дослідниками цієї проблеми корпоративні відносини визначаються як:

1) відносини, що виникають між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками чи акціонерами з приводу реалізації їх права власності на акцію чи права власності на частку в статутному фонді корпорації (Н.С. Глузь)²⁴;

2) відносини між учасниками товариства; між господарським товариством та його учасником (учасниками); між різними органами господарського товариства (О.Р. Кібенко)²⁵;

3) індивідуалізований суспільний правовий зв'язок між особами, що є результатом впливу норм корпоративного (акціонерного) права на фактичне суспільне відношення (О.В. Щербина)²⁶;

4) внутрішніх організаційно-господарських відносин, що складаються в процесі управління господарською діяльністю між корпоративними суб'єктами

²⁴ Глузь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / Н. С. Глузь; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – С. 4

²⁵ Кібенко Е. Р. Корпоративное право Украины: Учебное пособие / Е. Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – С. 33-34

²⁶ Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / О. В. Щербина; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – С. 4

господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень – засновниками (учасниками) і уповноваженими ними органами (О.М. Переверзєв)²⁷;

5) відносини щодо виникнення, зміни, припинення та реалізації права участі в товаристві (В.М. Кравчук)²⁸;

б) майнові та особисті немайнові відносини, що виникають між учасником юридичної особи та юридичною особою, а також між учасниками (засновниками) щодо реалізації корпоративних прав (В.А. Васильєва)²⁹;

7) відносини між учасниками (засновниками) та товариством і між самими учасниками (засновниками), які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав (І.Б. Саракун)³⁰;

8) поєднання взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин (В.С. Щербина)³¹;

9) відносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб (О.М. Вінник)³².

Таким чином, науковцями до корпоративних відносяться різні за змістом та суб'єктами відносини.

²⁷ Переверзєв О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / О. М. Переверзєв; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. –

²⁸ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – С. 18

²⁹ Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 18

³⁰ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / І.Б. Саракун; НДІ приват. права і п-ва Акад. прав. наук України. – К., 2008. – С. 5

³¹ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13

³² Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Вінник; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – С. 14

Як правило, дослідники при визначенні корпоративних відносин в якості їх кваліфікуючих ознак зазначають: суб'єктів та об'єктів відносин. У більшості наведених визначеннях спільним для усіх цих відносин є те, що за суб'єктним критерієм вони так чи інакше пов'язані з корпоративними підприємствами, хоча й використовуються в них різні терміни «корпорації», «господарські товариства», «корпоративні суб'єкти господарювання» тощо.

Разом з тим, найбільші розходження у правовій науці пов'язані з визначенням сфери існування корпоративних правовідносин. Підходи дослідників щодо сфери існування корпоративних відносин у юридичній літературі розподіляють за трьома напрямками (теоріями) на:

- теорію «комплексного правовідношення», відповідно до якої зміст відносин складають цивільні, управлінські, трудові, адміністративні, фінансові тощо права та обов'язки;
- теорією «підприємницького (господарського) правовідношення», згідно з якою корпоративні відносини є предметом правового регулювання підприємницького (господарського) права;
- теорія «цивільного правовідношення», відповідно до якої корпоративні правовідносини є різновидом цивільних правовідносин.³³

На нашу думку, теорія, відповідно до якої корпоративні правовідносини вважаються різновидом господарських є більш обґрунтованою. Віднесення корпоративних відносин до господарських (як різновиду останніх), як показує аналіз законодавства і доводиться у юридичній літературі представниками науки господарського права (О.М. Вінник³⁴, В.С. Щербина³⁵), може бути обґрунтовано:

- належністю корпоративних підприємств до суб'єктів господарювання та відповідно – складових елементів господарської системи країни;

³³ Цікало В. І. Правова природа корпоративного правовідношення / В. І. Цікало // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 157–165

³⁴ Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – С. 132-135

³⁵ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13

- поєднанням в корпоративних відносинах *майнових* (сплата вкладів, господарське використання майна товариства, зміна його статутного капіталу та ін.) та *організаційних* (процедура створення підприємства, управління підприємством, відносини з уповноваженими державними органами з питань контролю за діяльністю підприємства) *елементів* (що притаманно для господарських відносин);
- поєднанням приватних і публічних механізмів нагляду і контролю з боку держави у сфері корпоративних відносин;
- виникненням частини корпоративних відносин між своєрідними суб'єктами – органами корпоративного підприємства, що визнаються лише господарським правом (на відміну від цивільного, зокрема) суб'єктами внутрішньогосподарських відносин;
- суб'єкти корпоративних відносин в більшості випадків не автономні і нерівноправні (учасники (члени) керують корпоративним підприємством або контролюють його діяльність; окремих учасник (член) зобов'язаний виконувати рішення загальних зборів учасників (членів, акціонерів), навіть, якщо він голосував проти їх прийняття);
- дані відносини можна визначити як відносини залежності, контролю, підпорядкування меншості більшості;
- складність системи інтересів в корпоративних підприємствах, яка включає не лише корпоративні інтереси (*загальні* – підприємства та *індивідуальні* – його учасників (членів)), але й інших осіб, частина з яких є носіями публічних інтересів (зокрема, Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном, НКЦПФР, Антимонопольний комітет України) і відповідно – комплексне застосування приватноправових і публічно-правових методів регулювання корпоративних відносин (що також притаманно господарським відносинам);
- переважаюча роль в корпоративних відносинах (як їх консолідуючого ядра) господарських відносин, хоча і за наявності (в певних

випадках) елементів (ознак) відносин іншої галузевої належності – трудових, цивільних, адміністративних, земельних, фінансових та інших.

Своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених *організаційно-господарських* та *майново-господарських* відносин, що існують у нерозривній єдності, і в силу цього не можуть бути предметом регулювання різних галузей права – цивільного і господарського.³⁶

До *організаційно-господарських* відносин у складі корпоративних відносин можна віднести відносини:

- між засновниками чи учасниками (членами) корпоративного підприємства (у тому числі органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадянами та громадськими організаціями) і створеним ними корпоративним підприємством, що виникають у процесі корпоративного управління. Зокрема, це відносини щодо управління підприємством у порядку, визначеному в установчому документі; відносини щодо права учасників (членів) одержувати інформацію про діяльність корпоративного підприємства та щодо їх обов'язку не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність підприємства; відносини, пов'язані з додержанням установчого документа корпоративного підприємства та виконанням рішень загальних зборів; відносини, пов'язані з виходом учасника (члена) у встановленому порядку з корпоративного підприємства, тощо;

- між засновниками чи учасниками (членами) корпоративного підприємства (у тому числі органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадянами та громадськими організаціями) і органами створеного ними корпоративного підприємства, що виникають у процесі корпоративного управління;

- між органами корпоративного підприємства (вищим органом, наглядовою (спостережною) радою, виконавчим органом, ревізійною комісією (ревізором)), що виникають у процесі корпоративного управління і контролю.

³⁶ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13

Майново-господарськими відносинами у складі корпоративних відносин є відносини:

- між учасниками (членами) корпоративного підприємства і підприємством щодо розподілу прибутку підприємства і одержання його частини (дивідендів);

- щодо відчуження часток (акцій, паїв) у капіталі (статутному, складеному чи пайовому) корпоративного підприємства, що засвідчують участь (членство) у корпоративному підприємстві (такі відносини можуть виникати між учасниками (членами) корпоративного підприємства, учасником (членом) корпоративного підприємства та підприємством, учасником (членом) корпоративного підприємства та іншими особами);

- між учасниками (членами) корпоративного підприємства та підприємством щодо виконання зобов'язань перед корпоративним підприємством, пов'язаних з майновою участю, а також щодо внесення вкладів (паїв, вступних внесків), оплати акцій тощо.

3. Суб'єкти корпоративних відносин

Суб'єктами корпоративних відносин є:

- корпоративні підприємства;
- учасники (члени) корпоративних підприємств;
- органи корпоративного підприємства;
- носії публічних інтересів.

Корпоративне підприємство – це підприємство, яке утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі

засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства (ч. 5 ст. 63 Господарського кодексу України).

Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Корпоративне підприємство – це центральний суб'єкт корпоративних відносин, оскільки ці відносини виникають саме у зв'язку із такими підприємствами. Більшість корпоративних правовідносин існують саме за участю корпоративного підприємства.

Ознаки корпоративного підприємства:

По-перше, корпоративне підприємство не є простою сумою індивідів. Воно є **об'єднанням осіб**, тобто певним чином організований колектив, воля якого визначається груповими інтересами індивідів, що входять до його складу, і який організаційно і матеріально діє ззовні як єдине ціле від свого імені.

По-друге, корпоративне підприємство - це **об'єднання** не тільки людей, але і **капіталів**. Коло осіб, що надали свої капітали для створення корпоративного підприємства, а також розмір капіталу може бути точно визначений в будь-який момент існування корпоративного підприємства. Капітал, наданий засновниками (учасниками, членами) корпоративному підприємству, може існувати в його виробничій формі, тобто як певний цілісний майновий комплекс, або у формі конкретного майна. Звичайно це має місце при створенні дрібних підприємств. І все ж, як споживча вартість у формі конкретного майна, капітал належить на праві власності корпоративному підприємству (крім державних та комунальних корпоративних підприємств). А учасники (члени) корпоративного підприємства в обмін на свої внески отримують корпоративні права.

По-третє, корпоративне підприємство - це **об'єднання осіб для здійснення господарської діяльності**. Капітал, об'єднаний в корпоративному підприємстві, повинен функціонувати, використовуватися для досягнення цілей, поставлених перед корпоративним підприємством і закріплених у його

установчих документах. У зв'язку із складністю ефективного використання об'єднаного в корпоративному підприємстві капіталу всередині підприємства можуть створюватися структурні підрозділи (відділи, цехи, дільниці), взаємодія між якими досягається за допомогою органів управління підприємства.

По-четверте, об'єднання осіб (організація) стає корпоративним підприємством, при умові **набуття статусу юридичної особи**. Про це свідчить факт його державної реєстрації.

Найбільш чисельну групу суб'єктів корпоративних відносин становлять **учасники (члени) корпоративних підприємств**. Поряд з термінами «учасники» та «члени» у законодавстві та юридичній літературі вживають близькі за змістом, але не тотожні поняття «засновники», «акціонери», «вкладники», «повні учасники», «власники майна або уповноважений ним орган». Для того щоб з'ясувати справжнє значення кожного із наведених термінів, необхідно дати їх визначення.

Учасники – це особи, які володіють корпоративними правами певного господарського товариства. Учасниками можуть бути фізичні, юридичні особи, територіальні громади, держава.

Члени – це власники корпоративних прав, емітованих кооперативом або колективним сільськогосподарським підприємством. Членами кооперативу можуть бути фізична (з 16-річного віку) або юридична особи, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, виявили бажання брати участь у його діяльності і додержуються вимог статуту (ст. 10 Закону України «Про кооперацію»). У колективному сільськогосподарському підприємстві членами можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають і виконують його статут (ст. 5 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»).

Засновники – це особи, які прийняли рішення про створення корпоративного підприємства і вчинили інші передбачені законодавством дії, спрямовані на створення такої господарської організації. Поряд із терміном «засновник» у ГКУ вживається термін «*власник майна або уповноважений ним*

орган». Ці терміни є тотожними, оскільки позначають одного й того ж самого суб'єкта – особу, яка створює господарську організацію (корпоративне підприємство), але «характеризують його з різних сторін: як особу, яка вчиняє певні дії (засновник), і як особу, яка інвестує своє майно (власник)».³⁷

Акціонери – це власники акцій, учасники акціонерного товариства. Цей термін може вживатися тільки щодо учасників АТ. Наразі в Україні кількість таких суб'єктів корпоративних відносин обчислюється мільйонами осіб.

Вкладники – це учасники командитного товариства, які несуть обмежену відповідальність.

Повні учасники - це учасники командитного товариства, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном. Статусу повного учасника може набувати тільки особа, яка зареєстрована суб'єктом підприємницької діяльності.

Органи корпоративного підприємства - це специфічні учасники корпоративних відносин. Вони не мають цивільної правосуб'єктності, але закон надає їм певні права та встановлює обов'язки у сфері корпоративного управління. Назовні дії органів підприємства вважаються діями особи корпоративного підприємства як юридичної особи, однак у внутрішньо корпоративних відносинах кожен орган має свій правовий статус.

Носії публічних інтересів – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією у сфері корпоративних відносин. Ці органи, як правило, не є безпосередніми учасниками корпоративних правовідносин, але вони здійснюють контроль за дотриманням корпоративного законодавства або управління державними корпоративними правами. До даної групи суб'єктів корпоративних відносин можуть бути віднесені, наприклад, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державне агентство України з управління державними

³⁷ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – С. 39

корпоративними правами та майном, Антимонопольний комітет України, місцеві державні адміністрації та ін.

4. Джерела корпоративного права

Джерела корпоративного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації й ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання корпоративних правовідносин.³⁸

Під джерелами корпоративного права у формальному значенні слід розуміти результати діяльності державних органів та корпоративних підприємств, тобто нормативно-правові акти та корпоративні норми, які регулюють корпоративні правовідносини.

Основними джерелами корпоративного права України є **нормативно-правові акти**:

- закони: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закони України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року, «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року, «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»;

- підзаконні нормативні акти: постанови КМУ, накази Фонду державного майна України, рішення НКЦПФР;

- акти органів місцевого самоврядування.

Діяльність корпоративного підприємства регулюється не тільки нормативними актами, але й тими правилами поведінки, які встановлює для себе саме підприємство.

Таке регулювання називається корпоративним. Воно здійснюється шляхом встановлення, зміни або скасування корпоративних норм.

³⁸ Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96-99

Корпоративні норми – це вид соціальних норм, які встановлюються органами корпоративного підприємства і поширюються на суб'єктів корпоративних відносин.

Ознаки корпоративних норм:

- 1) різновид локальної норми;
- 2) встановлюються, змінюються і припиняються органами управління корпоративного підприємства;
- 3) визначають господарську правосуб'єктність корпоративного підприємства;
- 4) регулюють корпоративні відносини;
- 5) обов'язкові для виконання суб'єктами корпоративних відносин;
- 6) за змістом не можуть суперечити законодавству України. У них конкретизуються загальні норми, враховуючи відносини у певному корпоративному підприємстві.

Правовими формами закріплення корпоративних норм є корпоративні нормативні акти, корпоративні звичаї та корпоративні прецеденти.

Корпоративний нормативний акт – це зовнішня форма виразу рішення засновників або органу управління юридичної особи, що містить певне правило поведінки суб'єктів корпоративних відносин.

Основними видами корпоративних нормативних актів є установчі документи, рішення загальних зборів, рішення наглядової (спостережної) ради, накази, рішення та розпорядження виконавчих органів, внутрішні положення.

Корпоративний звичай – це правило, що склалося у корпоративному підприємстві на підставі постійного і однотипного повторення яких-небудь фактичних відносин і застосування якого забезпечується заходами впливу з боку корпоративного підприємства (заходами заохочення або санкціями).

Ознаки корпоративних звичаїв:

- звичай пов'язаний з тривалим і однотипним дотриманням відомих правил, що фактично переростають у звичку;

- звичаю притаманна масовість виконання. Його вимоги людина поширює не тільки на інших, але і на себе;
- звичаї відрізняються розумністю, тобто вони пропонують варіант поведінки, який найбільш оптимально відповідає реальній обстановці;
- звичай майже ніколи не суперечить нормам моралі і нормам права.

Багато з корпоративних звичаїв знайшли своє відображення у **Принципах корпоративного управління**, затверджених рішенням ДКЦПФР від 11 грудня 2003 року № 571. Вони не мають сили нормативно-правового акту і являють собою рекомендаційний акт. Одним із механізмів перетворення цих норм з необов'язкових на обов'язкові стало їх введення до внутрішніх актів конкретного корпоративного підприємства.

Позитивні риси звичаю як джерела корпоративного права:

- 1) звичай виникає не «зверху», а «знизу», тому його зміст виходить з виробничих умов;
- 2) звичай виражає певні закономірності, особливості колективу, і тому він більш об'єктивний, ніж корпоративний акт і прецедент, встановлення яких не обходиться без привнесення суб'єктивних моментів;
- 3) звичай має свою усну форму, і як всяка усна мова, на відміну від письмової, виражається простою мовою і характеризується за своєю будовою нескладністю і доступністю;
- 4) звичай відрізняється добровільністю виконання, оскільки він заснований на звичці, тобто ніби на автоматичних діях. Крім того, добровільність забезпечується в значній мірі масовістю виконання, що не залишає людині місця для його критичного переосмислення;
- 5) звичай сприяє накопиченню і передачі колективного досвіду.

Недоліки звичаю як джерела корпоративного права:

- звичаю внаслідок повільного його розвитку притаманна відносна нерухомість, пов'язана з тим, що він зберігається у свідомості людей, яка здатна змінюватись дуже плавно;

- звичай нерідко є знаряддям підтримки старих соціально-побутових явищ і може виходити із позиції нерівності;
- звичай не відзначається визначеністю, його зміст у багато чому залежить від особистих поглядів суб'єктів, які його притримуються;
- звичай важко розпізнати, оскільки він передається із вуст в уста і не має письмового закріплення.³⁹

Корпоративний прецедент - це рішення, прийняте в корпоративному підприємстві, і яке стало взірцем для вирішення аналогічних справ в майбутньому.

Прецедентом є таке рішення органів управління корпоративного підприємства, яке мало місце хоча б один тільки раз, проте може слугувати прикладом для наступної поведінки в подібній ситуації.

Він проявляється тоді, коли справа потребує вирішення, а необхідної норми нема ні в законодавстві, ні в корпоративних актах.

Переваги корпоративного прецеденту:

- прецедент - це, як правило, результат логіки і здорового глузду. Використання логічних законів дозволяє органу управління не помилитися в порівнянні ситуації з подібними їй і зробити висновок про принципову новизну ситуації. Здоровий же глузд веде до адекватності у вирішенні нової, нетипової ситуації, що зустрічається в житті корпоративного підприємства;

- прецедент, як правило, має моральне значення;
- прецедент здатний швидко вловити зміни, що відбуваються в житті, і точніше врегулювати ситуацію. Його динамізм значно більше, ніж у корпоративного акту;

- прецедент має документальне вираження (рішення загальних зборів, правління та ін.).

Недоліки (негативні риси) корпоративного прецеденту:

- правило поведінки, виражене в прецеденті, формулюється не в загальній формі, а тільки стосовно даного окремого випадку. Через це існує

³⁹ Кашанина Т. В. Корпоративное право / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – С. 234-235

невизначеність у визначенні об'єму дії даного прецеденту, що ускладнює його застосування і може породити несправедливість;

- прецедент не має обов'язкового характеру і того авторитету, який притаманний корпоративному акту. Прецедентна практика не стійка, її можна забути, а то й відкинути в будь-який момент. Можна прецедент і видозмінювати у зв'язку з новою аналогічною ситуацією, що виникла;

- прецедент містить небезпеку допущення свавілля.⁴⁰

Важливе значення для корпоративних відносин та забезпечення механізмів реалізації корпоративних прав має **судова практика**.

Попри те, що відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди в Україні застосовують при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права, на даний момент питання про віднесення судової практики до джерел корпоративного права залишається дискусійним.

Так чи інакше, на практиці роль судів у правозастосуванні норм корпоративного законодавства є очевидною. Зокрема, з метою забезпечення правильного та однакового застосування судами корпоративного законодавства видаються узагальнення судової практики та постанови Пленуму Верховного Суду України (Про практику розгляду судами корпоративних спорів, постанова ВСУ від 24.10.2008 р. № 13), листи та рекомендації Вищого господарського суду України (Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: рекомендації президії ВГСУ від 28.12.2007 р. № 04-5/14), які доволі часто є орієнтирами при вирішенні конфліктних ситуацій у сфері корпоративних відносин.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення корпоративного права України.
2. Визначте місце корпоративного права у системі права України.

⁴⁰ Кашанина Т. В. Корпоративное право / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – С. 237-239

3. Назвіть ознаки корпоративного права.
4. Дайте визначення предмета корпоративного права.
5. Хто належить до суб'єктів корпоративного права України?
6. Назвіть види джерел корпоративного права.
7. Що таке корпоративний нормативний акт?
8. Що таке корпоративний звичай?
9. Що таке корпоративний прецедент?

Розділ 2. Види корпоративних підприємств в Україні

- 1. Загальна характеристика господарських товариств.**
 - 2. Повне товариство.**
 - 3. Командитне товариство.**
 - 4. Товариство з обмеженою відповідальністю.**
 - 5. Товариство з додатковою відповідальністю.**
 - 6. Акціонерне товариство.**
 - 7. Виробничі кооперативи.**
 - 8. Інші види корпоративних підприємств.**
 - 8.1. Обслуговуючі, споживчі та сільськогосподарські кооперативи**
 - 8.2. Корпоративне приватне підприємство**
 - 8.3. Фермерське господарство**
 - 8.4. Колективне сільськогосподарське підприємство**
 - 8.5. Фондова біржа**
 - 8.6. Корпоративний фонд**
 - 9. Організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України.**
- Запитання і завдання для самоконтролю**

1. Загальна характеристика господарських товариств

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених законодавством, господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

Господарське товариство є найбільш поширеною організаційно-правовою формою корпоративних підприємств, що відрізняється від інших рядом ознак.

Ознаки господарського товариства:

1) господарське товариство, зазвичай, є об'єднанням осіб, що називаються учасниками. При цьому, ч. 1 ст. 79 ГК та ч. 2 ст. 83 ЦК передбачається, що товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом;

2) товариство створюється і припиняється на підставі акта спільної волі його засновників, що оформляється у формі засновницького договору або рішення установчих зборів (рішення вищого органу);

3) товариство діє в інтересах своїх учасників, переслідує визначену ними мету – одержання прибутку від сумісної діяльності;

4) наявність у господарського товариства статусу юридичної особи дозволяє йому діяти як самостійному суб'єкту права (в т.ч. укладати договори з третіми особами незалежно від окремих учасників і навіть укладати договори із самими учасниками), виступати у зовнішніх відносинах від власного імені, бути позивачем і відповідачем у суді. При цьому товариство як юридична особа незалежне від перемін у складі його учасників;

5) між товариством і його учасниками, а також між самими учасниками виникають корпоративні правовідносини, які породжують у кожного учасника корпоративні права та обов'язки. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники товариства можуть в певній мірі впливати на формування волі товариства як юридичної особи;

б) товариство має внутрішню структуру, яка забезпечує його організаційну єдність у господарських відносинах;

7) управління справами товариства здійснюється у заздалегідь встановленому законом та установчими документами порядку, обов'язковому для всіх учасників;

8) відокремленість майна товариства від майна його учасників і закріплення за товариством майна, сформованого за рахунок вкладів учасників та інших не заборонених законом джерел, на праві власності;

9) відокремленість відповідальності господарського товариства за власними зобов'язаннями від відповідальності його учасників;

10) встановлення обмежень щодо вилучення частки учасника з майна товариства у зв'язку з його виходом або зверненням стягнення на його майно.

Господарські товариства можуть бути різних видів та форм. Поділ господарських товариств на види здійснюється за певними ознаками, а на форми за сукупністю ознак.

Класифікація господарських товариств має практичне значення: законодавство передбачає застосування різних принципів правового регулювання для щодо певних видів господарських товариств.

Одним з основних критеріїв класифікації господарських є **організаційно-правова форма**.

Організаційно-правова форма товариства – це законодавчо закріплений тип товариства, для якого встановлено певний правовий режим організації, діяльності та припинення.

В залежності від організаційно-правової форми товариства поділяються на:

- акціонерне товариство;
- товариство з обмеженою відповідальністю;
- товариство з додатковою відповідальністю;
- повне товариство;
- командитне товариство.

У залежності від характеру участі в діяльності господарських товариств розрізняють дві основні групи товариств:

1) **персональні товариства (об'єднання осіб)** – господарські товариства, в яких домінують особисті елементи (повні товариства, командитні товариства).

Ознаки персональних товариств:

- наявність одного установчого документа – засновницького договору;
- обов'язковість не лише майнової, а й персональної участі в товаристві для всіх (повне товариство) або для частини його учасників (командитне товариство);

- створення товариства з метою спільного здійснення його учасниками підприємницької діяльності під спільним іменем, у зв'язку з чим вимогою до учасників повного товариства та повних учасників командитного товариства є наявність у них статусу суб'єкта підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГКУ);

- наявність у всіх (повне товариство) або у частини учасників (командитне товариство) повної субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства;

- відсутність вимог до мінімального розміру складеного капіталу товариства та порядку його формування (це має визначатися засновницьким договором);

- управління справами здійснюється безпосередньо учасниками, які несуть повну відповідальність;

- порядок управління справами товариства визначають самі учасники, закріплюючи його в засновницькому договорі;

- заборона для учасників конкурувати з товариством;

- складність виходу з товариства (заборона або обмеження можливості відступлення учасником своєї частки третім особам, необхідність повідомлення про вихід за певний термін і в передбачених випадках).

2) **об'єднання капіталів** – господарські товариства, в яких домінуючими є майнові елементи (АТ, ТОВ, ТДВ).

Ознаки об'єднань капіталів:

- обмеження ризику учасників товариства за результати діяльності товариства розміром сплачених вкладів та відсутність у них (АТ, ТОВ) чи обмеженість (ТДВ) субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства;

- законодавчі вимоги до мінімального розміру статутного капіталу (для АТ), резервного фонду, порядку їх формування та необхідності підтримання не нижче певного розміру;

- основний установчий документ – статут;

- участь учасників в управлінні справами та розподілі прибутку, як правило залежить від розміру їх часток у статутному капіталі товариства;

- управління товариством здійснюється за допомогою його органів, порядок формування та вимоги до яких встановлюються законодавством;

- обов'язковість майнової та необов'язковість персональної участі (за деякими винятками) в товаристві для його учасників;

- можливість виходу учасника з товариства в будь-який момент за його бажанням з дотриманням встановленої законом та статутом товариства процедури;

- можливість створення таких товариств однією особою та функціонування у складі однієї особи.

У залежності від правових підстав виникнення товариств розрізняють:

1) **договірні товариства** – в основі їх створення лежить договір, що укладається між учасниками;

2) **статутні товариства** – основним внутрігосподарським нормативним актом, що регулює діяльність товариства є його статут (установчий договір може укладатися, проте втрачає свою силу після проведення державної реєстрації товариства).

За характером майнової відповідальності учасників розрізняють:

– товариства, учасники яких несуть обмежену відповідальність (в межах вкладу в статутний капітал) за зобов'язаннями товариства (ТОВ, АТ);

– товариства, учасники яких ризикують не тільки своїми вкладами до статутного капіталу, але й несуть додаткову відповідальність по зобов'язанням товариства (ТДВ);

– товариства, учасники яких несуть повну відповідальність по боргам товариства всім належним їм майном (ПТ, КТ).

За метою діяльності товариства поділяються на:

- **комерційні** – це товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками;

- **некомерційні** – це товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (наприклад, фондова біржа, Національний депозитарій України).

2. Повне товариство

Сучасне законодавство пропонує декілька визначень поняття повного товариства. Так, Законом України «Про господарські товариства» повним товариством в Україні визнається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність по зобов'язанням товариства всім своїм майном. Відповідно до Господарського кодексу повним визнається товариство всі учасники якого на підставі укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність по зобов'язанням товариства всім своїм майном. Цивільний кодекс визначає повне товариство, як товариство учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить.

Вважаємо, що визначальною ознакою повного товариства є ознака спільної підприємницької діяльності, як прийнято у зарубіжних країнах та

історично складалося у нас. Відповідальність учасників повного товариства є додатковою (субсидіарною) стосовно відповідальності самого повного товариства. Це означає, що кредитор повинен спершу звернутися зі своєю вимогою до повного товариства, і якщо майна повного товариства виявилось недостатньо для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, звернутися за вимогою до учасників товариства.

Термін «повне товариство» насамперед застосовується для визначення форми господарського товариства, однак поза увагою дослідників залишається визначення повного товариства у якості підприємства. Поняття підприємство є узагальнюючим. З одного боку воно визначає підприємства як суб'єкти господарського права стосовно всіх форм і видів власності в Україні (організаційні форми і види підприємств), з іншого боку визначає промислові, будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, і тому є загальногалузевим поняттям.

Повне товариство є видом корпоративного підприємства яке утворюються, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням на підставі укладеного між ними договору, діє на основі об'єднання майна та підприємницької діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, участі засновників(учасників) у розподілі доходів та участі у розподілі ризиків у якості солідарної додаткової відповідальності за зобов'язаннями підприємства всім своїм майном.

Повні товариства можуть бути двох видів: товариства які створюються на певний строк, товариства які створюються на невизначений строк.

Створення повного товариства. Повне товариство створюється фізичними та/або юридичними особами. До того ж, Господарським кодексом ч. 7 ст. 80 передбачено, що учасниками повного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Цивільним кодексом України (ч. 2 ст. 114) встановлено обмеження мінімальної кількості учасників повного товариства, двома або більше учасниками, також одна і та ж особа може бути засновником тільки одного повного товариства.

Процедура створення повного товариства складається з двох етапів підготовчого етапу, та етапу державної реєстрації. Для створення повного товариства необхідне додержання наступних умов: укладення засновницького договору між учасниками повного товариства, який є його єдиним установчим документом та реєстрація цього договору уповноваженим на те державним органом. У повних товариствах засновницький договір виконує одразу ж декілька функцій. По-перше, він регламентує спільну діяльність засновників по створенню повного товариства: встановлює обов'язки учасників по формуванню його майна, державній реєстрації. По-друге, договір визначає внутрішні відносини в повному товаристві, зокрема, відносини по веденню справ, по управлінню товариством, по порядку розподілу прибутку та участі у покритті збитків, порядку виходу з товариства та прийому нових учасників та інші питання спільної підприємницької діяльності. По-третє, засновницький договір є єдиним документом, на підставі якого повне товариство створюється та діє. Остання функція є особливо важливою.

Положення щодо змісту засновницького договору повного товариства містяться у Цивільному кодексі України, Законі України «Про господарські товариства», але аналіз даних положень вказує на те що, Господарський кодекс передбачає більш детальне правове регулювання засновницького договору повного товариства. Так, Господарський кодекс вказує на необхідність існування у засновницькому договорі відомостей щодо форми участі у справах товариства кожного учасника.

Засновницький договір містить відомості про найменування повного товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, управління діяльністю товариства та участі в ньому засновників, порядок вступу до товариства та виходу з нього, розмір та склад складеного капіталу, розмір частки кожного учасника, порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі товариства, розподіл прибутків та збитків, порядок внесення змін до установчих документів, умові його реорганізації та ліквідації, а також інші відомості. Крім того, вважаємо доцільним доповнити перелік

відомостей, які мають відобразитися у засновницькому договорі, відомостями про відповідальність за порушення зобов'язань щодо внесення вкладів.

Засновницький договір має бути викладений письмово, прошитий пронумерований та підписаний учасниками або уповноваженими особами.

Повне товариство має своє найменування. Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство», або містить ім'я (найменування) одного чи кількох учасників із додаванням слів «і компанія», а також «повне товариство». На практиці повні товариства стикаються з певними труднощами щодо відображення імен учасників в їх найменуванні. У багатьох зарубіжних країнах вимога внесення прізвищ (найменувань) учасників у найменування повного товариства не висувається, наприклад, у США, Естонії, країнах Європи⁴¹.

З урахуванням господарської правосуб'єктності повного товариства і з використанням зарубіжного досвіду доцільно передбачити в законодавстві можливість збереження без змін фірмового найменування повного товариства при зміні складу учасників (за згоди вибулого учасника або спадкоємців померлого члена товариства) або ж зовсім відмінити існуючу вимогу (адже згоди не завжди легко досягти). Разом з цим, для захисту інтересів підприємства у стабільності фірмового найменування, необхідно також встановити, що найменування не повинно вводити в оману відносно організаційно-правової форми, виду і масштабу діяльності підприємства.

Майно повного товариства. Для функціонування товариства необхідно майно. Законодавством не регламентовано порядок формування чи зміни складеного капіталу, а також не встановлено вимоги щодо мінімального розміру майнової бази повного товариства, оскільки інтересі кредиторів гарантує не тільки майно товариства, а й майно всіх учасників. Складений капітал повного товариства формується за рахунок вкладів учасників. Вкладами

⁴¹ Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. Яичкова К.К. – М. Междунар. отношения, 1966. – 552с.; Коммерческий кодекс Эстонии // Сайт Киевской аудиторской службы „Ukrainian tax & corporate services” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kac.com.ua; Council Regulation (EEC) No 2137/85 of 25 July 1985 on the European Economic Interest Grouping (EEIG) // Official Journal. – 1985. – July. – P.1.

учасників можуть виступати гроші, цінні папери, майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку и не заборонені законом у якості вкладу до складеного капіталу.

Порядок управління повним товариством. При розгляді цього питання необхідно відокремити поняття «управління повним товариством» та «ведення справ повного товариства». Управління товариством це вплив на товариство для впорядкування та розвитку його діяльності. Ведення справ поняття значно вужче ніж поняття «управління» під ним розуміється реалізація дієздатності, шляхом визначення тих осіб, що діють від імені повного товариства. Управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників. Водночас учасники у засновницькому договорі можуть передбачити випадки прийняття рішення більшістю голосів.

Ведення справ товариства може здійснюватися або всіма учасниками, або одним чи кількома з них, які виступають від імені товариства. В останньому випадку обсяг повноважень учасників визначається дорученням, яке повинно бути підписано рештою учасників товариства. Повноваження учасника на ведення справ товариства припиняються повністю або частково з припиненням діяльності самого товариства у зв'язку з відмовою учасника від доручення чи скасуванням доручення на вимогу хоча б одного з решти учасників. Учасник, який діяв у спільних інтересах, не маючи повноважень, у випадках, якщо його дії не були схвалені іншими учасниками, вимагати від товариства відшкодування витрат за умови, якщо доведено, що внаслідок його дій товариство зберегло чи відповідно набуло майно, яке перебільшує за вартістю понесені товариством витрати. Кожен учасник повного товариства має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення справ товариства.

У відносинах з третіми особами повне товариство не може посилатися на положення засновницького договору, які обмежують повноваження учасників повного товариства щодо права діяти від імені товариства, крім випадків, коли буде доведено, що третя особа на момент вчинення правочину знала чи могла знати про відсутність в учасника товариства права діяти від імені товариства.

Стаття 122 ЦК України визначає, що у разі спору між учасниками повного товариства повноваження на ведення справ товариства, надані одному чи кільком учасникам, можуть бути припинені судом на вимогу одного чи кількох інших учасників товариства за наявності для цього достатніх підстав, зокрема, внаслідок грубого порушення учасником, уповноваженим на ведення справ товариства, своїх обов'язків чи виявлення його нездатності до розумного ведення справ. На підставі рішення суду до засновницького договору товариства вносяться необхідні зміни.

Права та обов'язки учасників повного товариства Учасники повного товариства, так як і учасники інших господарських товариств, мають майнові і немайнові корпоративні права. Учасники повного товариства мають право в порядку, встановленому установчим документом і законом: брати участь в управлінні товариством; брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину; вийти у встановленому порядку із товариства; здійснити відчуження часток у складеному капіталі у порядку, встановленому законом; одержувати інформацію про діяльність товариства в порядку, встановленому установчим документом; вимагати від товариства відшкодування здійснених ним витрат, якщо він доведе, що у зв'язку з його діями товариство зберегло чи набуло майно інші права, встановлені установчим документом і законом .

Прибутки і збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників. Жоден учасник повного товариства не може бути позбавлений права на участь у розподілі прибутку чи збитків. Згідно ч. 1 ст. 88 Господарського кодексу України та ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» повне товариство за вимогою учасника зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства тощо.

Обов'язки учасників повного товариства досить великі порівняно з обов'язками учасників інших господарських товариств. Це можна пояснити персональним характером відповідальності у повному товаристві. Порівняльний аналіз Господарського та Цивільного кодексів України показує, що відмінність у нормах цих кодексів є тільки по одному питанню, а саме: ст. 88 Господарського кодексу України вказує, що учасники товариства зобов'язані виконувати рішення його органів управління; ст. 117 Цивільного кодексу України вказує на обов'язок дотримуватись установчого документа і виконувати рішення загальних зборів.

Вважаємо, що вказівка на обов'язок дотримуватись установчих документів важлива, але її відсутність не змінює характеру відносин, адже обов'язок дотримуватись засновницького договору впливає вже з договірною характеру цього документа. А от обов'язок дотримуватись рішень не тільки загальних зборів, а й інших органів управління, що закріплений Господарським кодексом, дуже важливий, адже це необхідно для організації діяльності підприємства. Окрім того, ця потреба підкреслює необхідність надання учасникам чи уповноваженим ними третім особам статусу такого органу. Ст. 70 Закону України «Про господарські товариства» накладає деякі обмеження на учасників повного товариства стосовно їхньої діяльності. Законом встановлено, що учасники товариства не вправі від свого імені й у своїх інтересах здійснювати угоди, однорідні з цілями діяльності товариства, а також брати участь у будь-яких інших товариствах (крім акціонерних товариств), що мають однорідну з повним товариством ціль діяльності.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» метою створення господарського товариства є отримання прибутку. Якщо ж керуватись визначенням, яке надав законодавець в ст. 70 цього Закону, «учасники повного товариства не мають права займатись підприємницькою діяльністю, тобто самостійно, систематично, на власний ризик виробляти товари, виконувати роботу та надавати послуги з метою отримання прибутку». Закон України «Про господарські товариства» передбачає можливість

стягнення з учасника повного товариства збитків, заподіяних товариству конкурентною діяльністю учасника. Розмір таких збитків на практиці визначити досить складно. Законодавство багатьох країн йде по іншому шляху: застосовується відповідальність не відновлюваного, а штрафного характеру - з учасника, що порушив заборону конкурувати із товариством, стягується весь прибуток, отриманий ним від подібної діяльності [7, с. 374]⁴².

Учасник повного товариства відповідає за борги товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство. Учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, що залишилися, протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув із товариства.

Учасник повного товариства, який сплатив повністю борги товариства, має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства. Варто враховувати, що зміст цих положень доповнюється положеннями ст. 124 Цивільного кодексу України, якими передбачено, що учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, що залишилися, протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув із товариства.

3. Командитне товариство

Командитне товариство - товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть

⁴² Кибенко Е.Р. Научно-практический комментарий Закона Украины “О хозяйственных обществах” / Е.Р. Кибенко. – Х. : Эспада, 2000. – 440 с.

додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства (ст.133 ЦК).

Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство».

Якщо у найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК).

Командитне товариство створюється і діє на підставі **засновницького договору**, який підписується усіма повними учасниками товариства. Якщо у командитному товаристві є тільки один повний учасник, установчим документом є одноособова заява (меморандум).

Головною відмінністю командитного товариства є наявність двох видів учасників:

- **повних учасників;**
- **вкладників.**

Правовий статус повних учасників регулюється положеннями законодавства, встановленими для учасників повного товариства.

Повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 140 ЦК).

Особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві. При цьому вона не може бути вкладником цього самого командитного товариства і учасником повного товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК).

Повні учасники здійснюють управління командитним товариством, у порядку встановленому для повного товариства.

Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо

управління діяльністю товариства. Від імені командитного товариства вкладники можуть діяти тільки за довіреністю (ч. 2 ст. 136 ЦК).

Вкладник командитного товариства зобов'язаний зробити вклад до складеного капіталу (ч. 1 ст. 137 ЦК). Сукупний розмір вкладів вкладників не повинен перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу командитного товариства (ч. 3 ст. 135 ЦК).

Вкладник командитного товариства має право (ч. 2 ст. 137 ЦК):

1) одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

2) діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї;

3) переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень ст. 147 ЦК. Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства;

4) вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації товариства;

5) ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства;

6) після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

7) передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство.

При вибутті усіх вкладників командитне товариство ліквідується. Однак повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство.

Для забезпечення фінансово-господарської діяльності командитного товариства за рахунок внесків його учасників формується складений капітал.

Мінімальний розмір складеного капіталу командитного товариства законодавством не встановлено. Це обумовлюється насамперед тим, що кредитоспроможність товариств базується не тільки на майні товариства, а й на сумі всього майна, що належить кожному із учасників такого повного товариства. Складений капітал підлягає сплаті учасниками командитного товариства протягом першого року з дня державної реєстрації товариства.

4. Товариство з обмеженою відповідальністю

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном (ч. 3 ст. 80 ГК).

Називаючи цей вид корпоративного підприємства товариством «з обмеженою відповідальністю», законодавець не має на увазі обмеження відповідальності товариства як суб'єкта господарського права (юридичної особи) якимись певними розмірами майна або грошових коштів (наприклад, лише розміром статутного капіталу). Насправді йдеться про обмеження відповідальності учасників товариства, які несуть ризик збитків у межах своїх вкладів до статутного капіталу.⁴³

Ознаки ТОВ:

1) **обмеження відповідальності учасників** по зобов'язанням товариства. Учасники ТОВ не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів. Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників (ч. 2 ст. 140 ЦК);

⁴³ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 90-91

2) ТОВ може бути **засноване однією особою**. При цьому ТОВ не може мати єдиним учасником інше господарське товариство, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником лише одного товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника (ч. 2 ст. 141 ЦК);

3) **максимальна кількість учасників** ТОВ може досягати 100 осіб. При перевищенні цієї кількості ТОВ підлягає перетворенню на акціонерне товариство протягом одного року, а зі спливом цього строку - ліквідації у судовому порядку, якщо кількість його учасників не зменшиться до встановленої межі (ч. 1 ст. 141 ЦК);

4) **установчим документом** товариства з обмеженою відповідальністю є статут (ч. 1 ст. 143 ЦК). Відповідно до ч. 6 ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» ТОВ може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Модельний статут ТОВ було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1182.⁴⁴ Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю не є установчим документом. Подання цього договору при державній реєстрації товариства не є обов'язковим. (ч. 2 ст. 142 ЦК).;

5) **обов'язковість** формування статутного капіталу і резервного (страхового) фонду. Статутний капітал товариства складається із вкладів його учасників і визначає мінімальний розмір майна товариства, що гарантує інтереси його кредиторів. Мінімальний розмір статутного капіталу ТОВ законодавством не визначено. Тобто ТОВ може бути створене зі статутним капіталом у розмірі 1 копійка. Резервний (страховий) фонд створюється у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 відсотків статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5 відсотків суми чистого прибутку.

⁴⁴ Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1182 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 90. – Ст. 3268

б) можливість **розстрочки сплати вкладів** учасників до статутного капіталу ТОВ до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства (ч. 3 ст. 144 ЦК);

7) здійснення **управління ТОВ через систему органів**: вищий орган - загальні збори учасників (ч. 1 ст. 145 ЦК), виконавчий орган (ч. 2 ст. 145 ЦК), контрольний орган (ст.146 ЦК);

8) можливість формування виконавчого органу за рахунок найманих працівників, **які не є учасниками** товариства (ч. 2 ст. 145 ЦК);

9) **вихід учасника** із ТОВ обумовлений обов'язковим попереднім попередженням про це товариства не пізніше ніж за **три місяці** до виходу (ст.148 ЦК).

5. Товариство з додатковою відповідальністю

Товариство з додатковою відповідальністю – це господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників (ч. 4 ст. 80 ГК).

За своїм правовим статусом ТДВ схоже на товариство з обмеженою відповідальністю. Ч. 4 ст. 151 ЦК України і ч. 3 ст. 65 ЗУ «Про господарські товариства» прямо передбачається, що до товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення про товариство з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства і законом.

У зв'язку з цим у науковій літературі навіть розгорнулася дискусія з приводу того, чи є ТДВ окремою організаційно-правовою формою.⁴⁵ З питання віднесення ТОВ і ТДВ до однієї чи різних організаційно-правових форм у юридичній науці висловлювалися різні точки зору. Так, В.В. Залеський вважає, що ТДВ є різновидом ТОВ.⁴⁶ Є.О. Суханов, навпаки, визнає їх різними організаційно-правовими формами, в силу неідентичності однієї з найважливіших ознак організаційно-правової форми – ступеня майнової відповідальності їхніх учасників.⁴⁷ Зазначеної концепції дотримувався законодавець як у Законі України «Про господарські товариства», так і в ЦК

Найменування товариства з додатковою відповідальністю має містити найменування товариства, а також слова «товариство з додатковою відповідальністю» (ч. 1 ст. 151 ЦК).

Товариством з додатковою відповідальністю може бути засноване однією або кількома особами (ч. 1 ст. 151 ЦК).

Учасники товариства з додатковою відповідальністю солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу (ч. 2 ст. 151 ЦК).

У разі визнання банкрутом одного з учасників його відповідальність за зобов'язаннями товариства розподіляється між іншими учасниками товариства пропорційно їх часткам у статутному капіталі товариства.

Аналіз чинного законодавства дає підстави виділити такі **ознаки ТДВ:**

1) **додаткова відповідальність учасників** по зобов'язанням товариства. Учасники ТДВ відповідають за його боргами своїми внесками до статутного (складеного) капіталу, а при недостатності цих сум - додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до

⁴⁵ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 104

⁴⁶ Коментарій к Федеральному закону «Об обществах с ограниченной ответственностью» / Отв. ред. В. В. Залесский. – М.: Инфра-М, 1998. – С. 185

⁴⁷ Суханов Е. А. Закон об обществах с ограниченной ответственностью // Хозяйство и право. – 1998. – № 8. – С. 34-45

внеску кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах. Їх відповідальність хоч і додаткова, оскільки можливе звернення стягнення на особисте майно учасників, проте така відповідальність теж обмежена вказаним розміром. Відповідальність учасників по відношенню до товариства - субсидіарна, тобто тільки в разі недостатності майна товариства для погашення зобов'язань можливе звернення стягнення на майно учасника. Разом з тим, відповідальність учасників є солідарною по відношенню один до одного. Тобто в разі виконання зобов'язання товариства одним із учасників, у нього виникає регресне право вимоги до інших учасників. Крім того, необхідно зазначити, що звернути стягнення на майно учасника можливо, якщо він відповідає солідарно за інших, тільки в межах вказаного в статуті розміру.

2) **ТДВ може бути засноване однією особою.** При цьому ТДВ не може мати єдиним учасником інше господарське товариство, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником лише одного ТДВ, яке має одного учасника;

3) **максимальна кількість учасників** ТДВ на відміну від ТОВ не обмежується. У зв'язку з цим при перетворенні АТ зі значною кількістю акціонерів в інші види господарських товариств на практиці найчастіше обирається саме організаційно-правова форма ТДВ;

4) **установчим документом** ТДВ є статут. Відповідно до ч. 6 ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» ТДВ може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Проте на даний момент засновники ТДВ не можуть реалізувати цю правову норму при створенні ТДВ, оскільки Модельний статут ТДВ все ще не затверджено Кабінетом Міністрів України;

5) **обов'язковість** формування статутного капіталу і резервного (страхового) фонду. Мінімальний розмір статутного капіталу ТДВ законодавством не визначено. Відтак ТДВ, так само як і ТОВ, може бути створене зі статутним капіталом у розмірі 1 копійка. Резервний (страховий) фонд створюється у розмірі, встановленому установчими документами ТДВ,

але не менше 25 відсотків статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5 відсотків суми чистого прибутку.

б) можливість **розстрочки сплати вкладів** учасників до статутного капіталу ТДВ до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства;

7) здійснення **управління ТДВ через систему органів**: вищий орган - загальні збори учасників, виконавчий орган (дирекція або директор), ревізійна комісія (утворення не обов'язкове);

8) можливість формування виконавчого органу за рахунок найманих працівників, **які не є учасниками** товариства;

9) **вихід учасника** із ТДВ обумовлений обов'язковим попереднім попередженням про це товариства не пізніше ніж за **три місяці** до виходу.

6. Акціонерне товариство

Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ч. 1 ст. 3 Закону про АТ).

Правове становище АТ регулюється Законом України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року, нормами ГК України, ЦК України та інших нормативно-правових актів.

АТ як організаційно-правова форма використовується в основному на великих підприємствах.

Воно засноване на взаємодії інтересів трьох груп:

- 1) акціонерів, що довірили свої кошти товариству;
- 2) органів управління, що здійснюють керівництво товариством;
- 3) всіх інших осіб, які працюють в АТ, зокрема, найманих працівників.

Ознаки АТ:

1) на відміну від ТОВ статутний капітал АТ поділений на певну кількість рівних між собою частин, виражених акціями (цінним паперами рівної номінальної вартості). Акція представляє собою одиницю статутного капіталу. Конкретні члени АТ можуть мати різну кількість акцій, і відповідно загальна частка кожного із них може відрізнятись;

2) засновники АТ несуть солідарну відповідальність за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації. АТ відповідає за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями засновників тільки у разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів, які мають бути проведені протягом шести місяців після державної реєстрації товариства;

3) мінімальний розмір статутного капіталу АТ становить 1250 мінімальних заробітних плат. Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів;

4) АТ може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. АТ не може мати єдиним учасником інше підприємницьке товариство, учасником якого є одна особа;

5) установчим документом АТ є статут;

6) сплатою внеску при заснуванні АТ набувається право бути його акціонером. Згідно із ч. 3 ст. 11 Закону про АТ кожний засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. Особа, яка зробила внесок, втрачає безпосередні права на майно, яке вона внесла при вступі в АТ. Безпосередній зв'язок її із зробленими внесками, що розчинилися в майні, яке належить тепер уже цілому АТ, не може бути відновлений до припинення АТ. Але в цьому випадку акціонер отримує не свій початковий внесок, а частину майна, пропорційну його участі в товаристві;

7) частки учасника АТ, виражені в цінних паперах – акціях, можуть вільно відчужуватись. Проте свобода відчуження акцій не є безумовно необхідною ознакою АТ. Можливі обмеження свободи відчуження акцій.

Наприклад, у статуті приватних АТ згідно може передбачати наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації або відсутність такого права (п. 9 ч. 2 ст. 13 Закону про АТ);

8) АТ самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості акцій, що їм належать. При цьому межі майнового ризику акціонера визначаються не номінальною вартістю акцій, а фактично понесеними акціонером витратами на придбання акцій;

9) статутом АТ може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання

10) припинення участі акціонера в АТ, яке відбувається шляхом відчуження акцій або правонаступництва, прямо не впливає на статутний капітал АТ;

11) управління АТ здійснюється через систему органів управління, що включає загальні збори АТ, наглядову раду, виконавчий орган, ревізійну комісію (ревізора).

АТ за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства. Кількісний склад акціонерів приватного АТ не може перевищувати 100 акціонерів.

Основні відмінності між публічними і приватними АТ наведені в таблиці.

Критерії	Публічні акціонерні товариства	Приватні акціонерні товариства
Кількісний склад акціонерів	Кількість акціонерів від 1 до необмеженої кількості	Кількість акціонерів від 1 до 100
Порядок	Акціонери мають право	Статутом може бути

відчуження акцій	відчужувати акції без згоди інших акціонерів	передбачено переважне право його акціонерів та самого товариства на придбання акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі
Особливості обігу акцій	Акції ПАТ можуть купуватися та продаватися на фондовій біржі. ПАТ зобов'язане пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі.	Акції ПрАТ не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону.
Порядок розміщення акцій додаткової емісії	Приватне і публічне (тобто шляхом публічної пропозиції по купівлі акцій невизначеному колу осіб) розміщення акцій	Приватне розміщення акцій (серед визначеного кола осіб)
Порядок скликання загальних зборів акціонерів	ПАТ додатково надсилає повідомлення про проведення загальних зборів та їх порядок денний фондовій біржі, на якій це товариство пройшло процедуру лістингу, а також не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів розміщує на власній веб-сторінці в мережі Інтернет	ПрАТ скликає збори у загальному порядку без додаткових вимог.
Особливості	Голосування здійснюється	Голосування може

<p>голосування на загальних зборах та обрання органів управління</p>	<p>тільки з використанням бюлетенів для голосування; обрання членів наглядової ради здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування.</p>	<p>проводиться без бюлетенів. Обрання членів наглядової ради здійснюється за принципом пропорційності представництва у її складі представників акціонерів відповідно до кількості належних акціонерам голосуючих акцій або шляхом кумулятивного голосування. Конкретний спосіб обрання членів наглядової ради визначається статутом. Статутом може передбачатися більша (порівняно з визначеною законом) кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішення з питань порядку денного</p>
<p>Звітність та обов'язкова інформація</p>	<p>ПАТ зобов'язане мати власну веб-сторінку в мережі Інтернет, на якій у порядку, встановленому НКЦПФР, розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, та інформація визначена Законом про АТ</p>	<p>-</p>

Переваги АТ:

- АТ дозволяє залучити велику кількість осіб, і відповідно акумулювати великий капітал;
- ця форма досить ефективна і приваблива для здійснення переливання капіталу із однієї галузі або сфери суспільства в іншу;
- обмежені відповідальність його учасників і ризик втрати свого майна у разі невдач, що спіткають АТ;
- прибуток АТ розподіляється між більшою кількістю осіб, ніж при інших формах корпорацій.

Недоліки АТ:

- складна процедура утворення;
- діяльність АТ піддається значному правовому регулюванню з боку держави;
- АТ дороге в обслуговуванні;
- часто в АТ реальна влада зосереджується в руках засновників, управлінців (посадових осіб), а не акціонерів, і управлінці часто діють самостійно і незалежно. Тільки контрольний пакет акцій того чи іншого акціонера або групи акціонерів примушує їх дотримувати вимоги останніх і дещо обмежують їх самостійність. Однак придбати контрольний пакет акцій досить важко.

7. Виробничі кооперативи

Правовий статус виробничого кооперативу. Правове становище виробничого кооперативу визначається положеннями ст.ст. 163 – 166 ЦК, ст.ст. 94 – 110 ГК, Законом України «Про кооперацію». Згідно із Законом України «Про кооперацію» *виробничий кооператив* – це кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»).

Виробничий кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Чисельність членів виробничого кооперативу не може бути меншою, ніж три особи. Рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами. Установчим документом виробничого кооперативу є його статут, який приймається засновниками на установчих зборах.

Виробничий кооператив здійснює свою діяльність за принципами, що закріплені у ст. 96 ГК: добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього; особиста трудова участь у діяльності підприємства; відкритість і доступність членства; демократичний характер управління; розподіл доходу відповідно до трудової та майнової участі членів у діяльності кооперативу; контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

Правовий режим майна виробничих кооперативів. Згідно із ч. 1 ст. 100 ГК майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу.

Джерелами формування майна виробничого кооперативу відповідно до Закону України «Про кооперацію» є: вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї; майно, добровільно передане кооперативу його членами; кошти, що надходять від провадження господарської діяльності; кошти, що надходять від створених кооперативом підприємств, установ, організацій; грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних; інші надходження, не заборонені законодавством (ст. 19 Закону України «Про кооперацію»).

Для здійснення господарської та іншої діяльності виробничий кооператив за рахунок власного майна формує відповідні майнові фонди (ч. 3 ст. 100 ГК).

Пайовий фонд кооперативу формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів кооперативу при створенні кооперативу і є одним із джерел формування майна кооперативу.

Неподільний фонд формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу (ст. 20 Закону України «Про кооперацію»).

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу та інших, не заборонених законодавством, надходжень. Використовуються кошти резервного фонду для покриття можливих втрат (збитків), в тому числі для покриття шкоди від надзвичайних ситуацій (ст.ст. 2, 20 Закону України «Про кооперацію»).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших надходжень для забезпечення його статутної діяльності. Спеціальний фонд, як правило, створюється для реалізації окремих програм (проектів) кооперативу.

Одержання частини прибутку від діяльності кооперативу є однією з важливих форм реалізації членами виробничих кооперативів своїх майнових прав. Ці виплати здійснюються за рахунок частини доходу, що залишається після сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів, погашення кредитів, покриття збитків, проведення відрахувань до фондів кооперативу (ст. 25 Закону України «Про кооперацію»). Дохід, призначений до розподілу між членами кооперативу, розподіляється на дві частини – *кооперативні виплати* та *виплати на паї*.

Членство у виробничих кооперативах. Однією із характерних ознак виробничих кооперативів є членський характер їх утворення та функціонування. Право членства має особистий, індивідуальний характер; воно є невід'ємним від особи і не може бути передане іншим громадянам, а також не переходить до спадкоємців.

До основних прав членів виробничого кооперативу слід віднести: участь в управлінні, право голосу на загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління; право користуватися послугами кооперативу; одержання кооперативних виплат та виплат на паї; одержання паю у разі виходу з кооперативу; одержання достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу.

Членські відносини у кооперативі припиняються на підставі конкретних юридичних фактів. До *першої групи підстав* можна віднести випадки, коли припинення членства відбувається внаслідок добровільного виходу з кооперативу. До *другої групи* підстав відносять випадки, коли припинення членських відносин відбувається з ініціативи кооперативу.

Управління виробничими кооперативами. Основа побудови органів управління виробничого кооперативу полягає у рівному праві кожного члена на участь в управлінні та прийнятті рішень з питань його діяльності.

Право управління кооперативом реалізується через голосування на загальних зборах та шляхом участі у виборних органах управління, систему яких складають: виконавчий орган (правління), контрольно-ревізійні органи (спостережна рада та ревізійна комісія), а також окремі посадові особи (голова кооперативу, виконавчий директор, керівники структурних підрозділів).

Загальні збори є вищим органом управління, що вирішує найважливіші питання діяльності виробничого кооперативу. Загальні збори мають право приймати рішення як щодо питань, які належать до їх виключної компетенції, так і з усіх інших питань, пов'язаних зі статутною діяльністю кооперативу (ч. 2 ст. 102 ГК; ст. 15 Закону України «Про кооперацію»).

Правління виробничого кооперативу – колегіальний виконавчий орган, який підзвітний загальним зборам. Правління здійснює керівництво повсякденною діяльністю кооперативу у період між загальними зборами та забезпечує виконання їх рішень. Правління обирається загальними зборами у кооперативі, до складу якого входять не менше десяти членів (ч. 6 ст. 103 ГК).

Для оперативного управління діяльністю кооперативу правління має право наймати *виконавчого директора*, який не є членом кооперативу.

Спостережна рада утворюється у виробничому кооперативі, якщо кількість його членів перевищує 50 осіб. Вона обирається на загальних зборах у кількості 3 – 5 осіб і є підзвітною загальним зборам. До компетенції спостережної ради віднесено здійснення контролю за діяльністю виконавчого

органу кооперативу, додержанням статуту та діяльністю виконавчого директора.

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається *ревізійна комісія* (або ревізор – в кооперативі, до складу якого входить менше десяти членів). Члени ревізійної комісії (ревізор) обираються загальними зборами у порядку, встановленому статутом. Ревізійна комісія підзвітна загальним зборам. Основною її функцією є контроль за фінансово-господарською діяльністю кооперативу.

8. Інші види корпоративних підприємств

8.1. Обслуговуючі, споживчі та сільськогосподарські кооперативи

Відповідно до завдань і характеру діяльності крім виробничих кооперативів, які розглянуто в попередньому підрозділі, в Україні діють *обслуговуючі* та *споживчі* кооперативи. За напрямками своєї діяльності зазначені види кооперативів можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торгово-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

Правові, організаційні, економічні та соціальні функції обслуговуючих і споживчих кооперативів врегульовано Законом України «Про кооперацію». Особливості діяльності споживчих кооперативів як первинної ланки споживчої кооперації визначено Законом України «Про споживчу кооперацію» і ст. 111 ГК.

Обслуговуючим є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи можуть надавати послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

Споживчим є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення потреб його членів (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»).

У зв'язку з тим, що порядок утворення, принципи діяльності, правовий режим майна, членство та управління в обслуговуючих і споживчих кооперативах від виробничих кооперативів майже не відрізняються, в цьому підрозділі зупинимося на розгляді тих особливостей, які притаманні лише обслуговуючим і споживчим кооперативам.

По-перше: якщо особиста трудова участь є необхідною умовою членства у виробничому кооперативі, а її припинення за приписами статті 13 Закону України «Про кооперацію» тягне припинення членства, то членство в обслуговуючих і споживчих кооперативах з обов'язковою трудовою участю в них не пов'язується.

З цього впливає друга особливість обслуговуючих і споживчих кооперативів, що полягає в тому, що їхніми членами можуть бути не лише фізичні, а також і юридичні особи, які беруть участь у діяльності цих кооперативів через своїх представників (ст. 7 Закону України «Про кооперацію»).

По-третє: ст. 14 Закону України «Про кооперацію» в обслуговуючих і споживчих кооперативах передбачається можливість асоційованого членства. Асоційованим членом може бути фізична та юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується лише правом дорадчого голосу. У той же час, у разі ліквідації кооперативу асоційований член має переважне порівняно з іншими членами кооперативу право на одержання паю. Інститут асоційованого членства дозволяє обслуговуючим і споживчим кооперативам залучати додаткові кошти та спрямовувати їх на свій розвиток.

По-четверте: на відміну від виробничих кооперативів, які провадять свою господарську діяльність лише з метою одержання прибутку, обслуговуючі та

споживчі кооперативи утворюються та здійснюють свою діяльність без цієї мети (ст. 23 Закону України «Про кооперацію»).

Сільськогосподарські кооперативи виділено законодавцем в окрему групу кооперативних організацій, а їх правові та організаційні умови діяльності визначено спеціальним актом – Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Сільськогосподарським кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу (ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Членом сільськогосподарського кооперативу є спеціальний суб'єкт – сільськогосподарський виробник, яким може бути як фізична так і юридична особа незалежно від форм власності та господарювання. Умовою членства в сільськогосподарському кооперативі є внесення вступного та пайового внесків в розмірах, визначених його статутом.

У сільськогосподарському кооперативі допускається асоційоване членство. Асоційованим членом може бути фізична чи юридична особа, що зробила пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі.

Виходячи з цілей, завдань і характеру діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі та обслуговуючі (ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Сільськогосподарські виробничі кооперативи утворюються для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи створюються лише для надання комплексу послуг, пов'язаних з переробкою та збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва переважно членам

кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності.

Членом виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть бути тільки фізичні особи, а членом обслуговуючого кооперативу – як фізичні, так і юридичні особи.

В іншому господарсько-правовий статус сільськогосподарських кооперативів від звичайних виробничих і обслуговуючих кооперативів не відрізняється.

8.2. Корпоративне приватне підприємство

За змістом ст. 113 ГК *корпоративним приватним підприємством* є підприємство, що діє на основі приватної власності двох або більше громадян, іноземців, осіб без громадянства та їх праці чи з використанням найманої праці.

Окремого закону, який встановлював би правові та організаційні основи діяльності корпоративних приватних підприємств не існує, а тому їх господарська діяльність регулюється положеннями глави 7 ГК, що визначає загальні основи функціонування підприємств усіх форм власності (ст.ст. 62 – 72 ГК).

Господарсько-правовий статус. Корпоративне приватне підприємство (далі – Підприємство) є самостійним суб'єктом господарювання, створеним більше ніж двома фізичними особами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої не забороненої законом господарської діяльності.

Підприємство є суб'єктом права, який створюється для здійснення як підприємницької, так і некомерційної господарської діяльності.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом. Підприємство діє на основі статуту або модельного статуту, а також установчих документів, на основі яких воно створено.

Підприємство вважається суб'єктом права колективної форми власності, оскільки утворюється на основі об'єднання майна та трудової діяльності засновників; їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються; участі засновників у розподілі доходів та ризиків підприємства.

Структура підприємства. У складі підприємства можуть утворюватися виробничі структурні підрозділи (виробництва, цехи, відділення, дільниці, бригади, бюро, лабораторії тощо), а також функціональні структурні підрозділи апарату управління (управління, відділи, бюро, служб тощо). Функції, права та обов'язки зазначених структурних підрозділів визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом підприємства.

Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, розміщення яких здійснюється за обов'язковим погодженням з відповідними органами місцевого самоврядування. Відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення, яке затверджується підприємством.

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі. Джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Цілісний майновий комплекс підприємства визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод.

Управління підприємством здійснюється відповідно до установчих документів на основі поєднання прав власників щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу. Власники здійснюють свої права щодо управління підприємством через уповноважені

ними органи. Для керівництва господарською діяльністю підприємства власники обирають керівника, з яким укладається контракт. Керівник є повноважним представником підприємства у відносинах з іншими суб'єктами та діє без доручення.

Трудовий колектив підприємства складають громадяни, які беруть участь у його діяльності на основі трудового договору або інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством. Повноваження трудового колективу щодо участі в управлінні підприємством встановлюються статутом, з урахуванням вимог чинного законодавства України, зокрема, закону про трудові колективи.

Відносини підприємства з іншими суб'єктами господарювання здійснюються на основі господарських договорів. При цьому підприємство є вільними у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України.

8.3. Фермерське господарство

Фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції (ст. 114 ГК).

Правові засади створення та діяльності фермерських господарств визначено Законом України «Про фермерське господарство».

Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї. Фермерське господарство є юридичною особою, діє на основі статуту, має своє найменування, печатку і штамп.

Головним принципом діяльності фермерського господарства є самоокупність. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності та спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає

партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних.

Здійснюючи господарську діяльність фермерське господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими юридичними або фізичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування; створювати разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання; бути засновниками (учасниками) господарських товариств.

Майно фермерського господарства належить йому на праві власності. До складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством в результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на законних підставах, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права, грошові кошти, які передаються його членами. Майнові права, що входять до складеного капіталу фермерського господарства, передаються йому лише на визначений у статуті термін.

Головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в статуті особа. Право на створення фермерського господарства має громадянин України, який досяг 18-річного віку, має необхідний обсяг цивільної дієздатності та бажання створити фермерське господарство. Голова фермерського господарства представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями; укладає від імені господарства угоди; має право вчиняти інші юридично значимі дії.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства.

До членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться: дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти), визнають і дотримуються положень статуту фермерського господарства.

Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

У разі створення фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами цього фермерського господарства тільки після внесення змін до його статуту.

Член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства при його ліквідації або у разі припинення членства у фермерському господарстві (розмір частки та порядок її отримання визначаються статутом).

Фермерське господарство несе *відповідальність* за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю фермерського господарства. Звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення фермерського господарства, допускається у випадках, коли у фермерського господарства відсутнє інше майно, на яке може бути звернено стягнення.

Діяльність фермерського господарства припиняється у разі:

- 1) реорганізації фермерського господарства за рішенням власника;
- 2) ліквідації фермерського господарства за рішенням власника;
- 3) визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом) в порядку, встановленому законом;
- 4) якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

8.4. Колективне сільськогосподарське підприємство

Колективним сільськогосподарським підприємством (далі – КСП або Підприємство) є добровільне об'єднання громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів і діє на засадах підприємництва та самоврядування.

Правові та організаційні умови діяльності колективного сільськогосподарського підприємства визначено Законом України «Про колективне сільськогосподарське підприємство».

КСП є юридичною особою. Воно діє на підставі статуту, має поточні та вкладні рахунки в установах банку і печатку із своїм найменуванням (ст. 1 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»). Підприємство створюється на добровільних засадах і вважається створеним та набуває права юридичної особи з дня його державної реєстрації.

Основними завданнями підприємства є виробництво товарної продукції рослинництва і тваринництва, а також її переробка та інші види діяльності, спрямовані на задоволення інтересів членів підприємства, трудового колективу і населення України. КСП має право самостійно визначати напрями сільськогосподарського виробництва; кооперуватися з промисловими підприємствами та установами при переробці сільськогосподарської продукції та виготовленні інших товарів споживання; вступати в договірні відносини з будь-якими підприємствами, установами і організаціями, з окремими громадянами; самостійно визначати ціни і тарифи на вироблену продукцію та надані послуги; випускати цінні папери; купувати акції, державні облігації, ощадні сертифікати та інші цінні папери.

КСП є суб'єктом колективної форми власності. *Об'єктами права колективної власності* підприємства є земля, інші основні та оборотні засоби виробництва, грошові та майнові внески його членів, вироблена продукція, одержані доходи та придбане на законних підставах майно.

КСП самостійно володіє, користується і розпоряджається належними йому об'єктами власності. Право колективної власності здійснюють загальні збори членів підприємства, збори уповноважених або створений ними орган управління підприємства, якому передано окремі функції по господарському управлінню колективним майном.

У КСП утворюється *пайовий фонд* майна членів підприємства до якого включається вартість основних виробничих і оборотних фондів, створених за рахунок діяльності підприємства, цінні папери, акції, гроші та відповідна частка від участі в діяльності інших підприємств і організацій.

Право членів КСП на пайовий фонд майна залежить від їх трудового внеску. Члену підприємства щорічно нараховується частина прибутку залежно від частки у пайовому фонді, яку за його бажанням може бути виплачено або зараховано у збільшення частки в пайовому фонді. Ці відносини регулюються статутом.

Пай є власністю члена КСП, проте право розпоряджатися своїм паєм останній набуває після припинення членства в підприємстві. Пай може успадковуватися в порядку, встановленому Книгою шостою (Спадкове право) ЦК.

Членами КСП можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають і виконують його статут. Членство ґрунтується на праві добровільного вступу до членів КСП і безперешкодного виходу із складу його членів.

Вищим органом самоврядування у КСП є *загальні збори* членів або збори уповноважених, які наділені правом приймати статут, вносити до нього зміни та доповнення; обирати правління, його голову та ревізійну комісію підприємства; приймати рішення про реорганізацію і ліквідацію КСП, про його участь в акціонерних товариствах, корпораціях, асоціаціях, концернах та інших об'єднаннях; вирішувати інші важливі питання діяльності підприємства.

У період між загальними зборами справами КСП управляє *правління*, повноваження якого визначаються статутом.

Ліквідація та реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) підприємства провадяться за рішенням загальних зборів (зборів уповноважених) його членів або за рішенням суду. КСП може бути ліквідовано у разі визнання його банкрутом та на інших підставах, передбачених законодавством України. Підприємство вважається таким, що припинилося, з дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців запису про державну реєстрацію його припинення.

8.5. Фондова біржа

Фондова біржа – це організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі *акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю*, та провадить свою діяльність відповідно до Цивільного кодексу України, законодавства, що визначає порядок створення та діяльності, з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок (ст. 21).

Фондова біржа може бути утворена *не менше ніж двадцятьма засновниками* – торговцями цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, і набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації, що здійснюється в порядку, встановленому Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців". Частка одного торговця цінними паперами не може бути більшою ніж 5 відсотків статутного капіталу фондової біржі.

Фондова біржа діє на підставі статуту, який затверджується вищим органом фондової біржі. У статуті зазначаються найменування і місцезнаходження фондової біржі, порядок управління і формування її органів та їх компетенція, мета діяльності, підстави та порядок припинення діяльності фондової біржі, розподілу майна фондової біржі у разі її ліквідації (ст. 22 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок).

Особливістю діяльності фондової біржі полягає в тому, що отриманий від господарської діяльності прибуток між її засновниками (учасниками) не розподіляється і в повному обсязі спрямовується на розвиток фондової біржі.

Фондова біржа має право провадити діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку лише з моменту отримання ліцензії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Здійснення фондовою біржею інших видів професійної діяльності на фондовому ринку, крім діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку, не допускається, якщо інше прямо не передбачено законом (ст. 26 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Діяльність фондової біржі *зупиняється* НКЦПФР, якщо кількість її членів стала меншою за 20. В разі, якщо протягом шести місяців прийняття нових членів не відбулося, діяльність фондової біржі *припиняється*.

Членами фондової біржі можуть бути виключно торговці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку та взяли на себе зобов'язання виконувати всі правила, положення і стандарти фондової біржі. У разі анулювання отриманої торговцем цінними паперами ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку його членство у фондовій біржі тимчасово зупиняється до поновлення ним ліцензії або надання на біржу листа щодо виключення його з членів біржі. Інші підстави припинення або тимчасового зупинення членства у фондовій біржі визначаються правилами фондової біржі. Членство у фондовій біржі припиняється у разі анулювання ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, виданої торговцю цінними паперами.

8.6. Корпоративний фонд

Корпоративний фонд – це юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність із спільного інвестування.

Порядок створення, діяльності та припинення корпоративних фондів, їх правовий статус і регулювання корпоративних відносин визначається Цивільним кодексом з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про інститути спільного інвестування». Дія Закону України «Про акціонерні товариства» на корпоративні фонди не поширюється (ч. 5 ст. 1 цього Закону).

Корпоративний фонд створюється виключно шляхом заснування. Злиття, поділ, виділ, приєднання чи перетворення корпоративного фонду, виділ корпоративного фонду з іншої юридичної особи або його приєднання до іншої юридичної особи забороняється.

Корпоративний фонд вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації. Проте статус інституту спільного інвестування у корпоративного фонду виникає з дня внесення відомостей про нього до Єдиний державного реєстру інститутів спільного інвестування (далі – ЄДРІСІ).

Корпоративний фонд не може бути заснований юридичними особами, у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 25 відсотків.

До державної реєстрації корпоративного фонду та його статуту в органах державної реєстрації засновниками корпоративного фонду повинно бути сплачено 100 відсотків розміру початкового статутного капіталу. Оплата засновниками акцій корпоративного фонду здійснюється виключно коштами.

Протягом трьох місяців з дня повної оплати засновниками вартості акцій корпоративного фонду проводяться установчі збори корпоративного фонду, які затверджують статут, створюють наглядову раду корпоративного фонду та обирають її членів, уповноважують представника (представників) на вчинення дій, пов'язаних із створенням корпоративного фонду, затверджують результати приватного розміщення акцій серед засновників, затверджують проекти договорів з компанією з управління активами та зберігачем активів

корпоративного фонду, вчиняють інші дії, необхідних для створення корпоративного фонду.

Установчим документом корпоративного фонду є його статут. У найменуванні корпоративного фонду, наведеному в його статуті, обов'язково зазначаються слова "корпоративний інвестиційний фонд", тип, вид, клас (у разі якщо фонд є спеціалізованим або кваліфікаційним) фонду та належність його до біржового або венчурного фонду.

Протягом шести місяців з дня державної реєстрації корпоративного фонду як юридичної особи корпоративний фонд зобов'язаний зареєструвати регламент, який повинен містити відомості про повне найменування, ідентифікаційний код, місцезнаходження, дату та номер свідоцтва про державну реєстрацію; строк діяльності (для строкового корпоративного фонду); умови, за яких може бути здійснено заміну компанії з управління активами, зберігача активів корпоративного фонду, та порядок такої заміни; порядок визначення вартості чистих активів і ціни розміщення (викупу) акцій; порядок визначення розміру винагороди компанії з управління активами та покриття витрат, пов'язаних з діяльністю корпоративного фонду, що відшкодовуються за рахунок його активів; порядок виплати дивідендів (для закритого корпоративного фонду, якщо можливість їх виплати передбачена статутом такого корпоративного фонду); порядок та строки викупу корпоративним фондом своїх акцій; інвестиційну декларацію; мінімальну вартість активів, що є предметом договорів, укладених компанією з управління активами, які підлягають затвердженню наглядовою радою та інші відомості.

Мінімальний розмір статутного капіталу корпоративного фонду становить 1250 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановленому законом на день реєстрації фонду як юридичної особи.

Управління активами корпоративного фонду на підставі відповідного договору здійснює компанія з управління активами. Зберігання активів корпоративного фонду здійснює на підставі відповідного договору зберігач активів корпоративного фонду.

Органами корпоративного фонду є загальні збори та наглядова рада. Утворення в корпоративному фонді інших органів забороняється (ст. 15 Закону України «Про інститути спільного інвестування»).

Загальні збори. Загальні збори є вищим органом корпоративного фонду. Загальні збори скликаються щороку і проводяться не пізніше 30 квітня року, що настає за звітним. До виключної компетенції загальних зборів належать:

- 1) внесення змін до статуту корпоративного фонду;
- 2) прийняття рішення про розміщення акцій корпоративного фонду;
- 3) прийняття рішення про збільшення статутного капіталу корпоративного фонду;
- 4) прийняття рішення про зменшення статутного капіталу корпоративного фонду;
- 5) затвердження проспекту емісії акцій корпоративного фонду;
- 6) затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, а також внесення змін до них;
- 7) затвердження інших внутрішніх документів корпоративного фонду, якщо інше не передбачено статутом або регламентом;
- 8) затвердження річного звіту корпоративного фонду;
- 9) прийняття рішення про виплату дивідендів та затвердження їх розміру для закритого корпоративного фонду, якщо можливість їх виплати передбачена статутом такого корпоративного фонду;
- 10) прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів;
- 11) обрання членів наглядової ради;
- 12) прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради;
- 13) прийняття рішення за результатами розгляду звіту наглядової ради, компанії з управління активами та зберігача активів корпоративного фонду;
- 14) прийняття рішення про ліквідацію корпоративного фонду, обрання ліквідаційної комісії, затвердження балансу та довідки про вартість чистих активів корпоративного фонду на дату прийняття такого рішення;

15) прийняття рішення про продовження строку діяльності корпоративного фонду;

16) прийняття рішення про обрання (заміну) компанії з управління активами та укладення договору з нею;

17) прийняття рішення про обрання (заміну) зберігача активів інституту спільного інвестування та укладення договору з ним;

18) прийняття рішення про обрання (заміну) аудитора (аудиторської фірми) та укладення договору з ним;

19) прийняття рішення про обрання (заміну) оцінювача майна корпоративного фонду та укладення договору з ним;

20) прийняття рішення про обрання (заміну) депозитарію цінних паперів та укладення договору з ним;

21) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом.

У загальних зборах можуть брати участь особи, включені до переліку учасників корпоративного фонду, або їх представники. Перелік учасників корпоративного фонду, які мають право на участь у загальних зборах, складається депозитарієм цінних паперів станом на кінець операційного дня за три робочих дні до дня проведення загальних зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему.

Загальні збори є правоможними за умови реєстрації для участі у них учасників корпоративного фонду (їх представників), які сукупно є власниками понад 50 відсотків акцій корпоративного фонду, що перебувають в обігу.

Одна акція корпоративного фонду надає учаснику корпоративного фонду один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування на загальних зборах. Рішення загальних зборів з питання, винесеного на голосування, приймається простою більшістю голосів учасників корпоративного фонду, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, якщо інше не встановлено Законом України «Про інститути спільного інвестування».

Наглядовою радою корпоративного фонду можуть бути скликані позачергові загальні збори в таких випадках:

- 1) з власної ініціативи;
- 2) на вимогу компанії з управління активами, з якою укладено договір про управління активами корпоративного фонду;
- 3) на вимогу зберігача активів, з яким укладено договір про обслуговування активів корпоративного фонду;
- 4) на вимогу учасників (учасника) корпоративного фонду, які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків акцій корпоративного фонду;
- 5) в інших випадках, встановлених статутом або регламентом.

Наглядова рада. Наглядова рада корпоративного фонду є органом, що здійснює захист прав учасників корпоративного фонду, а також нагляд за діяльністю корпоративного фонду і виконанням умов регламенту, інвестиційної декларації та договору про управління активами корпоративного фонду. Створення наглядової ради корпоративного фонду є обов'язковим.

Кількісний склад наглядової ради встановлюється статутом, становить непарну кількість осіб та не може бути меншим ніж три особи. Порядок роботи та відповідальність членів наглядової ради визначаються Законом «Про інститути спільного інвестування» і статутом корпоративного фонду.

До компетенції наглядової ради належать:

- 1) прийняття рішення про проведення чергових та позачергових загальних зборів, крім скликання учасниками корпоративного фонду позачергових загальних зборів;
- 2) затвердження порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання учасниками корпоративного фонду позачергових загальних зборів;
- 3) обрання голови наглядової ради;
- 4) затвердження регламенту та змін до нього;
- 5) затвердження змін до проспекту емісії акцій корпоративного фонду;

б) обрання реєстраційної комісії, за винятком скликання позачергових загальних зборів учасниками корпоративного фонду;

7) визначення дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів (для корпоративного фонду закритого типу);

8) затвердження договорів щодо активів корпоративного фонду, укладених компанією з управління активами, на суму, яка перевищує встановлену статутом або регламентом мінімальну вартість;

9) вирішення інших питань, що належать до компетенції наглядової ради згідно із законом або статутом корпоративного фонду.

Голова наглядової ради корпоративного фонду обирається членами наглядової ради з їх числа простою більшістю голосів від кількісного складу наглядової ради, якщо інше не передбачено статутом корпоративного фонду.

Голова наглядової ради організовує її роботу, скликає засідання наглядової ради та головує на них, відкриває загальні збори, організовує обрання секретаря загальних зборів, здійснює інші повноваження, передбачені статутом. У разі неможливості виконання головою наглядової ради своїх повноважень його повноваження виконує один із членів наглядової ради за її рішенням, якщо інше не передбачено статутом.

Засідання наглядової ради скликаються за ініціативою голови наглядової ради, на вимогу члена наглядової ради, а також на вимогу компанії з управління активами корпоративного фонду, зберігача активів корпоративного фонду, аудитора (аудиторської фірми) корпоративного фонду.

Загальні збори можуть прийняти рішення про дострокове припинення повноважень всіх членів наглядової ради та одночасне обрання нових членів.

Без рішення загальних зборів повноваження члена наглядової ради припиняються:

1) за його бажанням за умови надіслання письмового повідомлення про це корпоративному фонду за два тижні;

2) у разі неможливості в подальшому виконувати обов'язки члена наглядової ради за станом здоров'я;

3) у разі набрання законної сили вироком чи рішенням суду, яким його засуджено до покарання, що виключає можливість виконання обов'язків члена наглядової ради;

4) у разі смерті, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним, безвісно відсутнім, померлим.

Статутом корпоративного фонду можуть бути передбачені додаткові підстави для припинення повноважень члена наглядової ради.

Якщо кількість членів наглядової ради становить менше половини її кількісного складу, передбаченого статутом, наглядова рада неправоможна приймати будь-які рішення, крім тих, які пов'язані із скликанням та проведенням позачергових загальних зборів.

Корпоративний фонд припиняється виключно шляхом ліквідації, яка здійснюється за рішенням загальних зборів учасників корпоративного фонду у порядку, передбаченому Законом «Про інститути спільного інвестування», з дотриманням вимог Цивільного кодексу України.

Корпоративний фонд *ліквідується в обов'язковому порядку*, якщо:

1) внаслідок викупу акцій корпоративного фонду вартість його активів стала меншою, ніж встановлений Законом мінімальний розмір статутного капіталу корпоративного фонду;

2) закінчився строк діяльності корпоративного фонду (для строкового корпоративного фонду);

3) проспект емісії акцій корпоративного фонду, випущених з метою спільного інвестування, не зареєстровано протягом одного року з дня внесення відомостей про корпоративний фонд до ЄДРІСІ;

4) протягом одного місяця після закінчення дії договору з компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду строк дії такого договору не продовжено або не укладено договір з іншою компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду;

5) анульовано ліцензію, видану компанії з управління активами на провадження діяльності з управління активами інституційних інвесторів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншою компанією з управління активами;

б) анульовано ліцензію, видану зберігачу активів корпоративного фонду на провадження депозитарної діяльності зберігача цінних паперів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншим зберігачем активів інституту спільного інвестування;

7) в інших випадках, передбачених законом.

Ліквідація корпоративного фонду із зазначених вище підстав здійснюється за рішенням загальних зборів учасників корпоративного фонду. У разі неприйняття ними такого рішення ліквідація здійснюється на підставі рішення суду.

9. Організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України

Транснаціональна корпорація представляє собою кероване з єдиного центру економічно цілісне утворення, що складається із юридично відокремлених підприємств (філій, представництв), розташованих на території різних держав, які здійснюють свою господарську діяльність згідно законодавства цих країн, однак у відповідності із загальною стратегією, що розробляється в єдиному центрі.

Організаційну структуру транснаціональної корпорації (далі – ТНК) умовно можна зобразити у вигляді наступної схеми: головне або материнське підприємство, розташоване на території якої-небудь країни (країна базування), яке є центром ТНК, і підконтрольні підприємства - дочірні, спільні або відокремлені підрозділи (представництва, філії), розташовані на території

інших держав (приймаючих країн), які контролюються головним підприємством.

«Класичною» формою організації діяльності ТНК на території України, як приймаючої країни, можна назвати **створення материнським підприємством ТНК дочірнього підприємства** в нашій державі.

Дочірнє підприємство – це підприємство, щодо якого ТНК за рахунок переважної участі в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління має можливість забезпечувати прийняття необхідних рішень.

Дочірнє підприємство, створене ТНК є юридичною особою і на нього поширюються права і обов'язки, передбачені для всіх видів підприємств в Україні. А згідно п.3 ч.1 ст.1 Закону України «Про режим іноземного інвестування» таке дочірнє підприємство буде мати статус підприємства з іноземними інвестиціями, оскільки іноземна інвестиція в такому підприємстві буде складати 100% статутного капіталу.

Над своїм дочірнім підприємством ТНК здійснює повний контроль і несе повністю всі ризики, пов'язані з діяльністю цього підприємства.

Друга форма діяльності ТНК на території України – **спільне створення підприємств разом з іншими суб'єктами господарювання**. Такі підприємства можуть організовуватися шляхом:

- а) створення нового підприємства на основі об'єднання капіталу ТНК з капіталом вітчизняних суб'єктів господарювання або з державним капіталом;
- б) придбання ТНК певної частки в статутному капіталі діючих підприємств, причому така частка може бути меншою 50%;
- в) створення декількома ТНК підприємств на території України.

Такі підприємства можуть створюватися у вигляді господарських товариств. Згідно ч.3 ст.3 ЗУ «Про господарські товариства» іноземні юридичні особи можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами і юридичними особами України, крім випадків встановлених законодавчими актами України.

Відповідно до ст.3 ЗУ «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестиції в Україні можуть здійснюватися у формі часткової участі у підприємствах, створюваних спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частини діючих підприємств.

Третя форма діяльності ТНК на території України - **придбання діючих підприємств**. Право на придбання ТНК українських підприємств виникає зокрема на підставі ст. 3 ЗУ «Про режим іноземного інвестування».

При *повному придбанні підприємства* воно по суті, стає дочірнім підприємством ТНК (над таким підприємством ТНК здійснює повний контроль і управління).

При *придбанні певної частки підприємства* шляхом купівлі пакету акцій або частки в статутному капіталі підприємства таке підприємство стає спільним підприємством ТНК (над цим підприємством ТНК здійснює управління і контроль спільно з іншими власниками часток (акцій) в статутному капіталі підприємства пропорційно розміру цих часток).

Особливою формою придбання підприємств в Україні можна вважати *участь ТНК у приватизації державних підприємств*.

Право на участь у приватизації державного майна в Україні ТНК надано ЗУ «Про приватизацію державного майна». ТНК можуть бути суб'єктами приватизації – покупцями. У відповідності з ст.8 ЗУ «Про приватизацію державного майна» до покупців об'єктів приватизації віднесені юридичні особи інших держав. ТНК також можуть брати участь у приватизації на Україні як покупці через контрольовані ними підприємства, зареєстровані на території України (при умові, що в таких підприємствах частка державної власності не перевищує 25%).

Наступна організаційно-правова форма діяльності ТНК на території України – **відкриття ТНК своїх філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів**.

Такі відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого ТНК.

Згідно ст.1 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» представництвом іноземного суб'єкта господарської діяльності є установа або особа, яка представляє інтереси іноземного суб'єкта підприємницької діяльності в Україні і має на це належним чином оформлені відповідні повноваження. Представництво здійснює свої функції в Україні відповідно до законодавства України.

Як правило, відкриття представництва (філії) ТНК має місце при порівняно невеликих об'ємах і масштабах діяльності ТНК в Україні. При цьому ТНК має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, погоджуючи питання про розміщення таких підрозділів з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому законодавством порядку.

Відомості про відокремлені підрозділи ТНК включаються до Єдиного державного реєстру в порядку, визначеному законом.

Діяльність відокремлених підрозділів ТНК, здійснюється на території України відповідно до законодавства України.

Створені ТНК відокремлені підрозділи, виділені на окремий баланс, зобов'язані вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством України.

Через свої відокремлені підрозділи ТНК може відкривати рахунки в установах банків.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення господарського товариства.
2. Назвіть ознаки господарського товариства.
3. На які види класифікуються господарські товариства.

4. Які особливості притаманні правовому статусу персональних товариств (об'єднань осіб) та об'єднань капіталів?
5. Дайте визначення поняття повного товариства.
6. Які види учасників у командитному товаристві?
7. З'ясуйте поняття та ознаки товариства з обмеженою відповідальністю.
8. У чому відмінність товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю?
9. Що таке акціонерне товариство?
10. Які відмінності між публічним та приватним акціонерним товариством?
11. Які засади діяльності виробничого кооперативу?
12. На яких принципах ґрунтується діяльність виробничого кооперативу?
13. Що є джерелом формування майна виробничого кооперативу?
14. Які підприємства належать до корпоративних, крім господарських товариств та виробничих кооперативів?
15. Дайте визначення обслуговуючого кооперативу.
16. Дайте визначення споживчого кооперативу.
17. Дайте визначення сільськогосподарського кооперативу.
18. Який правовий статус має корпоративне приватне підприємство?
19. З чого складається майно корпоративного приватного підприємства?
20. Який порядок утворення фермерського господарства?
21. Дайте визначення колективного сільськогосподарського підприємства.
22. Хто може бути членом колективного сільськогосподарського підприємства?
23. В чому полягає особливість діяльності фондової біржі?
24. Хто може бути членом фондової біржі?
25. Дайте визначення корпоративного фонду.
26. Які органи утворюються в корпоративному фонді та які вони мають компетенцію?
27. Дайте визначення транснаціональної корпорації.

28. Назвіть організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України.

Розділ 3. Створення корпоративних підприємств

1. Поняття та зміст права на створення корпоративного підприємства.

2. Суб'єкти права на створення корпоративного підприємства.

3. Реалізація права на створення корпоративного підприємства та його обмеження.

4. Установчі документи корпоративного підприємства.

5. Стадії створення корпоративних підприємств.

6. Створення відокремлених підрозділів корпоративних підприємств.

7. Створення фіктивних корпоративних підприємств.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та зміст права на створення корпоративного підприємства

Корпоративні підприємства, як і всі господарські організації, не виникають самі по собі. В основі їх створення завжди лежить волевиявлення інших осіб. Вони є результатом свідомої вольової поведінки інших суб'єктів – засновників, які таким шляхом реалізують свої інтереси.

Засновницьке волевиявлення приведе до бажаного наслідку – виникнення корпоративного підприємства - лише тоді, коли засновник має суб'єктивне право на створення юридичної особи.

Право на створення корпоративного підприємства – це встановлена законодавством можливість суб'єкта вчинити дії, передбачені законом, що матимуть наслідком створення корпоративного підприємства.

Право на створення корпоративного підприємства за своєю суттю близьке до права на укладення договорів. Воно входить до змісту цивільної правоздатності.

Право на створення корпоративного підприємства включає в себе кілька фактичних можливостей, які в сукупності складають його **зміст**:

- право заснувати корпоративне підприємство самотійно або спільно з іншими суб'єктами;
- право обрати організаційно-правову форму;
- право обрати найменування корпоративного підприємства;
- право обрати місцезнаходження корпоративного підприємства;
- право сформувати органи корпоративного підприємства;
- право звернутися до державного реєстратора і вимагати проведення державної реєстрації;
- право оскаржити відмову у державній реєстрації.

2. Суб'єкти права на створення корпоративного підприємства

Право на створення корпоративного підприємства є загальне і рівне для всіх суб'єктів цивільного права

За загальним правилом право на створення корпоративного підприємства належить:

- фізичним особам;
- юридичним особам;
- державі;
- територіальній громаді.

Фізичні особи – засновники. Правоздатність фізичної особи виникає з народження, дієздатність залежить від віку та інших обставин, прямо передбачених законом. Тому постає питання, з якого віку фізична особа вправі бути засновником корпоративного підприємства?

Згідно зі ст. 32 ЦКУ фізична особа у віці від 14 до 18 років (неповнолітня особа) має право: бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами. Ці дії неповнолітня особа вправі вчиняти самостійно, без згоди батьків.

Оскільки створення господарських товариств пов'язане із внесенням внесків, тобто розпорядженням майном, без згоди батьків неповнолітні можуть брати участь у створенні корпоративного підприємства тільки у межах заробітку, стипендії або інших доходів. З метою встановлення цієї обставини нотаріусу, котрий засвідчує підпис засновника доцільно відбирати у неповнолітнього заяву про те, що внесок робиться за рахунок заробітку, стипендії або інших доходів. При цьому у створенні кооперативу згідно із ч. 2 ст. 10 Закону України «Про кооперацію» неповнолітня особа може брати участь тільки за умови, якщо вона досягла 16-річного віку.

Без згоди батьків створення корпоративного підприємства неповнолітньою особою може відбуватися у разі, якщо до досягнення повноліття неповнолітня особа набула повної дієздатності.

Так, надання повної цивільної дієздатності можливе (ч. 2 ст. 34, ст. 35 ЦК):

- 1) щодо фізичної особи, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором;
- 2) щодо фізичної особи, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю;
- 3) щодо неповнолітньої фізичної особи, яка записана матір'ю або батьком дитини.
- 4) у разі реєстрація шлюбу особою, що не досягла 18 років.

В інших випадках участь неповнолітнього у створенні корпоративного підприємства відбувається зі згоди батьків.

Участь малолітніх осіб у створенні корпоративних підприємств можлива тільки через батьків (усиновителів), які діють від їх імені.

На практиці участь малолітніх осіб у створенні корпоративних підприємств доволі часто траплялась у випадках, коли АТ, акціями яких вони володіли (наприклад, в результаті спадкування), приймали рішення про реорганізацію у ТОВ чи ТДВ. У такому випадку, від імені засновника – малолітньої особи участь в установчих зборах товариства – правонаступника реорганізованого АТ брали його батьки (усиновителі).

При створенні корпоративного підприємства за участю малолітньої особи обов'язкове врахування вимог ч. 3 ст. 17 ЗУ «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 року, згідно із якими батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав.

У зв'язку з цим у разі, якщо засновники виявили бажання справжність підпису засновників на установчих документах нотаріально засвідчити, нотаріусу, при засвідченні підпису того з батьків, що діє від імені малолітньої дитини, слід вимагати письмової згоди органу опіки і піклування, а також згоду другого з батьків, щоб усунути спір між батьками щодо доцільності такого управління майном їх малолітньої дитини.

Засновницькі права подружжя. Якщо для заснування корпоративного підприємства засновник передає як вклад до статутного капіталу особисте майно, згода іншого подружжя не потрібна. Однак при розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним (ст. 59 СКУ). Недодержання цієї вимоги є підставою для визнання правочину недійсним (ч. 1 ст. 215 ЦК).

Якщо для заснування корпоративного підприємства засновник передає як вклад до статутного капіталу цінне майно, що є спільною сумісною власністю, то згода іншого подружжя має бути висловлена письмово.

Юридичні особи – засновники. Засновником корпоративного підприємства може бути інша юридична особа. У разі, якщо єдиним засновником корпоративного підприємства є юридична особа, воно вважатиметься дочірнім підприємством юридичної особи.

Рішення про створення корпоративного підприємства належить, за загальним правилом, до компетенції виконавчих органів управління юридичної особи.

Засновницькі права окремих юридичних осіб можуть бути обмежені законом.

Так, державні підприємства (за винятком будівельних організацій, підприємств будівельної індустрії та будівельних матеріалів, які є засновниками господарських товариств, що здійснюють проектування та перспективне будівництво за кордоном) не можуть бути засновниками підприємств будь-яких організаційних форм та видів, господарських товариств, кооперативів.

Релігійні організації користуються правом заснування підприємств виключно для випуску богословської літератури і виробництва предметів культового призначення.

Держава-засновник. Засновником корпоративного підприємства може бути держава, АРК, територіальна громада.

Відповідно до ст. 167 ЦКУ держава діє у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин.

Держава може створювати корпоративні підприємства, брати участь в їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом.

У засновницьких правах держава фактично прирівняна до інших суб'єктів. Держава не може створювати корпоративні підприємства лише у випадку, коли це прямо передбачено (заборонено) у законі.

Держава, АРК та територіальні громади не можуть бути засновниками комерційних банків; благодійних організацій, громадських організацій, політичних партій.

3. Реалізація права на створення корпоративного підприємства та його обмеження

Право на створення корпоративного підприємства реалізується шляхом відповідного волевиявлення засновника та вчинення дій, необхідних для державної реєстрації юридичної особи.

Засновницьке волевиявлення виражається назовні у формі правочину або адміністративного акта розпорядчого характеру (залежно від виду корпоративного підприємства).

Оскільки засновницьке волевиявлення – це правочин, то він є чинним лише за умови дотримання загальних вимог, передбачених ст. 203 ЦК, а саме:

- 1) зміст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства та моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 203 ЦК);
- 2) правочини можуть укладати лише особи, які мають необхідний обсяг цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 203, ст. ст. 30-32, 34-39, 41, 42, 92 ЦК);
- 3) відповідність волевиявлення внутрішній волі суб'єктів правочину (ч. 3 ст. 203 ЦК). У випадку, коли воля суб'єкта правочину формувалася не вільно і не відповідала волевиявленню (наприклад, мало місце насильство), такий правочин визнається недійсним (ст. 231 ЦК);
- 4) при укладенні правочину обов'язкове дотримання передбаченої законом форми (ч. 4 ст. 203 ЦК). Порухення вимог щодо форми правочину призводить до визнання його недійсним або настання інших наслідків (ст. ст. 218-220 ЦК);
- 5) правочин має бути реальним, тобто спрямованим на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним (ч. 5 ст. 203 ЦК). Тому правочин, вчинений без наміру створити правові наслідки, є недійсним як фіктивний, тобто вчинений лише про людське око (ст. 234 ЦК);

б) дотримання спеціальних умов. Наприклад, правочин, що вчиняється батьками або усиновлювачами, не може суперечити правам та інтересам їх малолітніх, неповнолітніх чи непрацевдатних дітей (ч. 6 ст. 203 ЦК). Якщо такі спеціальні вимоги містяться в окремих нормах актів цивільного законодавства, то вони також охоплюються поняттям умови чинності правочину, а їх порушення спричиняє визнання правочину недійсним.

Обмеження права на створення корпоративного підприємства полягає в тому, що особа, котра зазвичай мала б право на заснування корпоративного підприємства, не може його реалізувати у зв'язку з існуванням обставини, котра прямо передбачена законом або встановлена вироком суду.

Найбільша група обмежень щодо створення корпоративних підприємств пов'язана з виконанням особою державних функцій.

Відповідно до ст. 16 ЗУ «Про державну службу» на державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 1 липня 2011 року, зокрема:

- займатися підприємницькою діяльністю;
- входити до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді.

Таким чином, державні службовці не можуть бути повними учасниками командитних товариств та повних товариств, оскільки зазначені учасники повинні мати статус суб'єкта підприємницької діяльності.

Крім того, окремими законодавчими актами (у т. ч. Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції») встановлюється пряма заборона входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, що має на меті одержання прибутку, а також займатися підприємницькою діяльністю: Президенту України, народним депутатам, членам КМУ, працівникам міліції, прокуратури, СБУ, суддям та ін.

Окрім закону обмеження права на створення корпоративного підприємства може встановлюватися вироком суду. Так, якщо вироком суду особі заборонено займатися підприємницькою діяльністю або певним її видом, відповідно обмежується і право особи на створення корпоративного підприємства, яка планує займатися такими видами діяльності.

4. Установчі документи корпоративного підприємства

Засновницьке волевиявлення вчиняється у письмовій формі і фіксується в установчих документах. Установчий документ є найважливішим корпоративним актом корпоративного підприємства.

Окрім терміна «установчі документи» в нормативно-правових актах можна зустріти й інші дефініції, наприклад, «статутні документи» (п. 14.1.90 ст. 14 Податкового кодексу України, ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність») або «засновницькі документи» (ст. 3 Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів"), які є ідентичними.

Попри те, що в нормативно-правових актах термін «установчі документи» вживається часто, визначення його чинне законодавство не дає, наводячи лише перелік таких документів та вимоги до змісту.

Установчі документи корпоративних підприємств – це корпоративні нормативні акти, в яких засновники (учасники, члени) визначають правовий статус конкретного корпоративного підприємства.

Особливість установчих документів, яка відрізняє їх від інших документів, необхідних для створення та легалізації корпоративного підприємства, полягає в тому, що вони визначають правовий статус корпоративного підприємства та за своїм характером є корпоративним нормативним актом.

Установчим документом корпоративного підприємства є затверджений засновниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом.

Статут – це локальний нормативний акт, призначення якого полягає у визначенні індивідуального правового статусу конкретної юридичної особи.

Саме цей документ визначає правове становище тієї чи іншої юридичної особи в господарському обороті.

Ознаки статуту корпоративного підприємства:

- 1) встановлює індивідуальний правовий статус конкретного корпоративного підприємства;
- 2) затверджується засновниками і змінюється вищим органом управління корпоративного підприємства;
- 3) діє протягом усього часу діяльності корпоративного підприємства;
- 4) поширюється на усіх осіб, які перебувають у правовідносинах з юридичною особою;
- 5) може містити норми, не передбачені чинним законодавством;
- 6) не повинен суперечити нормам закону.

Статут – це не правочин, а локальний нормативний акт. Але виникає цей акт внаслідок правочину, змістом якого є засновницьке волевиявлення.

Згідно із ч. 4 ст. 56 ГКУ суб'єкт господарювання може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом.

Модельний статут - типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб (абз. 7 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»).

Якщо корпоративне підприємство створюється та діє на підставі модельного статуту в рішенні про його створення, яке підписується усіма засновниками, зазначаються відомості про його найменування, мету і предмет господарської діяльності, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту.

Крім того, для господарського товариства, що створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його створення, яке підписується усіма засновниками, необхідно додатково згідно із ч. 7 ст. 4 ЗУ «Про господарські товариства» зазначати відомості про вид товариства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного (складеного) капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту.

На даний момент затверджено модельний статут ТОВ, постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1182.

Засновницький договір – це договір, за яким сторони (засновники) зобов'язуються створити корпоративне підприємство, визначають умови сумісної діяльності, передачі підприємству свого майна та участі в його діяльності.

Мета засновницького договору – зафіксувати засновницьке волевиявлення сторін договору та умови створення конкретного корпоративного підприємства.

Засновницький договір є однією із форм, в якій фіксується рішення про створення корпоративного підприємства, а для деяких корпоративних підприємств (створених у формі повного або командитного товариства) – також їх установчим документом.

Засновницький договір не слід ототожнювати з договором про сумісну діяльність.

– на відміну від договору про сумісну діяльність засновницький договір має на меті створення юридичної особи та не припиняється із досягненням мети;

– створена юридична особа сама є власником переданого їй майна, тоді як за договором про сумісну діяльність, майно передане сторонами для здійснення сумісної діяльності, належить їм на праві спільної часткової власності.

Укладення засновницьких договорів про створення та діяльність повних та командитних товариств – правочин особистого характеру, а тому він не може вчинятися фізичними особами через представника.

До установчих документів слід віднести і **меморандум (одноособову заяву)**. Згідно із ст. 134 ЦК України меморандум є установчим документом командитного товариства, створеного одним повним учасником.

Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переоформляється в одноособову заяву, підписану повним учасником.

Різновидом установчих документів згідно із ч. 3 ст. 8 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» можуть бути **положення та установчий акт**. Установчий акт є установчим документом установ (ч. 3 ст. 87 ЦКУ). Щодо положення, то такий вид установчого документа хоча і згадується у ст. 57 ГКУ, але при створенні корпоративних підприємств не використовується в якості установчого документа. Таким чином **ні установчий акт, ні положення** не належать до установчих документів корпоративного підприємства.

Згідно із ст. 24 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» для проведення державної реєстрації юридичної особи державному реєстратору подається копія рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи.

Рішення про створення корпоративного підприємства близьке за своїм правовим значенням до установчих документів.

Хоча відповідно до ст. 57 ГКУ рішення про утворення суб'єкта господарювання зазначається як один із видів установчих документів господарюючих суб'єктів, проте у корпоративних підприємствах законодавцем в якості такого не визнається.

Рішення про створення корпоративного підприємства фіксує волевиявлення засновника, але на відміну від установчих документів, не закріплює його структуру і правовий статус.

Залежно від організаційно-правової форми юридичної особи рішення про створення корпоративного підприємства має різну форму.

Якщо засновник один, його засновницьке волевиявлення може фіксуватися в односторонніх актах: указах, ухвалах, постановах, наказах, розпорядженнях та ін.

При створенні корпоративних підприємств найбільш поширеними є рішення установчих зборів. Такі рішення фіксуються протоколами цих зборів.

Рішення про створення корпоративного підприємства фіксується, як правило окремим документом. Для приватного підприємства є виняток: затвердження статуту засновником саме по собі вже свідчить про його волевиявлення, а тому в цьому випадку законодавець не вимагає складення рішення про створення юридичної особи як окремого документа.

У рішенні про створення корпоративного підприємства рекомендується зазначати:

- найменування корпоративного підприємства;
- про затвердження статуту (якщо він потрібний для даного виду корпоративного підприємства);
- про призначення органів управління;
- про наділення майном;
- інші питання, що виникають в процесі створення.

Якщо господарське товариство створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його створення, яке підписується усіма засновниками, зазначаються відомості про вид товариства, його найменування,

місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного (складеного) капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту (ч. 7 ст. 4 ЗУ «Про господарські товариства»).

Установчі документи корпоративного підприємства повинні містити відомості, передбачені законом. Зокрема, установчі документи господарських товариств повинні містити відомості, передбачені ст. ст. 37, 51, 65, 67 і 76 ЗУ «Про господарські товариства», ст. 13 ЗУ «Про акціонерні товариства», ст. 57 Господарського кодексу України, ст. ст. 120, 134, 143, 154 Цивільного кодексу України. Відсутність зазначених відомостей в установчих документах є підставою для відмови у державній реєстрації (ч. 2 ст. 89 ЦК).

Законодавством встановлюють такі вимоги щодо форми установчих документів корпоративного підприємства:

- 1) обов'язкова письмова форма;
- 2) підписання усіма засновниками, якщо інше не передбачено законом;
- 3) у випадках, передбачених законом, вони повинні бути погоджені з відповідними органами державної влади.

Нотаріальне посвідчення справжності підписів засновників з 21.04.2011 р. не вимагається.

Установчі документи юридичної особи, а також зміни до них, викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються.

Доцільно, щоб установчі документи мали титульний аркуш, на якому буде зазначатися, який орган, коли і яким рішенням затвердив статут, а також підпис особи – керівника органу, що затвердив статут або засновника. Якщо статут затверджувався колегіальним органом, його підписує голова цього органу. Якщо засновник один, то статут підписує лише він.

5. Стадії створення корпоративних підприємств

Створення корпоративних підприємств – складний процес, який можна поділити на чотири стадії:

1) **ініціативна**. На ініціативній стадії визначається мета створення корпоративного підприємства, формується склад засновників (команда партнерів), розробляється бізнес-план майбутньої підприємницької діяльності та ін. На цій стадії ще не здійснюється жодних юридичних дій, вона проходить у так би мовити позаправовій сфері;

2) **організаційна** – має на меті вчинення юридичних дій, спрямованих на заснування корпоративного підприємства. Зокрема, обирається організаційно-правова форма юридичної особи, розробляються і затверджуються установчі документи, підшукується приміщення для розташування корпоративного підприємства, обирається найменування, скликаються установчі збори, формуються органи управління;

3) **легалізаційна** – мета стадії – офіційне визнання створеного корпоративного підприємства. Легалізація здійснюється шляхом державної реєстрації. Саме з цього моменту виникає корпоративне підприємство як суб'єкт правовідносин, що підтверджується випискою з ЄДР. На цій же стадії підприємство стає на облік в органах Міністерства доходів і зборів України, Пенсійного фонду України;

4) **постлегалізаційна**. На постлегалізаційній стадії корпоративне підприємство відкриває поточний рахунок, виготовляє печатку. Ці дії необхідні для того, щоб юридична особа могла діяти.

Корпоративне підприємство стає юридичною особою внаслідок наявності юридичного складу з двох юридичних фактів:

1) *волевиявлення засновників*. Саме вони визначають мету корпоративного підприємства, закріплюють його організаційну структуру, затверджують установчі документи, у необхідних випадках формують майнову базу;

2) *легалізація* (здійснюється шляхом державної реєстрації).

Державна реєстрація корпоративного підприємства - засвідчення факту створення або припинення корпоративного підприємства, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Порядок державної реєстрації корпоративних підприємств регулюється Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 року.

Порядок проведення державної реєстрації корпоративних підприємств включає, зокрема:

- перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці;
- перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;
- внесення відомостей про юридичну особу або фізичну особу - підприємця до ЄДР;
- оформлення і видачу виписки з ЄДР.

Державна реєстрація корпоративних підприємств здійснюється державними реєстраторами.

Для проведення державної реєстрації корпоративного підприємства засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи:

заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації корпоративного підприємства;

примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення корпоративного підприємства у випадках, передбачених законом;

два примірники установчих документів (у разі подання електронних документів - один примірник);

документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації підприємства (за проведення державної реєстрації підприємства реєстраційний збір справляється у розмірі десять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – 170 грн.) У разі подання електронних документів для проведення державної реєстрації юридичної особи підтвердженням внесення плати за проведення державної реєстрації юридичної особи є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом;

інформацію з документами, що підтверджують структуру власності засновників - юридичних осіб, яка дає змогу встановити фізичних осіб - власників істотної участі цих юридичних осіб.

У разі утворення корпоративного підприємства на підставі модельного статуту в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації юридичної особи проставляється відповідна відмітка з посиланням на типовий установчий документ.

В залежності від виду підприємства та особливостей створення державному реєстратору додатково подаються:

копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання – при утворенні підприємства внаслідок реорганізації у формі злиття або приєднання;

документ про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні її місцезнаходження, зокрема витяг із торговельного, банківського або судового реєстру - у разі державної реєстрації підприємства, засновником якого є іноземна юридична особа;

копія Державного акта на право приватної власності засновника на землю або копія Державного акта на право постійного користування землею засновником, або нотаріально посвідчена копія договору про право користування землею засновником, зокрема на умовах оренди - у разі державної реєстрації фермерського господарства.

Строк державної реєстрації корпоративного підприємства не повинен перевищувати 3 робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації.

6. Створення відокремлених підрозділів корпоративних підприємств

Корпоративні підприємства можуть утворювати два основні види відокремлених підрозділів: філії і представництва.

Їх розмежування здійснюється за функціональним критерієм: філія здійснює всі або частину функцій корпоративного підприємства, а представництво - лише юридичні функції: представницькі і захисні (захист інтересів корпоративного підприємства).

Законодавством передбачено й інші підвиди відокремлених підрозділів: управління, відділи, відділення, осередки, центри, місії тощо. Їх правовий статус визначається спеціальним законодавством та власними положеннями. Однак усі вони за своєю природою можуть бути віднесені або до філій, або до представництв, залежно від функцій, які вони здійснюють.

Утворення філії або представництва здійснюється за рішенням корпоративного підприємства. Якщо такого рішення не було, то сам по собі факт територіальної відокремленості підрозділу не призводить до виникнення філії (представництва).

Необхідність спеціальної фіксації факту створення філії (представництва) зумовлена тим, що у цьому випадку відбувається делегування частини функцій юридичної особи керівнику відокремленого структурного підрозділу.

Відокремлені підрозділи не мають цивільної правоздатності. Однак вони можуть бути суб'єктами інших правовідносин: фінансових, податкових, адміністративних, трудових тощо.

Філії та представництва можуть мати печатку зі своїм найменуванням, банківські рахунки, мають власний ідентифікаційний номер.

Правовий статус відокремленого підрозділу визначається положенням, що затверджується корпоративним підприємством.

Законодавцем не встановлено вимог до змісту цього акта. За усталеною практикою у положенні закріплюються організаційна структура підрозділу, предмет діяльності, взаємовідносини із корпоративним підприємством, майно, яким наділяється підрозділ, та умови його використання, управління підрозділом, умови його реорганізації та ліквідації.

Для забезпечення діяльності відокремленого підрозділу корпоративне підприємство наділяє його своїм майном. Правовий режим цього майна не змінюється. Воно надалі залишається власністю корпоративного підприємства, але може обліковуватися на самостійному балансі філії (представництва). Майно набуте філією є власністю самого корпоративного підприємства.

Керівник відокремленого підрозділу призначається корпоративним підприємством. Правовою підставою представництва є довіреність, що видається керівнику підрозділу. Якщо повноваження керівника відокремленого підрозділу визначені по-різному у довіреності і в положенні про відокремленого підрозділу, пріоритет мають повноваження, зазначені у довіреності.

Відповідно до ст. 28 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» відомості про відокремлений підрозділ корпоративного підприємства залучаються до її реєстраційної справи та включаються до ЄДР.

Виконавчий орган корпоративного підприємства або уповноважена ним особа зобов'язана подати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстратору за місцезнаходженням корпоративного підприємства заповнену реєстраційну картку про створення відокремленого підрозділу та рішення органу управління корпоративного підприємства про створення відокремленого підрозділу.

7. Створення фіктивних корпоративних підприємств

Фіктивне корпоративне підприємство – це підприємство, створене без наміру здійснювати господарську діяльність, передбачену установчими документами.

Фіктивні корпоративні підприємства використовуються для різних цілей:

- 1) шахрайство з фінансовими ресурсами;
- 2) легальне прикриття неправомірної діяльності;
- 3) обслуговування конвертаційних схем;
- 4) оформлення недостовірних документів.

Фіктивність корпоративного підприємства є наслідком фіктивності (несправжності) засновницького волевиявлення.

Основні ознаки фіктивності корпоративного підприємства:

- реєстрація на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи;
- незнаходження за адресою, зазначеної в установчих документах;
- незареєстрована у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством;
- зареєстрована в органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження;
- зареєстрована (перереєстрована) та провадить фінансово-господарську діяльність без відома та згоди її засновників та призначених у законному порядку керівників;
- неподання звітності;
- несплата податків.

Ознаки фіктивного корпоративного підприємства конкретизуються у п. 2.3 Методичних рекомендації щодо взаємодії (орієнтовного алгоритму дій) органів державної податкової служби при скасуванні державної реєстрації

суб'єктів господарювання, анулюванні свідоцтва платника ПДВ (у т. ч. через процедуру банкрутства та/або скасування державної реєстрації) (Лист ДПА від 30.07.2010 р. № 15371/7/10-3017).

Зокрема, фіктивним підприємством на думку податкового відомства визнається у разі встановлення фактів його реєстрації:

за винагороду або шляхом обману засновника;

на підставі неправдивих даних;

на громадян, які не знали або не могли знати про існування юридичної особи та свою участь у заснуванні і реєстрації юридичної особи;

з порушеннями, які не можна усунути;

без уявлення засновником мети та цілей створення підприємства;

без дійсного наміру і волевиявлення засновника щодо створення підприємства з метою здійснення підприємницької діяльності, укладення статуту (правочину) без наміру створення правових наслідків, які ним обумовлені;

внаслідок домовленостей засновника з іншими зацікавленими особами;

на особу, яка не має необхідного обсягу цивільної дієздатності;

на особу, яка не має (не мала) практичної можливості здійснювати діяльність або керувати підприємством, впливати та контролювати як засновник діяльність підприємства;

засновник якої фактично не мав чи не вносив коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи, не формував такий капітал та не наділяв активами юридичну особу;

на особу, яка не брала участі у державній реєстрації юридичної особи або якій невідомий зміст установчих документів юридичної особи, місцезнаходження таких документів, печаток і штампів підприємства, свідоцтв про державну реєстрацію тощо;

на керівника та/або бухгалтера, якими не підписувалась та не подавалась податкова звітність, не укладались угоди, акти виконаних робіт, не

призначались керівники юридичної особи, не приймалися інші управлінські рішення;

на особу, яка фактично не має відношення до діяльності юридичної особи, не знає, де фактично знаходиться підприємство, бухгалтерсько-фінансові документи та керівний орган, або особу, яка категорично відмовляється від причетності до юридичної особи.

Способи створення фіктивних корпоративних підприємств:

1) реєстрація корпоративного підприємства за втраченим паспортом. Установчі документи фіктивного підприємства, як правило, складені і затверджені за загубленим паспортом громадянина без його відома і присутності за підробленим підписом. Фактично документи для державної реєстрації готуються невстановленими особами, котрі надалі незаконно провадять фінансово-господарську діяльність, безпідставно використовують

2) реєстрація корпоративного підприємства на ім'я підставної особи. Цей спосіб має місце, коли громадянин (формальний засновник) зареєстрував корпоративне підприємство на своє ім'я за надану йому винагороду без мети здійснення фінансово-господарської діяльності (як правило, використовується людина, що належить до незабезпеченої групи населення).

Формальне засновництво поширене у сфері організації офшорного бізнесу. Усі офшорні компанії заснуються одними особами, а управляються за довіреністю іншими (реальними власниками корпоративного підприємства).

Незважаючи на невизначеність фіктивних корпоративних підприємств умовно їх можна класифікувати на кілька видів залежно від характеру діяльності.

Види фіктивних корпоративних підприємств:

– *транзитні підприємства* – корпоративні підприємства, які створюються для вирішення проблем із легалізацією майна або маневрування з його ціною.

Транзитними вони називаються тому, що вони є посередниками між іншими особами і через них проводяться фіктивні операції з товарами.

Схематично вони працюють так. Підприємство «А» має товар, походження якого невідоме або нелегальне, наприклад, контрабанда. Для того, щоб його продати, потрібні первинні документи, які б свідчили, звідки цей товар надійшов. Підприємство «А» звертається до послуг транзитного підприємства «Б», з яким укладається фіктивний договір купівлі-продажу, за яким підприємство «Б» буцімто продало, а підприємство «А» купило ці товари. Підприємство «Б» видає покупцеві товарну і податкову накладну. У результаті підприємство «А» має документи, які свідчать про законне походження товару.

Транзитне підприємство може використовуватися також для формування бажаної ціни товару. Наприклад, підприємство «А» купує у підприємства «Б» товари за ціною 10 грн. за одиницю, а продає їх споживачам за 50 грн. Вона повинна заплатити податок з прибутку 40 грн. при ставці 17% - на суму 6,80 грн. Щоб не платити такий податок підприємець «пропускає» товар через транзитне підприємство «Х» котре платить за товари по 10 грн. за одиницю, а згодом продає ці самі товари підприємству «А», але вже за 49 грн. У свою чергу, підприємство «А» продає товари споживачам за 50 грн. і одержує прибуток у розмірі 1 грн. Відповідно податок на прибуток складе 0,17 грн. Решта виручки (за мінусом своєї винагороди) підприємство «Х» віддає підприємству «А» готівкою;

– *буферні підприємства* – корпоративні підприємства, які створюються для прикриття операцій з іншими фіктивними суб'єктами господарювання.

Операції з транзитними підприємствами мають підвищений ризик для підприємців. Фіктивність легко виявляється шляхом проведення зустрічних перевірок. Зрозуміло, що якщо підприємство «Х» не мало товарів, то і продати воно їх не могло. Тому часто виникає потреба у так званих «буферних» підприємствах. Це підприємства, які використовуються як посередники між фіктивними суб'єктами господарювання і споживачами для прикриття незаконності фіктивних операцій. Буферні підприємства – це реально існуючі підприємства, які ведуть бухгалтерський облік, сплачують податки, мають

легітимних засновників і директора, як правило, розгалужені контакти з державними органами;

– *конвертаційні центри* – корпоративні підприємства, котрі створюються для конвертації безготівкових грошей у готівкові і навпаки, або гривні в іноземну валюту і навпаки.

Схема роботи конвертаційних центрів така. Підприємство «А», котрому потрібен 10 тис. доларів США готівкою, перераховує конвертаційному підприємству «В» 83 тис. гривень як аванс за послуги чи роботи. Через 2-3 дні кур'єр підприємства «В» передає представникам підприємства «А» дипломат з грошима. Різниця між одержаним і повернутим залишається на потреби розвитку конвертаційного центру.

Для того, щоб операція не мала «хвостів», попередня проплата закривається підписанням актів про надання послуг, акта прийняття робіт. Якщо проплата йшла під поставку товару, то оформляються документи (накладна, податкова накладна) про прийняття товару, який тут же продається фіктивній фірмі, про що теж оформляються належні документи.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення права на створення корпоративного підприємства.
2. Кому належить право на створення корпоративного підприємства?
3. За яких умов неповнолітні особи можуть бути засновниками корпоративних підприємств?
4. Які вимоги встановлюються законодавством щодо засновницького волевиявлення засновників корпоративного підприємства?
5. Що таке установчі документи корпоративного підприємства?
6. Визначте вимоги щодо форми установчих документів корпоративного підприємства.
7. Розкрийте зміст стадій створення корпоративного підприємства.

8. Який порядок утворення корпоративним підприємством відокремлених підрозділів?
9. Назвіть ознаки фіктивності корпоративного підприємства.

Розділ 4. Корпоративні права та обов'язки

1. Поняття, підстави набуття і класифікація корпоративних прав.

2. Група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством.

3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства.

4. Група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства.

5. Група корпоративних прав з розпорядження акціями, частками, паями.

6. Особливості реалізації корпоративних прав держави.

7. Корпоративні обов'язки.

Запитання і завдання для самоконтролю

Як відомо, ЦК і ГК розроблялися різними, навіть більше – антагоністичними групами розробників. Як наслідок, проекти кодексів містили несумісні положення, що призвело до накладення вето Президентом України на ці кодекси після першого їх прийняття Верховною Радою України у 2002 році. В процесі доопрацювання проектів кодексів і згодом, у перші роки після їх прийняття 16 січня 2003 року більшість цих неузгодженостей було виправлено законодавцем, утім, це стосується, насамперед, спеціальних норм, але, на жаль, не базових категорій.

Ця обставина є важливою для розуміння проблематики корпоративних прав. Цілком природним є те, що особа, яка стає учасником корпоративного підприємства, отримує певні права у зв'язку із своєю участю у формуванні майна такого підприємства. Утім, для втілення цієї простої ідеї законодавець використовує цілих три категорії: «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства», і нарешті, «корпоративні права». Попри те, що ці категорії є легальними, їх співвідношення законодавцем не встановлене, оскільки вони використовуються у різних актах законодавства, підготовлених різними групами авторів. Отже, співвідношення цих понять є дискусійним питанням.

Поняття *«право на участь у товаристві»* міститься лише у ЦК, тобто – це повністю цивілістична категорія, що застосовується до товариств (як підприємницьких – господарських товариств, виробничих кооперативів, так і непідприємницьких). Право на участь у товаристві передбачене ст. 100 ЦК, утім, вказана стаття не розкриває зміст цього права, зазначаючи лише, що воно є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Згідно ст. 269 ЦК особисте майнове право не має економічного змісту. Утім, концепція права на участь у товаристві як особистого майнового права, що не може бути відчужене, має, на нашу думку, очевидне внутрішнє протиріччя, оскільки зв'язок кожного конкретного учасника з кожним конкретним товариством є, як правило, наслідком або участі особи у формуванні майна товариства (що передбачає економічний зміст) або наступного придбання частки чи акцій у попереднього учасника/акціонера (що передбачає передачу права іншій особі), при цьому навіть деякі автори – цивілісти прямо визнають, що підхід, закріплений у ст. 100 ЦК, є помилковим⁴⁸.

Категорія *«права учасника господарського товариства»* міститься у всіх ґрунтовних законодавчих актах, що регулюють діяльність господарських товариств, а саме – у ст. 116 ЦК, ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про

⁴⁸ Кравченко С.С. Поняття права участі в товаристві, його юридична природа та види // Адвокат. – 2009. – №11(110). – С.18

господарські товариства», ст. 25 Закону про АТ (як права акціонера – власника простих акцій).

Ця категорія є найстарішою з трьох, які ми розглядаємо, оскільки містилася вже у першій редакції Закону України «Про господарські товариства», затвердженій Верховною Радою України 19 вересня 1991 року, і застосовується лише до *господарських* товариств.

Зазначені вище норми законодавства не містять визначення категорії «права учасника господарського товариства», але наводять перелік цих прав, до якого належать:

- право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, який визначається установчими документами, за винятком випадків, передбачених законом;
- право брати участь в розподілі прибутку товариства і отримувати свою частку;
- право отримувати інформацію про діяльність товариства (знайомитися з річними балансами, звітами, протоколами зборів);
- право вийти з товариства (відсутнє в акціонера); право здійснити відчуження своєї частки (акцій).

Утім, цей перелік не є вичерпним, оскільки вказані вище норми містять зауваження про те, що учасники товариств можуть мати також інші права, передбачені законодавством і установчим документом товариства. Дійсно, аналіз законодавства свідчить про наявність великої кількості прав учасників товариств, не поіменованих у ст. 116 ЦК, ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону про АТ. Крім того, право брати участь в управлінні справами товариства є базовим щодо великої кількості прав учасника, у яких воно конкретизується (наприклад, права вимагати скликання загальних зборів учасників, контролювати реєстрацію учасників на зборах та ін.), обсяг права на інформацію є відмінним у різних видах товариств. Також, слід зазначити, що перелік основних прав членів виробничих кооперативів,

передбачений ст. 11 Закону України «Про кооперацію», значною мірою відрізняється від прав учасника (акціонера) господарського товариства і містить:

право на участь в господарській діяльності кооперативу, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління;

право на користування послугами кооперативу;

право на одержання кооперативних виплат та виплат на паї;

право на одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом;

право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;

право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитами, пов'язаними з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

До того ж у категорії «права учасника господарського товариства» не враховується такий важливий параметр як розмір частки учасника.

Нарешті, категорія «корпоративні права» використовується у ст. 167 ГК, п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ та п.14.1.90. ПК.

ПК та ГК однаково розкривають зміст корпоративних прав як прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Закон України «Про акціонерні товариства» фактично адаптує це визначення під акціонерні товариства і називає корпоративні права сукупністю майнових і немайнових прав акціонера - власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в

управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

З доктринальних визначень слід відмітити визначення корпоративних прав, запропоноване В.М. Кравчуком, як сукупності правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою⁴⁹.

Відповідно до ст. 167 ГК володіння корпоративними правами не є підприємництвом.

Можна бачити, що категорія «корпоративні права» є господарсько-правовою і прив'язується не до категорії «товариства», чи «господарські товариства», а до значно більш широкої за змістом категорії «господарські організації», тобто – і до господарських товариств, і до виробничих кооперативів, будь-яких інших видів як корпоративних так і унітарних підприємств, їх об'єднань, благодійних та інших неприбуткових організацій, у тому числі до тих суб'єктів, де не створюється статутний капітал, а участь засновників у формуванні майна здійснюється через інші механізми.

Надалі ми розглядатимемо корпоративні права у корпоративних підприємствах.

Отже, змістовно корпоративні права слід розуміти як усю сукупність передбачених законодавством та установчим документом прав, що їх отримує особа внаслідок триваючого або минулого володіння часткою, паєм певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі, або майні конкретного корпоративного підприємства. Ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (члена, акціонера) над даним корпоративним підприємством.

На нашу думку, з розглянутих вище категорій функціонально необхідною і, до речі, достатньою є лише категорія *корпоративних прав*. Категорія *прав учасника господарського товариства* була фактично першою, недосконалою

⁴⁹ Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина 2005. – С.261

спробою закріпити у законодавстві ідею про права, що виникають у особи внаслідок майнової участі у формуванні майна господарської організації, утім, неповний характер переліку прав, відсутність зв'язку цієї категорії з господарськими організаціями відмінними від господарських товариств, і, головне, закріплення згодом у позитивному праві категорії «корпоративні права», робить категорію «прав учасника господарського товариства» суто зайвою. Утім, це зауваження стосується лише самої категорії «права учасника господарського товариства», але не конкретних прав, перелічених у ст. 116 ЦК, ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону про АТ. Нарешті, категорія *права на участь у товаристві* у тому вигляді, як вона закріплена у ст. 100 ЦК не лише не несе жодного позитивного змісту, але містить елемент абсурду і є, можна сказати, шкідливою.

Утім, доки ст. 100 ЦК не скасовано, оскільки «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства» так само, як і «корпоративні права», є легальними категоріями позитивного права, їх доцільно розглядати в єдиному контексті, як категорії, що мають певний сенс і взаємно доповнюють одна одну, а не конкурують між собою.

Отже, *право на участь в товаристві*, відповідно до ст. 100 ЦК – особисте немайнове право, яке не має економічного вмісту (ст. 269 ЦК) і не може бути передане іншій особі, слід розуміти як *передумову* участі в товариствах (господарських товариствах, виробничих кооперативах, непідприємницьких товариствах). У контексті ст. 271 ЦК, відповідно до якої зміст особистого немайнового права полягає в можливості особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері приватного життя, за аналогією з передбаченими тим самим ЦК правами на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 309 ЦК), вибір роду занять (ст. 312 ЦК), свободу пересування (ст. 313 ЦК) та ін., право на участь в товаристві повстає як невідчужуване *право будь-якої особи час від часу ставати учасником господарських товариств через створення нових товариств або придбання часток за наявності законних підстав*.

Стаючи учасником будь-якого господарського товариства, будь-яка особа, незалежно від розміру її частки отримує наступні, спільні для всіх господарських товариств і їх учасників *права учасника (акціонера) господарського товариства* (ст. 116 ЦК, ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону про АТ): право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, який визначається установчими документами, за винятком випадків, передбачених законом; право брати участь в розподілі прибутку товариства і отримувати свою частку; право отримувати інформацію про діяльність товариства (знайомитися з річними балансами, звітами, протоколами зборів); право вийти з товариства (відсутнє в акціонера); право здійснити відчуження своєї частки (акцій).

Нарешті, відмінність категорії *корпоративних прав* (ст. 167 ГК, ст. 2 Закону про АТ) від категорії прав учасника господарського товариства в тому, що права учасника – це абстрактна правомочність кожного учасника будь-якого господарського товариства, незалежно від розміру його частки, тоді як корпоративні права – це права, що виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному капіталі (майні) конкретної господарської організації. Ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (акціонера) над даною господарською організацією.

Таким чином, *право на участь в товаристві має будь-яка особа (з урахуванням встановлених законом обмежень), незалежно від того, чи є вона на даний момент учасником певного товариства. Права учасника господарського товариства має кожний учасник будь-якого господарського товариства, незалежно від розміру його частки. Корпоративні права учасників різняться за обсягом, оскільки виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій) в конкретній господарській організації.*

Важливими проблемами у правовому регулюванні корпоративних прав поряд з концептуальною невизначеністю співвідношення цієї категорії із суміжними категоріями є також:

- повна неврегульованість змісту корпоративних прав у приватних підприємствах, у тому числі – з декількома учасниками: у законодавстві відсутні жодні норми з цього питання, отже законодавчий зміст корпоративних прав у приватних підприємствах вичерпується загальним визначенням корпоративних прав у ст. 167 ГК та п.14.1.90. ПК і для забезпечення задовільного функціонування відповідного підприємства має детально визначатися його установчим документом (як правило, корпоративні права в установчих документах приватних підприємств встановлюються за аналогією з корпоративними правами учасника ТОВ);

- істотні, концептуальні розбіжності у підходах до окремих корпоративних прав у господарських товариствах з одного боку та виробничих кооперативах – з іншого.

Залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства, особою, якій належать корпоративні права, може бути: засновник; акціонер; учасник; член; вкладник.

Підстави набуття особою корпоративних прав можна поділити на первинну і похідні, причому:

- єдиною первинною підставою набуття корпоративних прав є формування особою одноосібно чи разом з іншими особами майнової бази відповідного корпоративного підприємства (статутного, складеного, пайового капіталу);

- серед похідних підстав набуття корпоративних прав можна виділити:

- придбання за договором акції, частки, паю в особи, яка вже здійснила формування такої бази;

- спадкування (правонаступництво щодо) частки у статутному капіталі або акцій;

- звернення стягнення на акції АТ.

Інформація про володіння корпоративними правами має різний правовий режим залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства. Так, в акціонерних товариствах інформація є відкритою у тому, що стосується усіх акціонерів – юридичних осіб, які володіють 10% і більше акцій та фізичних осіб, які володіють зазначеною вище кількістю акцій у разі надання ними згоди на розкриття інформації, або якщо вони є посадовими особами АТ. Інформація щодо інших фізичних осіб-акціонерів, які володіють 10% і більше акцій, так само, як і щодо всіх акціонерів, які володіють менше ніж 10% акцій, є інформацією з обмеженим доступом. Джерелом інформації про акціонерів АТ є електронна база даних НКЦПФР, доступна через ІНТЕРНЕТ (відкрита), а також реєстри власників іменних цінних паперів (обмежений доступ).

Інформація про корпоративні права учасників ТОВ, ТДВ, повних товариств, повних учасників командитних товариств, осіб, які мають частки у приватних підприємствах є відкритою і міститься Єдиному державному реєстрі юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, а також – в установчих документах відповідних господарських товариств, тоді як інформація про вкладників командитного товариства та членів виробничого кооперативу є інформацією з обмеженим доступом, джерелом якої є протокол загальних зборів учасників (членів) з рішенням про створення товариства (кооперативу), або про прийняття вкладника (члена) до товариства (кооперативу).

Зміст корпоративних прав розрізняється залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства і положень його установчого документу.

Корпоративні права можна класифікувати за цілою низкою ознак.

За ознакою загальності корпоративні права можна поділити на:

- загальні, тобто такі, що властиві корпоративним підприємствам усіх організаційно-правових форм;
- спеціальні – такі, що властиві окремим організаційно-правовим формам корпоративним підприємств.

За ознакою первинності можна виділити корпоративні права:

- базові (основні чи первинні);
- похідні (конкретизуючі, які розкривають зміст базових прав).

За ознакою джерела є корпоративні права:

- передбачені законодавством;
- передбачені локальними актами товариства, серед яких, у свою чергу,

можна виділити:

- права, що їх містять установчі документи відповідних корпоративних підприємств;
- права, передбачені іншими локальними актами відповідних корпоративних підприємств (зокрема – положеннями).

Також досить часто корпоративні права поділяють:

За ознакою характеру прав на:

- майнові;
- організаційні;

За ознакою умовності на:

- безумовні;
- умовні.

Утім, найбільш важливою є, мабуть, класифікація корпоративних прав *за ознакою правового змісту*, відповідно до якої існують:

- група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством;
- група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства;
- група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства;
- група корпоративних прав з розпорядження акціями/частками/паями.

Кажучи про класифікації і групи корпоративних прав, слід підкреслити таку важливу рису корпоративних прав, як їх неподільність: при відчуженні

акції або частки корпоративні права відчужуються лише усі разом, тобто – неможливо, наприклад, продати право брати участь в управлінні справами ТОВ і залишити собі право на отримання дивідендів.

2. Група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством

Базове право у цій групі – це право брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства (ст. 12 Закону України «Про кооперацію», ст. 116 ЦК, ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 25 Закону про АТ).

Утім, щодо певних категорій учасників (акціонерів, членів) закон передбачає обмеження цього права. Нижче ці обмеження викладені у порядку зростання обмежень і зменшення обсягу права, що обмежується:

1. На відміну від простих, **привілейовані акції** відповідно до ст. 26 Закону про АТ надають їх власникам право голосу не з усіх питань, що їх вирішують загальні збори, а лише з тих питань, які прямо передбачені законом і статутом товариства.

Отже, за законом привілейована акція надає акціонеру один голос лише з питань:

- припинення АТ, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші ЦП;
- внесення змін до статуту АТ, що передбачають обмеження прав акціонерів - власників цього класу привілейованих акцій;
- внесення змін до статуту АТ, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації АТ, або збільшення обсягу прав акціонерів - власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації АТ.

Утім, статут акціонерного товариства може передбачати додаткові питання, з яких акціонери – власники привілейованих акцій мають право голосу на загальних зборах.

2. **Асоційовані члени кооперативів** мають право дорадчого, але не вирішального голосу (ст. 14 Закону України «Про кооперацію»), тобто - беруть участь в обговоренні питань, але не голосують, і, таким чином, лише опосередковано впливають на діяльність кооперативу.

3. **Вкладники командитних товариств** взагалі не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства (ст. 136 ЦК).

Базове право брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства реалізується:

- через загальні збори (шляхом ініціювання їх скликання, формування порядку денного зборів, голосування на зборах, здійснення контролю за реєстрацією на зборах, ходом голосування і підрахунком голосів) і конкретизується через низку похідних прав;

- через членство в органах корпоративного підприємства;

- через безпосереднє ведення справ підприємства (у повних та командитних товариствах).

Найважливішим з похідних прав, які конкретизують право брати участь в управлінні корпоративним підприємством через участь у загальних зборах є право голосувати на зборах. Це право реалізується виходячи з двох альтернативних принципів:

- з принципу спільної згоди всіх учасників / повних учасників, тобто фактично – за принципом *liberum veto*:

- у повних та командитних товариствах, якщо відповідно до ч. 1 ст. 121, ч. 1 ст. 136 ЦК інше не передбачене засновницьким договором товариства;

- на загальних зборах ТОВ, якщо розглядається можливість голосування з питання, не внесеного до порядку денного відповідно до ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства»;

- у разі проведення заочного голосування в АТ згідно ст. 48 Закону про АТ);

- з принципу більшості голосів (у всіх інших випадках).

У свою чергу, при прийнятті рішень більшістю голосів діють 2 принципи:

- принцип, згідно якого кожен учасник/член має 1 голос (у повних та командитних товариствах, якщо засновницький договір передбачає прийняття рішень більшістю голосів, але такий договір може передбачати і альтернативний підхід до визначення кількості голосів учасника та у виробничих кооперативах згідно ч. 2 ст. 121, ч. 1 ст. 136 ЦК, ч. 10 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»), або

- принцип, відповідно до якого учасник/акціонер має кількість голосів пропорційну кількості акцій, або розміру його частки у статутному (складеному) капіталі товариства в АТ, ТОВ/ТДВ а також у повних та командитних товариствах, якщо такий підхід передбачений засновницьким договором.

Ураховуючи незначне поширення повних, командитних товариств та виробничих кооперативів, можна стверджувати, що саме цей, останній принцип визначає засади здійснення права на участь в управлінні у переважаючій більшості корпоративних підприємств.

У зв'язку з проведенням загальних зборів можна виділити також права:

- отримувати повідомлення про проведення загальних зборів у строк та в порядку, які передбачені законодавством (ст. 35 Закону про АТ, ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства», ч. 5 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

- ознайомлюватися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного: у ТОВ/ТДВ не пізніше ніж за 7 днів до проведення зборів, а в АТ – з моменту їх скликання (ст. 36 Закону про АТ, ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства»), включаючи проекти рішень з цих питань (ч. 2 ст. 37 Закону про АТ);

- вимагати проведення загальних зборів: у ТОВ/ТДВ – якщо учаснику належить частка, що перевищує 20% статутного капіталу; в АТ – якщо акціонеру належить 10% і більше простих акцій; у виробничому кооперативі – якщо таку вимогу подає 1/3 членів кооперативу⁵⁰ (ч. 4 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства», ч. 1 ст. 47 Закону про АТ, ч. 6 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

- проводити загальні збори самостійно у разі, якщо уповноважений орган або посадова особа корпоративного підприємства не задовольняє вимоги про проведення зборів: у ТОВ/ТДВ – якщо учаснику належить частка, що перевищує 20% статутного капіталу; в АТ – якщо акціонеру належить 10% і більше простих акцій; у виробничому кооперативі – якщо таку вимогу подавала 1/3 членів кооперативу⁵¹ (ч. 4 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства», ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, ч. 7 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

- доповнювати порядок денний загальних зборів, які скликають інші суб'єкти питаннями, на власний розсуд, у тому числі - вносити пропозиції щодо питань, включених до порядку денного загальних зборів, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства: у ТОВ/ТДВ – будь - який учасник, в АТ – акціонер, якому належать 5% і більше простих акцій (ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства», ст. 38 Закону про АТ);

- здійснювати контроль за реєстрацією учасників зборів, ходом голосування, підрахунком голосів – в АТ акціонер, якому належать 10% і більше простих акцій (ч. 4 ст. 40 Закону про АТ);

- призначати свого представника на загальних зборах постійно або на певний строк – в АТ, ТОВ/ТДВ (ч. 2 ст. 39 Закону про АТ, ч. 2 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства»);

⁵⁰ Можна бачити, що таким правом наділений не окремий член кооперативу, а лише певна сукупність його членів.

⁵¹ Можна бачити, що таким правом наділений не окремий член кооперативу, а лише певна сукупність його членів.

- голосувати на загальних зборах (ч. 4 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства», ч. 1, 2 ст. 42 Закону про АТ, ч. 10 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»).

Як вже зазначалося вище, другою формою реалізації права брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства, разом з участю у загальних зборах, є членство в органах корпоративного підприємства. Ст. 12 Закону України «Про кооперацію» прямо закріплює право обирати і бути обраним до органів управління виробничого кооперативу, також у ч. 3 ст. 17, ч. 2 ст. 18 Закону прямо зазначається, що членами спостережної ради та ревізійної комісії можуть бути обрані лише члени кооперативу.

В інших корпоративних підприємствах право обирати і бути обраним не закріплюється у загальній формі, утім, впливає з положень законодавства, які передбачають, що лише учасники ТОВ/ТДВ можуть бути членами ревізійної комісії (ч. 1 ст. 63 Закону України «Про господарські товариства»), а юридичні особи можуть обиратися до складу ревізійної комісії та наглядової ради АТ лише якщо вони є його акціонерами (ч. 1 ст. 53, абз. 3 ч. 1 ст. 73 Закону про АТ). Утім, до виконавчих органів усіх видів корпоративних підприємств, до наглядових рад і ревізійних комісій АТ, а також головою ТОВ/ТДВ обираються не лише учасники/члени/акціонери, а будь-які фізичні особи, яким це прямо не забороняє закон.

Нарешті, ведення справ (у повних та командитних товариствах) виступає формою безпосередньої участі учасника (повного учасника) в управлінні справами товариства, коли учасник не приймає певні рішення, що їх виконують згодом посадові особи товариства і не набуває членства в органах товариства, а виступає від імені товариства, діючи саме в якості учасника – на свій розсуд, або за згодою інших учасників чи за їх дорученням згідно положень ст. 122 ЦК, ст. 68 Закону України «Про господарські товариства».

У ТОВ/ТДВ та АТ обсяг прав, пов'язаних з управлінням корпоративним підприємством, залежить від розміру частки, кількості акцій, що належать особі. Зростання обсягу саме цих прав обумовлює, по суті, зростання

корпоративного контролю учасника (акціонера) над відповідним господарським товариством.

У якості прикладу серед *безумовних* ступенів корпоративного контролю, коли додаткові права виникають і реалізуються учасником (акціонером) незалежно від поведінки інших учасників (акціонерів), слід назвати, зокрема⁵²:

- блокуючий кворумний контроль, який виникає при володінні більше ніж 40% голосуючих акцій в АТ чи часткою у 40% і більше від розміру статутного капіталу у ТОВ (ТДВ) і дозволяє своєю неявкою на загальні збори безумовно унеможливити їх проведення через відсутність кворуму (ст. 59 Закону України «Про господарські товариства», ч. 2 ст. 41 Закону про АТ);

- зворотний зазначеному вище – позитивний кворумний контроль, який виникає при володінні 60% і більше голосуючих акцій в АТ чи часткою у більше ніж 60% від розміру статутного капіталу у ТОВ (ТДВ) і дозволяє учаснику (акціонеру) своєю явкою безумовно утворити кворум і провести загальні збори незалежно від бажання інших учасників (акціонерів);

- вирішальний контроль кваліфікованої більшості, який виникає в АТ при володінні більше ніж 75% голосуючих акцій і дозволяє безумовно прийняти на загальних зборах будь-які рішення, у тому числі такі, що вимагають кваліфікаційної більшості голосів (ч. 5 ст. 42 Закону про АТ).

Утім, корпоративний контроль може бути також *умовним* (додаткові права виникають незалежно від поведінки інших учасників/акціонерів, але їх реалізація залежить від такої поведінки) або ж *ситуативним* (додаткові права виникають і реалізуються залежно від поведінки інших акціонерів).

Прикладом *умовного* контролю є умовний блокуючий контроль кваліфікованої більшості в АТ. Оскільки для прийняття рішень з низки питань діюча редакція ч. 5 ст. 42 Закону про АТ вимагає підтримку більше ніж 75% голосів акцій представлених на зборах, акціонери, що володіють 25% голосуючих акцій можуть заблокувати прийняття таких рішень, але, оскільки зазначені 75% вираховуються від акцій, власники яких зареєструвалися для

⁵² Ступені корпоративного контролю, що наводяться нижче не вичерпують усі існуючі ступені корпоративного контролю і наводяться у якості прикладів.

участі у зборах, а не від загальної кількості акцій у товаристві, блокуючий контроль власника 25% пакету акцій є умовним: він реалізується не безумовно, а лише у разі, якщо такий акціонер зареєструється для участі у зборах: за неявки такого акціонера на збори, або за відмови реєстраційної комісії зареєструвати його, він не впливатиме на хід голосування. Слід зазначити, що попередня редакція ч. 5 ст. 42 Закону про АТ передбачала безумовний блокуючий контроль кваліфікованої більшості – більшість у 75% вираховувалися не від акцій акціонерів, зареєстрованих для участі у зборах, а від загальної кількості акцій, тобто – враховуючи акції акціонерів, що не з'явилися. Як наслідок нез'явлення на збори акціонера – власника 25% пакету акцій приводило до того ж результату, що й голосування проти рішення, і блокуючий контроль мав безумовний характер.

Прикладом *ситуативного контролю* може бути ситуативний вирішальний контроль простої більшості у ТОВ/ТДВ. Оскільки з більшості питань рішення на загальних зборах учасників ТОВ приймаються простою більшістю від кількості голосів учасників, що зареєструвалися для участі у зборах, а збори є легітимними, якщо на них з'явилися учасники, що володіють більше ніж 60% голосів (ст.59 Закону України «Про господарські товариства»), можлива ситуація, коли особа, що володіє абсолютною меншістю голосів, *ситуативно* опиняється у більшості на даних конкретних зборах. Наприклад, якщо у товаристві 3 учасника, що володіють частками у розмірі 33%, 33% та 34%, на збори з'являються 2 учасники, що володіють 33% та 34%, на таких зборах наявний кворум ($33+34=67>60$), а учасник, що володіє 34% *ситуативно* отримує вирішальний контроль простої більшості, причому і виникнення, і реалізація такого контролю залежить від поведінки інших осіб – від того, скільки учасників ТОВ з'явиться на збори.

3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства

До групи **корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства** входять права, які є, безумовно, майновими.

Загалом, учасник корпоративного підприємства може отримати прибуток від володіння корпоративними правами двома способами: через продаж належних йому корпоративних прав третім особам за ціною, що перевищує вартість його інвестиції у створення чи придбання таких корпоративних прав, або ж через отримання учасником частини прибутку / дивідендів (у виробничих кооперативах – кооперативних виплат та виплат на пай).

Термін «дивіденд» походить від латинського *dividendus* – те, що підлягає розподілу і у законодавстві України завжди вживається у зв'язку з розподілом прибутку.⁵³

Відповідно до п.14.1.49 ПК, у контексті корпоративних відносин дивіденд визначається як платіж, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав на користь власника таких корпоративних прав, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку. Ст. 30 Закону про АТ визначає дивіденд як частину чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу.

Дивіденди сплачуються у будь-якому разі за рахунок прибутку, який може бути прибутком відповідного звітного періоду, нерозподіленим прибутком попередніх звітних періодів, або ж коштами сформованого у минулі періоди за рахунок прибутку резервного капіталу чи спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Пункти 12, 15 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ, ст. 59 Закону України «Про господарські товариства» відносять рішення про розподіл прибутків та збитків, визначення розміру дивідендів до виключної компетенції загальних зборів АТ, ТОВ, ТДВ. Відповідні рішення приймаються простою більшістю голосів від

⁵³ Див., наприклад, ст.167 ГК України, у якій йдеться про «отримання певної частки прибутку (дивідендів)».

кількості голосів учасників (акціонерів), що зареєструвалися для участі у зборах.

Отже, виплата дивідендів учасникам (акціонерам) здійснюється не безумовно, а за рішенням вищого органу відповідного корпоративного підприємства, який, у свою чергу, може прийняти рішення як про виплату усього обсягу прибутку у якості дивідендів, так і про збільшення за рахунок всієї цієї суми статутного (складеного) капіталу, або ж про спрямування частини прибутку на збільшення статутного (складеного) капіталу, а решти – на виплату дивідендів.

Утім, якщо у статутному капіталі господарської організації наявні корпоративні права держави, така організація зобов'язана відповідно до ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» спрямувати частину чистого прибутку за підсумками календарного року на виплату дивідендів (зокрема, господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30% чистого прибутку на виплату дивідендів).

Нарешті, корпоративне підприємство може взагалі не отримати у певному звітному періоді прибутку і не мати прибутку нерозподіленого, або навпаки – зазнати збитків, що унеможливорює отримання дивідендів усіма категоріями учасників, крім акціонерів АТ – власників привілейованих акцій, які отримують дивіденди на підставі не рішення загальних зборів, а прямої вказівки у статуті АТ у розмірі, передбаченому статутом. За відсутності прибутку дивіденди власникам привілейованих акцій сплачуються за рахунок коштів резервного капіталу або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Слід зазначити також, що відповідно до ст. 31 Закону про АТ загальні збори АТ не мають права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;

2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.

Якщо рішення про виплату дивідендів прийняте, АТ не має права здійснювати виплату дивідендів за *простими* акціями у разі, якщо:

1) товариство має зобов'язання перед акціонерами щодо обов'язкового викупу власних акцій;

2) поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

АТ не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за *привілейованими* акціями у разі, якщо звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Виплата дивідендів здійснюється виключно у грошовій формі: це вбачається із самого визначення дивідендів як платежу, а платежі відповідно до ст. 3, п. «а» ч. 4 ст. 5 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» здійснюються виключно у гривні (якщо дивіденди сплачуються на користь учасників – резидентів) або іноземній валюті (якщо учасники є нерезидентами). Крім того, у ст. 30 Закону про АТ міститься пряма вказівка щодо сплати дивідендів виключно грошовими коштами.

Відповідно до ст.57 ГК порядок розподілу прибутків та збитків суб'єкта господарювання визначається його установчим документом. Утім, базовим принципом нарахування дивідендів є принцип пропорційності, який прямо встановлений п. «б» ч.1 ст.10 Закону України «Про господарські товариства» і впливає з формулювання ч. 1 ст. 30 Закону про АТ, згідно якої дивіденди сплачуються із розрахунку на одну акцію певного типу та/або класу і за акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Отже, у разі прийняття рішення про нарахування і сплату дивідендів, вони, незалежно від суми:

- нараховуються і сплачуються усім учасникам (акціонерам) без винятку;
- нараховуються і сплачуються пропорційно розмірам часток (кількості акцій) учасників (акціонерів).

Утім, з принципу пропорційності нарахування дивідендів є певні винятки.

Зокрема, в акціонерних товариствах, у яких емітовано привілейовані акції, розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства. Отже, у таких товариствах вимога щодо однакового розміру дивідендів застосовується не до всіх акцій, емітованих АТ, а до всіх акцій АТ одного типу та класу, і можлива ситуація, коли дивіденди отримують лише акціонери – власники привілейованих акцій, чи то окремих класів привілейованих акцій, або коли власники різних типів та/або класів акцій отримують на одну акцію різні суми дивідендів. При цьому АТ не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями та привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями тих класів, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів.

Ще один виняток з принципу пропорційності нарахування дивідендів випливає з ч. 1 ст. 123 ЦК, яка встановлює, що прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників, отже – домовленість учасників чи засновницький договір повного (а згідно ст. 133 ЦК – і командитного) товариства може відступати від принципу пропорційності.

Періодичність сплати дивідендів визначається законодавством лише для АТ – відповідно до ст. 30 Закону про АТ дивіденди сплачуються за результатами року:

- за простими акціями у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів;
- за привілейованими акціями здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

Також у господарських товариствах, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, дивіденди нараховуються пропорційно розміру державної частки і сплачуються до Державного бюджету України у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним (ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

В інших корпоративних підприємствах дивіденди можуть за умовами установчих документів та згідно рішення загальних зборів нараховуватися не лише щорічно, але й виходячи з інших звітних періодів – як правило, щоквартально, або за результатами декількох кварталів.

У будь-якому разі дивіденди виплачуються одним з трьох способів:

- через касу корпоративного підприємства готівкою;
- у безготівковій формі шляхом переказу з рахунку корпоративного підприємства на рахунок відповідного учасника;
- шляхом прийняття нотаріусом на депозит суми дивідендів, нарахованих відповідному учаснику.

Слід зауважити на необхідність розмежування права на отримання частини прибутку корпоративного підприємства (дивідендів) і права на отримання оголошених товариством дивідендів. Право на отримання дивідендів є базовим правом і йому не відповідає обов'язок корпоративного підприємства: як зазначалося вище, підприємство може взагалі не отримати прибуток або не спрямувати отриманий ним прибуток на виплату дивідендів. Утім, з моменту прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів у учасника з'являється право на отримання оголошених дивідендів, а у підприємства – обов'язок їх виплати відповідно до законодавства та установчого документу.

У виробничих кооперативах діє повністю відмінна від інших корпоративних підприємств система розподілу прибутків між його членами. При вступі до виробничого кооперативу особа сплачує окремо вступний внесок (який є однаковим для усіх членів) та пай (розмір якого у різних членів може відрізнятися). Відповідно, за результатами діяльності кооперативу за рік його

член одержує, згідно ст. 26 Закону України «Про кооперацію» не єдиний платіж (дивіденд), пропорційний розміру його майнової участі у майні кооперативу, а:

- кооперативні виплати – тобто, частину доходу, що розподіляється за результатами фінансового року між членами кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу, та

- виплати на паї – тобто, частину доходу кооперативу на пай члена та асоційованого члена кооперативу.

При цьому ст. 26 Закону України «Про кооперацію» прямо зазначає, що кооперативні виплати та виплати на паї не належать до оплати праці, а сума виплат на паї не може перевищувати 20% доходу, визначеного до розподілу.

Отже, можна бачити, що певним аналогом дивідендів є лише виплати на паї, розмір яких обумовлюється розміром відповідного паю, але через виплати на паї члени кооперативу отримують не більше 20% доходу, тоді як кооперативні виплати, через які члени отримують 80% доходу (та до отримання яких не допускаються асоційовані члени кооперативу) є інститутом, цілком відмінним як від дивідендів, так і від оплати праці. Розподіл переважної частини прибутку кооперативу у вигляді кооперативних виплат між членами повністю залежить від їх волевиявлення на загальних зборах.

Також, на відміну від дивідендів, які сплачуються виключно у грошовій формі, виплати у кооперативах можуть здійснюватися як грошима, так і товарами, цінними паперами та в інших формах, передбачених статутом відповідного кооперативу.

Крім частини прибутку учасник корпоративного підприємства отримує, за певних умов, його майно, або, частіше – вартість його майна. Слід зазначити, що отримання майна підприємства, або його власності може відбуватися як при припиненні, а саме – ліквідації підприємства, так і в процесі його діяльності.

При припиненні корпоративного підприємства його учасник реалізує право на отримання його майна пропорційно розміру частки учасника у випадку його ліквідації, а саме після задоволення вимог кредиторів такого

підприємства – у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування (ч. 12 ст. 111 ЦК, ч. 4 ст. 91, ч. 1 ст. 167 ГК). Розподіл майна підприємства між учасниками є останньою дією ліквідаційної комісії перед закриттям рахунків корпоративного підприємства і відбувається за наявності такого майна. Слід також зазначити, що деякі категорії учасників мають переважне право на отримання майна корпоративного підприємства у випадку його ліквідації, а саме:

- акціонери – власники привілейованих акцій мають перевагу перед акціонерами – власниками простих акцій (ст.89 Закону про АТ);

- вкладники командитного товариства мають перевагу перед його повними учасниками (ч. 1 ст. 79 Закону України «Про господарські товариства»);

- асоційовані члени виробничого кооперативу мають перевагу перед його членами (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про кооперацію»).

В процесі діяльності корпоративного підприємства учасник реалізує право на отримання вартості частини майна ТОВ/ТДВ, повного, командитного товариства пропорційно розміру частки учасника у випадку виходу або виключення (у повних та командитних товариствах – також вибуття) такого учасника (ст.ст. 54, 64, 71, 72 Закону України «Про господарські товариства», ст.ст. 130, 148 ЦК). Отже, ст.ст. 12, 21 Закону України «Про кооперацію» передбачають право члена кооперативу, який виходить або якого виключено з кооперативу, на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі.

Законодавство не передбачає інституту виходу або виключення акціонера з АТ, і, як наслідок – не встановлює права на отримання акціонером частини вартості майна АТ в процесі його діяльності. Утім, певним аналогом такого права є право акціонера вимагати у товариства викупу належних йому акцій за

ринковою ціною, якщо він зареєструвався для участі на загальних зборах і голосував проти прийняття рішень з питань, передбачених ст.68 Закону про АТ: у такому випадку акціонер фактично також отримує частину вартості майна товариства, пропорційну розміру його частки (кількості його акцій).

4. Група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства

Значне коло відомостей про корпоративне підприємство має режим відкритої інформації, яка розкривається в обов'язковому порядку, зокрема – через внесення до Єдиного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, до інформаційних баз НКЦПФР (якщо підприємство є емітентом цінних паперів). Як наслідок ці відомості стають доступними для ознайомлення широкому колу зацікавлених осіб. Доступ третіх осіб до решти відомостей корпоративне підприємство може обмежити, встановивши щодо них режим конфіденційної інформації.

Природно, що учасники корпоративного підприємства мають законний інтерес щодо отримання більш повної інформації про його діяльність, ніж треті особи. Право учасника на отримання інформації про діяльність корпоративного підприємства впливає із загальних норм закону: зокрема ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК передбачають право учасника господарського товариства, а ч. 1 ст. 99 ГК – право члена виробничого кооперативу на отримання інформації про діяльність відповідного корпоративного підприємства. Утім, обсяг цієї інформації пов'язується законом з організаційно-правовою формою відповідного підприємства.

Загалом учасники задовольняють свій інтерес щодо отримання відомостей через запити до підприємства щодо надання інформації, через

повідомлення підприємством відомостей, які воно повинно повідомити відповідно до закону або через ініціювання перевірок його діяльності.

Через запити щодо надання інформації:

- учасники повних товариств, повні учасники командитних товариств мають право на доступ до всієї документації відповідного товариства, причому закон прямо встановлює, що відмова від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною (ст. 121 ЦК), подібним чином ч. 1 ст. 99 ГК передбачає одержання членом виробничого кооперативу достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу;

- акціонери АТ мають доступ не до всієї документації товариства, але до досить широкого кола відомостей, а саме до: статуту, змін до статуту, засновницького договору, свідоцтва про державну реєстрацію АТ; положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію, інших внутрішніх положень АТ, що регулюють діяльність органів АТ, та змін до них; положень про кожну філію та кожне представництво АТ; документів, що підтверджують права АТ на майно; принципів (кодексу) корпоративного управління АТ; протоколів загальних зборів; матеріалів, з якими акціонери мають (мали) можливість ознайомитися під час підготовки до загальних зборів; протоколів засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, наказів і розпоряджень голови колегіального та одноосібного виконавчого органу; протоколів засідань ревізійної комісії, рішень ревізора АТ; висновків ревізійної комісії (ревізора) та аудитора АТ; річної фінансової звітності; документів бухгалтерського обліку, які стосуються значних правочинів та правочинів, у вчиненні яких є заінтересованість; документів державної звітності; проспекту емісії, свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів АТ; переліку афілійованих осіб АТ із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій; особливої інформації про АТ (ст.ст. 77, 78 Закону про АТ);

- учасники ТОВ і ТДВ мають доступ лише до річних балансів, звітів, протоколів зборів учасників, якщо статут не передбачає більш повного доступу до документації товариства (ч. 1 ст. 88 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства»), при цьому слід зауважити, що досить часто статuti ТОВ містять розширювальний, порівняно із законом, перелік відомостей та документів, доступ до яких гарантується учасникам;

- вкладники командитних товариств мають доступ лише до річних звітів та балансів товариства (ст. 79 Закону України «Про господарські товариства»).

Корпоративні підприємства повинні повідомляти учасників, а їх учасники мають право отримувати відомості про дату, час, місце проведення, порядок денний загальних зборів (ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства», ч. 3 ст. 35 Закону про АТ, ч. 5 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»), в акціонерних товариствах також – про час початку і закінчення реєстрації акціонерів для участі у зборах, дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, порядок ознайомлення акціонерів з матеріалами, з якими вони можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів (ч. 3 ст. 35 Закону про АТ).

Також АТ у встановлені законом строки інформує акціонера:

- про майбутній продаж іншими акціонерами належних ним акцій, якщо статут відповідного ПрАТ передбачає переважне право акціонера на придбання акцій у разі їх продажу іншими акціонерами (ст. 7 Закону про АТ);

- про заплановане товариством приватне розміщення простих акцій для реалізації акціонером переважного права на придбання акцій, що емітуються, а у разі, якщо таке право передбачене також для випадків емісії привілейованих акцій і про майбутню емісію привілейованих акцій із зазначенням загальної кількості розміщуваних акцій, їх ціни, правил визначення кількості акцій, на придбання яких може розраховувати акціонер, строків і порядку придбання акцій, а також, якщо розміщуються привілейовані акції – прав, які вони надають (ст. 27 Закону про АТ);

- про дату, розмір, порядок та строки виплати дивідендів (ст.30 Закону про АТ);

- про пропозицію особи, яка придбала контрольний пакет акцій АТ, придбати також прості акції, які належать акціонеру, у тому числі – про особу, яка придбала контрольний пакет, запропоновану ціну придбання акцій, порядок оплати ціни та строк протягом якого акціонер може повідомити про прийняття пропозиції (ст. 65 Закону про АТ);

- про запланований товариством добровільний викуп акцій у акціонерів із зазначенням кількості, ціни та строку викупу акцій (ст. 66 Закону про АТ).

Отримання інформації ініціюванням перевірки діяльності корпоративного підприємства здійснюється:

- у ТОВ і ТДВ через реалізацію права кожного учасника вимагати здійснення аудиторської перевірки річної фінансової звітності товариства із залученням професійного аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи його учасниками (ст. 146 ЦК), або перевірки діяльності виконавчого органу товариства ревізійною комісією (ст. 63 Закону України «Про господарські товариства»);

- в АТ – через реалізацію права акціонера, який володіє більше ніж 10% простих акцій, вимагати проведення спеціальної перевірки окремих аспектів діяльності АТ ревізійною комісією, внутрішнім аудитором АТ чи незалежним аудитором (ст. 76 Закону про АТ), а також – вимагати проведення перевірки усієї діяльності АТ незалежним аудитором не частіше 2-х разів на рік (ст. 75 Закону про АТ);

- у виробничому кооперативі – через реалізацію права не менш як 10% членів кооперативу вимагати прийняття рішення загальними зборами щодо проведення перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу ревізійною комісією (ст. 18 Закону України «Про кооперацію»), при цьому таким правом наділений не член кооперативу, а лише певна сукупність членів.

Проведення перевірок діяльності повних та командитних товариств за ініціативою учасників регулюється виключно положеннями їх установчих документів, оскільки законодавство не містить з цього питання жодних норм.

5. Група корпоративних прав з розпорядження акціями, частками, паями

Корпоративні права учасника корпоративного підприємства припиняються з різних підстав, що детально досліджуються у розділі 8. Утім, нижче слід окреслити права учасника, які так чи інакше пов'язані з розпорядженням акціями, частками, паями.

Найважливішими у цій групі прав є:

I. Право виходу учасника з корпоративного підприємства, тобто право вчинити односторонній правочин, внаслідок якого відбувається добровільне припинення корпоративних прав учасника без переходу їх до іншої особи. Таке право передбачене законом для виробничих кооперативів та всіх господарських товариств, крім акціонерних (ст.ст. 116, 126, 148 ЦК, ст.ст. 10, 54, 71 Закону України «Про господарські товариства», ч. 4 ст. 98 ГК, ст. 13 Закону України «Про кооперацію»);

II. Право відступити частку, акції або пай, тобто вчинити двосторонній правочин (договір) з іншою особою, внаслідок якого корпоративні права учасника припиняються з переходом до третьої особи. Таке право мають учасники всіх видів господарських товариств, так само як і члени виробничих кооперативів (ст.ст. 116, 127, 147, ч. 3 ст. 166 ЦК, ст.ст. 10, 53, 69 Закону України «Про господарські товариства»). Слід також зауважити, що у всіх видах корпоративних підприємств, крім публічних та частини приватних акціонерних товариств, право відступити частку не є безумовним – у повних та командитних товариствах відступлення частки відбувається за згодою всіх учасників, відступлення паю членом кооперативу особі, яка не є членом кооперативу, здійснюється за згодою самого кооперативу. Необхідність

вносити відомості про склад учасників до установчого документу та реєструвати відповідні зміни дозволяє учасникам ТОВ, ТДВ, повних та командитних товариств, що не згодні з відступленням частки, утруднити чи заблокувати перехід корпоративних прав до нового учасника.

Право учасника відступити частку, акції або пай певною мірою обмежується також переважним правом інших учасників на придбання часток, акцій, паїв у разі їх продажу. Таке право наявне у акціонерів приватних акціонерних товариств (якщо воно передбачене статутом), а в силу прямої вказівки закону – в учасників ТОВ і ТДВ, у вкладників командитних товариств та членів виробничих кооперативів, та, відповідно, відсутнє у акціонерів публічних акціонерних товариств, учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств (ст. 147, ч. 3 ст. 166 ЦК, ст.ст. 53, 79 Закону України «Про господарські товариства», ст. 7 Закону про АТ).

Також, учасник, який вийшов, або якого було виключено з корпоративного підприємства, отримує частину активів підприємства, реалізуючи право на отримання вартості частини майна ТОВ/ТДВ, повного, командитного товариства пропорційно розміру частки учасника (ст.ст. 54, 64, 71, 72 Закону України «Про господарські товариства», ст.ст. 130, 148 ЦК), або, якщо йдеться про виробничий кооператив – право члена кооперативу, який виходить, або якого виключено з кооперативу, на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі (ст.ст. 12, 21 Закону України «Про кооперацію»).

Крім того, у акціонерів АТ є такі специфічні права, як:

- право придбати акції, що додатково емітуються товариством шляхом приватного розміщення, пропорційно кількості акцій, які вже належать такому акціонеру (ст. 27 Закону про АТ), наявне у акціонерів – власників простих акцій в силу закону, а у акціонерів – власників привілейованих акцій – якщо воно передбачене статутом;

- право продати за ринковою вартістю належні акціонеру прості акції особі, що придбала контрольний пакет акцій АТ (ст. 65 Закону про АТ), якому кореспондує зобов'язання такої особи купити акції та сплатити акціонеру їх ринкову вартість;

- право продати за ринковою вартістю належні акціонеру акції товариству (ст. 68 Закону про АТ), якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття рішення щодо одного або декількох з наступних питань:

- якщо йдеться про прості акції: про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу АТ; про зміну розміру статутного капіталу АТ; про вчинення АТ значного правочину;

- якщо йдеться про привілейовані акції: про внесення змін до статуту АТ, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ; про розширення обсягу прав акціонерів - власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ;

- право продати за ринковою вартістю частину належних акціонеру акцій товариству пропорційно до кількості належних йому акцій, якщо загальні збори прийняли рішення здійснити пропорційний викуп акцій (ст. 66 Закону про АТ).

Праву акціонера продати акції товариству з підстав, передбачених ст. ст. 66, 68 Закону про АТ кореспондує зобов'язання товариства купити акції та сплатити акціонеру їх ринкову вартість.

6. Особливості реалізації корпоративних прав держави

Станом на 11 січня 2014 року держава в особі Уряду, Фонду державного майна України та інших органів виконавчої влади здійснювали управління корпоративними правами держави в 571 корпоративних підприємствах. Серед

них Фонд державного майна України здійснює управління корпоративними правами держави: 239 акціонерних товариств створених шляхом приватизації і корпоратизації, 70 акціонерних товариств створених за участю Фонду державного майна України, 56 товариств з обмеженою відповідальністю, 11 холдингових компанії, державних акціонерних компаній, державних акціонерних холдингових компаній, національних акціонерних і державних холдингових компаній. В управлінні інших органів виконавчої влади знаходяться 195 господарських товариств, серед яких 134 акціонерних товариств, 40 товариств з обмеженою відповідальністю 21 холдингова компанія, державна акціонерна компанія, державна акціонерна холдингова компанія, національна акціонерна і державна холдингова компанія, державне акціонерне товариство.

Аналізуючи зміст суб'єктивного корпоративного права через його обсяг можна дати таке визначення корпоративних прав держави. **Державні корпоративні права** - це права, обсяг яких пропорційний частці держави в статутному капіталі корпоративного підприємства, що включають право на управління цим підприємством, отримання певної частки її прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації, відповідно до законодавства, а також інші права передбачені законом та установчими документами.

Специфіка державних корпоративних прав полягає у особливості суб'єкта цих прав, оскільки держава порівняно з іншими суб'єктами господарських правовідносин, передусім є владним суб'єктом. Однак, незважаючи на те що відповідно положенням ст. 2 ЦК держава віднесена до суб'єктів публічного права, вона повинна діяти в приватних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. При цьому слід погодитися з авторами, які доводять, що правоздатність держави має і не загальний, і не спеціальний характер⁵⁴, оскільки вона може діяти лише в межах передбачених законом. Також

⁵⁴ Гражданское право ученик для вузов / [под ред.Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгалов, В.А. Плетнева]. –М.: Норма – Инфра, 1998. –412с. – С. 140.

визначено, що правоздатність державі має цільовий характер, яку вона реалізує в інтересах всього суспільства⁵⁵.

Підставами виникнення, зміни та припинення суб'єктивних прав та обов'язків у теорії права йменують юридичними фактами, які поділяються на події та дії. У якості підстав виникнення державних корпоративних прав переважають дії, тобто вказані права виникають з волі особи.

У науці господарського права підстави виникнення державних корпоративних прав поділяють на основні (ті, що мають місце на первинному ринку цінних паперів) та додаткові (ті, зазвичай мають місце на вторинному ринку цінних паперів). До перших належать приватизація і корпоратизація.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного майна» **приватизація державного майна** (далі - приватизація) - це платне відчуження майна, що перебуває у державній власності, у тому числі разом із земельною ділянкою державної власності, на якій розташований об'єкт, що підлягає приватизації, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів для здійснення структурної перебудови національної економіки.

Законом України «Про перелік об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації» № 3563-XIV в редакції від 07.07.1999 року встановлено перелік об'єктів, що не підлягають приватизації. Приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства. Загальнодержавне значення мають об'єкти та майно, які забезпечують виконання державою своїх функцій, забезпечують обороноздатність держави, її економічну незалежність, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України, майно органів державної влади та органів місцевого самоврядування, майно Збройних Сил України, надра, корисні копалини

⁵⁵ З.Гражданское право: ученик [под. ред.. А.П.Сергеева, Ю.К. Толстого]. –[изд. второе, перераб.и доп.]. – М.: «ПРОСПЕКТ». Ч.І. –2000. –600с. – С. 190; Цивільне право України : Академічний курс : підручник у 2-х т./ [за заг. ред..Я.М. Шевченко]. –К.: « Видавничий дім « Ін Юре». Т. 1 : Загальна частина . – 2003 . –520с. – С. 215

загальнодержавного значення, території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, водні ресурси, лісові ресурси, інші природні ресурси, які є об'єктами права власності Українського народу та інше майно, яке перелічено у ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна»⁵⁶.

Приватизація державного майна здійснюється шляхом: продажу об'єктів приватизації на аукціоні; продажу об'єктів приватизації за конкурсом з відкритістю пропонування ціни за принципом аукціону; продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців; продажу на конкурсній основі єдиного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій акціонерного товариства при поданні покупцем документів; викупу об'єктів приватизації, продажу акцій на міжнародних фондових ринках, у тому числі у вигляді депозитарних розписок.

При визначенні правової природи приватизації слід погодитися з Д. І. Погрібним⁵⁷, який визначає, що приватизація – це сукупність певних юридичних фактів, які є необхідними й достатніми для переходу майна з державної власності в недержавну, тут мають місце й адміністративні акти і правочини щодо викупу. Основною метою приватизації є перехід суб'єктивних прав від держави до суб'єктів приватного права.

Отже, **приватизація** – це юридичний склад, тобто сукупність певних юридичних фактів, які є необхідними й достатніми для переходу майна з державної власності в недержавну.

Приватизація, у процесі якої державне підприємство реорганізується в господарське товариство або державне майно вноситься до статутного капіталу, є підставою виникнення в державі корпоративних прав.

⁵⁶ Про приватизацію державного майна : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348

⁵⁷ Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави, підстави виникнення, механізм реалізації / Д. І. Погрібний. – Харків: ФІНН, 2009. – С. 47

Корпоратизація є також однією з основних (первинних) підстав набуття державних корпоративних прав. У чинному законодавстві України визначення корпоратизації міститься в Указі Президента України від 15 червня 1993 року № 210/93. Документом встановлено, що **корпоратизацією** є перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більш як 75% статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством, у відкриті акціонерні товариства. Отже, визначення корпоратизації необхідно привести у відповідність до положень Закону про АТ. Вважаємо, що удосконалене поняття буде наступне корпоратизацією є перетворення державних підприємств, приватних акціонерних товариств, більш як 75% статутного капіталу яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством, у публічні акціонерні товариства.

Реєстрація випуску акцій АТ, у тому числі холдингових компаній, при їх створенні шляхом корпоратизації державних підприємств або у процесі приватизації державних підприємств, підприємств, утворених на базі орендованого майна та заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності здійснюється відповідно до «Порядку реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації» затвердженим рішенням НКЦПФР від 26 лютого 2013 року. Реєстрація випуску акцій здійснюється НКЦПФР, її центральним апаратом або територіальними органами відповідно до делегованих повноважень.

На підставі аналізу чинного законодавства, правової літератури та судової практики можливо зробити висновок, що до похідних підстав виникнення державних корпоративних прав можливо віднести такі підстави як реприватизація, спадкування, дарування, викуп корпоративних прав, конфіскація, передання в державну власність часток статутного капіталу суб'єктів недержавної форми власності в разі отримання ними відповідних

обсягів бюджетних капітальних вкладень та інші. Всі ці підстави набуття корпоративних прав об'єднує те що, держава набуває корпоративні права на вторинному ринку цінних паперів. Розглянемо більш детально реприватизацію як підставу виникнення державних корпоративних прав.

В юридичній літературі під реприватизацією розуміють і визнання приватизації недійсною з відповідними наслідками (повернення майна державі), і перехід у державну власність об'єктів, що були раніше приватизовані без порушень⁵⁸.

Чинне законодавство не дає визначення поняття реприватизація. Разом з тим, необхідно відзначити, що сам термін застосовується в ряді нормативних актів серед яких Програма інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена указом Президента України від 14.09.2000 (№ 1072/2000); Наказ фонду державного майна України «Про результати контролю за виконанням умов договорів купівлі – продажу» від 20.01.2003 (№ 83) та ще близько одинадцяти законів та підзаконних актів. Під реприватизацією тлумачні словники розуміють повернення в приватну власність державної власності, що виникла раніше на підставі націоналізації – викупу чи безоплатної експропріації підприємств, земельних ділянок та інших приватних власників⁵⁹.

Однак, у більшості випадків префікс «ре» створює слова зі значенням «знову», тобто приватизацію, яка проводиться ще раз. Тому, у цьому питанні слід погодитися з Д. І. Погрібним, який вважає правильним застосування російського досвіду у цьому питанні⁶⁰. Так, у російському законодавстві, для визначення повернення в приватну власність державної власності застосовують термін «деприватизація», що є, на нашу думку, більш вивіреном.

Таким чином, **реприватизація** - це повернення в державну власність майна, шляхом розірвання акта приватизації у разі його неналежного

⁵⁸ Ткаченко Е. Реприватизационные думы / Е.Ткаченко // Юридическая практика (еженедельная профессиональная газета). – 2005. –№24(390). – 14 июня. – С.10

⁵⁹ Пукшин И. Разбор «по понятиям». Реприватизация/ И. Пукшин // Юридическая практика (еженедельная профессиональная газета). –2005. –№27 (393). –5 июля. –С.14

⁶⁰ Погрібний Д.І. Корпоративні права державі: поняття, підстави, підстави виникнення, механізм реалізації / Д.І. Погрібний // - Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. –168 с. – с. 59

виконання. В свою чергу **деприватизація** - це повернення в державну власність об'єктів для цілей держави, суспільства, приватизованих без порушень.

Відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються, ГК, ЦК, Законом України «Про управління об'єктами державної власності», Законом України «Про холдингові компанії», Законом про АТ, Законом України «Про Фонд державного майна» іншими законами.

ГК здійснює правове регулювання корпоративних прав і корпоративних відносин на підставі глави 18 кодексу, яка містить сім статей, однак статті 168, 169, 170, 171 які визначали загальні основи державних корпоративних прав було виключено на підставі Закону № 4498-VI від 13.03.2012. Було залишено лише статтю 172 «Законодавство про корпоративні права держави», відповідно до якої, відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

На сьогодні основним нормативно-правовим актом, що визначає правові основи й регулює порядок управління об'єктами державної власності, є Закон України «Про управління об'єктами державної власності», який встановив особливості управління та обмеження щодо розпорядження корпоративними правами держави (далі - Закон). Закон об'єднав у собі правила управління об'єктами державної власності, які існували до цього часу, але були розпорошені у різних нормативно-правових актах (переважно підзаконних), а також закріпив нові правила, по-новому визначив суб'єктів управління та перерозподілив їх повноваження.

Управління об'єктами державної власності – здійснюється Кабінетом Міністрів України; центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері управління об'єктами державної власності; центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку; міністерствами та іншими органами виконавчої влади, Фондом державного майна України;

органами, що забезпечують діяльність Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; органами, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державними господарськими об'єднаннями, державними холдинговими компаніями, іншими державними господарськими організаціями; Національною академією наук України, галузевими академіями наук повноважень щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням ними, у межах, визначених законодавством України, з метою задоволення державних та суспільних потреб.

Законом визначено провідну роль Кабінету Міністрів України у системі суб'єктів управління об'єктами державної власності. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері управління об'єктами державної власності також передбачені у Законі України «Про Кабінет Міністрів України», що був прийнятий Верховною Радою України від 21 грудня 2006 року за № 514-V⁶¹. Відповідно до частини першої статті 26 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Кабінет Міністрів України в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, може утворювати, реорганізовувати та ліквідувати відповідно до закону державні господарські об'єднання, підприємства, установи та організації, зокрема для здійснення окремих функцій з управління об'єктами державної власності Кабінет Міністрів України також здійснює контроль за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності шляхом проведення єдиного моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 19 червня 2007 р. № 832 «Про порядок здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності».

Закон містить перелік повноважень щодо об'єктів державної власності, якими наділяються перелічені у статті 4 суб'єкти управління. При цьому,

⁶¹ Про Кабінет Міністрів України :Закон України від 21 грудня 2006 року за № 514-V// Відомості Верховної Ради України . – 2011. – N 9. –Ст.58

повноваження деяких із цих суб'єктів Законом суттєво змінено. Фонд державного майна, який Законом виділено як окремий суб'єкт управління, наділений особливими повноваженнями у сфері управління об'єктами державної власності особливо стосовно корпоративних прав держави. Так, відповідно до статті 5 Закону Кабінет Міністрів України приймає за поданням Фонду державного майна України рішення про передачу повноважень з управління корпоративними правами держави уповноваженим органам управління та господарським структурам, а також рішення про достроковий продаж пакетів акцій (часток), закріплених у державній власності, або їх частини. Враховуючи це, на сьогодні виключно Фонд державного майна уповноважений готувати та вносити на розгляд Кабінету Міністрів України проекти актів Кабінету Міністрів України про зміну органу, уповноваженого здійснювати управління корпоративними правами держави.

Законом передбачаються повноваження Фонду державного майна у сфері управління об'єктами державної власності щодо державних підприємств, установ і організацій, щодо нерухомого та іншого окремого індивідуально визначеного державного майна, а також щодо корпоративних прав держави. Зокрема, Фонд державного майна уповноважений виступати орендодавцем цілісних майнових комплексів державних підприємств, організацій, їх структурних підрозділів; здійснювати контроль за використанням орендованих цілісних майнових комплексів державних підприємств, організацій, їх структурних підрозділів, виконанням умов договорів оренди цілісних майнових комплексів державних підприємств, поверненням цілісних майнових комплексів державних підприємств до сфери управління уповноважених органів управління після закінчення строку дії договорів оренди; виступати від імені держави засновником господарських організацій, до статутних капіталів яких передається державне майно, у тому числі холдингових компаній та підприємств, які підлягають корпоратизації відповідно до законодавства; укладати та розривати контракти з державними контролерами відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку.

У сфері управління корпоративними правами держави Фонд державного майна здійснює управління корпоративними правами держави в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; створює і веде реєстр корпоративних прав держави, який є складовою Єдиного реєстру об'єктів державної власності, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 29 жовтня 2003 р. № 1679 «Про формування і ведення Реєстру корпоративних прав держави»; встановлює наявність та визначає розмір корпоративних прав держави в майні господарських організацій, а також у майні громадських організацій колишнього СРСР, розташованих на території України; передає за рішенням Кабінету Міністрів України функції з управління об'єктами державної власності, що перебувають у його управлінні, уповноваженим органам управління, господарським структурам та уповноваженим особам, укладає з ними договори доручення і здійснює контроль за ефективністю управління цими об'єктами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; здійснює контроль за виконанням функцій з управління корпоративними правами держави уповноваженими органами управління та уповноваженими особами, визначає критерії ефективності управління корпоративними правами держави та інше.

Слід зазначити, що деякі передбачені Законом повноваження Фонду державного майна не передбачені нормативно-правовими актами, що регулюють його діяльність. У зв'язку з цим, з метою уникнення різного тлумачення при визначенні повноважень Фонду всі ці повноваження необхідно закріпити у Законі України «Про Фонд державного майна України».

Ст. 8 Закону звужено обсяг повноважень Національної академії наук України та галузевих академій наук щодо об'єктів державної власності, переданих їм у безстрокове безоплатне користування, у порівнянні із повноваженнями, визначеними Законом України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу». У зв'язку з цим виникла потреба

узгодження інших законодавчих актів у сфері регулювання відносин управління об'єктами державної власності із Законом.

Як зазначалось вище, Законом державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації віднесено до суб'єктів управління об'єктами державної власності. Слід звернути увагу на те, що Законом внесено зміни до порядку утворення, реорганізації та припинення таких державних господарських структур – згідно з п. 5 ч. 2 ст. 5 Закону прийняття відповідних рішень віднесено до компетенції Кабінету Міністрів України.

Ст. 9 Закону встановлено, якими повноваженнями наділяються ці структури як суб'єкти управління. Визначений ст. 9 Закону перелік повноважень державних господарських структур щодо управління державним майном вужчий, ніж перелік повноважень, якими наділені уповноважені органи управління (міністерства та інші органи виконавчої влади).

Водночас Законом не вирішено всі проблемні питання, що існували щодо визначення статусу та повноважень цих суб'єктів управління, зокрема, у Законі відсутня норма, яка передбачає, що в таких випадках міністерство чи інший орган виконавчої влади позбавляється аналогічних повноважень щодо підприємств, які, наприклад, стають учасниками державного господарського об'єднання, але залишаються перебувати у сфері управління відповідного міністерства чи іншого органу виконавчої влади.

Крім цього, Закон містить певні обмеження щодо управління об'єктами державної власності. Так, корпоративні права держави не можуть передаватися господарським товариствам для формування статутних капіталів, крім передачі до статутних капіталів державних АТ і державних холдингових компаній відповідно до цього Закону. Корпоративні права держави, передані в управління уповноваженій особі, не можуть бути відчужені уповноваженою особою з державної власності без дозволу Кабінету Міністрів, на них не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями уповноваженої особи, щодо них уповноваженою особою не можуть вчинятися дії, наслідком яких може бути

відчуження з державної власності цих корпоративних прав. Державне АТ утворене у процесі перетворення державного підприємства, 100 відсотків акцій якого належать державі, не має права безоплатно передавати закріплене за ним майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати майно, що належить до основних фондів, державне АТ має право лише за попередньою згодою органу, який здійснює управління корпоративними правами держави, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів, державне АТ має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Законом України «Про управління об'єктами державної власності».

Таким чином, держава в особі визначених органів, а також уповноважених, суб'єктів, здійснює суб'єктивне корпоративне право шляхом учинення юридичних та фактичних дії, які охоплюються можливістю певної поведінки цих суб'єктів. Розглянемо основні суб'єктивні права держави як учасника корпоративних відносин на прикладі господарських товариств.

Право брати участь в управлінні справами товариства. При розгляді суб'єктивного права держави брати участь в управлінні справами товариства слід розрізняти зовнішню та внутрішню сферу цього права. Так, зовнішня сфера права державі брати участь в управлінні корпоративними правами проявляється через розробку корпоративного законодавства. Внутрішня сфера цього суб'єктивного права проявляється через міру її можливої поведінки як суб'єкта господарських відносин. У корпоративних підприємствах, у статутних капіталах яких державі належить контроль за прийняттям рішень, держава в особі уповноваженого органу має можливість одноособово приймає всі або певні управлінські рішення. В зв'язку з цим постає необхідність створення ефективної системи здійснення цього суб'єктивного права на підставі прибутковості фінансово-господарської діяльності, збереження та примноження власності та високою майнової відповідальності осіб, уповноважених реалізовувати це право .

Здійснення державою права на управління справами корпоративного підприємства під час проведення загальних зборів породжує і низку інших самостійних суб'єктивних прав право на отримання повідомлення про скликання загальних зборів, яке містить інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік питань порядку денного, з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого учасник (акціонер) може ознайомитися з документами, пов'язаними з порядком денним, право вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного за умови, якщо держава володіє не менше 10% кількості голосів, право на ознайомлення з протоколами загальних зборів та іншими документами пов'язаним з ними. Реалізація зазначених прав здійснюється Фондом державного майна, органами виконавчої влади й фізичними та юридичними особами з якими укладено договір доручення. Для такого делегування розроблена Типова форма Генеральної угоди про передання повноважень на здійснення функцій управління державними корпоративними правами органами виконавчої влади⁶².

Право брати участь в розподілі прибутку товариства одержувати його частину (дивіденди). Держава в особі уповноважених органів має право брати участь у розподілі прибутку товариства та право одержувати його частку. Дивіденд - частина чистого прибутку АТ, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Право одержувати частку прибутку товариства (дивіденди) виникає з моменту оголошення керівництвом про наявність прибутку від діяльності за звітний період, а також відповідного рішення компетентного органу товариства про порядок розподілу між його учасниками частини отриманого прибутку. Відповідне рішення приймається загальними зборами, оформляється

⁶² Типова форма генеральної угоди про передачу повноважень на здійснення функцій управління державними корпоративними правами органами виконавчої влади, затверджена наказом фонду державного майна України від 25.05.2000 р. № 1067. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.Expertsoft.com.ua/laws/>

протоколом, якій містить данні про розмір дивідендів; дату початку виплати дивідендів; спосіб та порядок їх виплати.

Право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди), здійснюється відповідно до таких правил. Господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Частина чистого прибутку Державної керуючої холдингової компанії, яка за підсумками календарного року має бути спрямована на виплату дивідендів, визначається її наглядовою радою. Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів. Дивіденди сплачуються до Державного бюджету України у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним, нараховані пропорційно розміру державної частки (акцій, паїв) у їх статутних капіталах.

Господарським товариством, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, та господарським товариством, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутному капіталі господарського товариства, частка держави якого становить 100 відсотків, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, нараховується пеня, яка сплачується до загального фонду Державного бюджету України з розрахунку подвійної облікової ставки Національного банку України від суми недоплати, розрахованої за кожний день прострочення платежу, починаючи з наступного дня після настання строку платежу і по день сплати включно. Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, та господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави яких становить 100 відсотків, які не прийняли рішення про нарахування

дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним, сплачують до державного бюджету частину чистого прибутку у розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, встановлених на відповідний рік, але не менше 30 відсотків, до 1 липня року, що настає за звітним.

Реалізація дивідендної політики держави здійснюється згідно постанови Кабінету Міністрів України № 702 від 12.05.2007 «Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави». Цей Порядок визначає механізм формування Фондом державного майна разом з Мінфіном і Мінекономіки дивідендної політики, її реалізації суб'єктами управління корпоративними правами, що належать державі у статутних фондах господарських організацій.

На підставі пропозицій суб'єкта управління корпоративними правами за поданням Фонду державного майна, погодженим Мінекономіки та Мінфіном, Кабінет Міністрів України може прийняти рішення про зменшення нормативу дивідендів не більше ніж на 10 відсотків у разі залучення господарськими організаціями 100 відсотків амортизаційних відрахувань на відтворення основних виробничих фондів, модернізацію морально застарілого обладнання; здійснення витрат господарськими організаціями на реалізацію інноваційних проектів, що мають свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного (пріоритетного інноваційного) проекту.

Право виходу держави в установленому порядку з корпорації, виключення її зі складу та право на відчуження акцій. Вихід з товариства – добровільне, одностороннє, безумовне волевиявлення учасника, спрямоване на припинення корпоративних відносин. Оскільки, право на вихід це міра можливої поведінки, то здійснення цього права цілком можливе за умови не суперечності основним цілям держави. Право на вихід закріплено Законом України «Про господарські товариства», однак щодо кожного виду товариств законодавець встановлює особливий порядок реалізації цього права (ст. 54, 65, 71, 77 Закону України «Про господарські товариства», ст. 7, 25 Закону про АТ).

Вихід держави з товариства не можна ототожнювати з її виключенням із товариства, тобто примусовим припиненням участі держави в товаристві. Виключення держави із ТОВ (ТДВ) можливе за наявності наступних умов: держава, в особі уповноважених органів систематично не виконує, або неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства; про виключення держави проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства.

Жоден нормативний акт не містить визначення «систематичного або неналежного виконання обов'язків». На підставі аналізу положень діючого законодавства можна дійти висновку, що систематичне невиконання або неналежне виконання державою своїх обов'язків матиме місце тоді, коли держава в особі уповноваженого органу, чи особи раніше допускали більше ніж двічі невиконання або неналежне виконання обов'язків як учасника товариства й вчинили його знову, незалежно від того, чи притягалися уповноважені державою особи до відповідальності за попередні порушення. Також, систематичним буде визнання й повторне «невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків». Однак, судова практика немає прикладів дійсного виключення держави зі складу корпорації. Крім цього якщо держава володіє більше як 50 відсотками голосів виключити її із підприємство неможливо.

Право на одержання інформації про діяльність КП. Держава в особі уповноважених органів має право знайомитися з різними документами, що відображають діяльність товариства. Інформація про діяльність товариства може бути поділена на кілька груп які мають окремий правовий режим :

- відкрита інформація – інформація про діяльність товариства яка не тільки направляється учасникам ,але й поширюється через засоби масової інформації є доступною для всіх зацікавлених осіб;

- інформація яка надається тільки учасникам товариства на їх вимогу (річні баланси ,звіти товариства, протоколи засідань виконавчих органів, інформацію щодо укладення товариством значною угоди та інше;

- конфіденційна інформація, перелік якої визначається відповідним органом товариства.

Право одержувати інформацію про діяльність товариства включає в себе правомочність вчасно отримувати інформацію про фінансово-господарський стан товариства й результати його діяльності, суттєві факти, що впливають або можуть вплинути на вартість цінних паперів та розмір доходів за ними про випуск товариством цінних паперів тощо.

До майнових прав належить і право на отримання майна, після припинення корпоративного підприємства. Право на одержання коштів і майна, що залишилися після розрахунків з усіма кредиторами під час ліквідації корпорації також належить до потенційних прав. Для його реалізації необхідно виконання низки умов: прийняття вищим органом рішення про ліквідацію; проведення встановленої законом процедури ліквідації корпорації; погашення ліквідаційною комісією заборгованості перед усіма кредиторами; наявність після розрахунків з кредиторами коштів або майна, які підлягають розподілу між власниками корпоративних прав. Учасники самі визначають умови розподілу між ними майна товариства, що залишилося після розрахунків з кредиторами. Зазвичай, майно розподіляється пропорційно розміру його частки в статутному фонді товариства.

Захист корпоративних прав держави здійснюється двома шляхами у позасудовому порядку впливу на порушника, а також зверненням до суду. Одним з способів позасудового захисту державних корпоративних прав є реструктуризація корпоративного підприємства – комплекс організаційно-економічних, правових та технічних засобів, які спрямовано на оптимізацію виробництва підприємництва і, збільшення обсягу дивідендів. Основними засобами судового захисту корпоративних прав держави є позови: про оскарження (визнання недійсними) рішень загальних зборів та органів управління корпорацією; розірвання договорів, про управління державними корпоративними правами; стягнення на користь корпорації збитків, спричинених їй поведінкою винних посадових осіб правління або іншого

органу управління корпорацією; визнання недійсними угод, укладених посадовими особами корпорації, в яких недотриманий установлений порядок або які виходять за межі наданих їм повноважень, стягнення з корпорації невиплачених дивідендів; порушення прав на інформацію особи уповноваженої управляти державними правами.

7. Корпоративні обов'язки

Законодавство містить схожі переліки загальних обов'язків учасника для усіх організаційно-правових форм корпоративних підприємств (ст. 11 Закону України «Про господарські товариства», ст. 117 ЦК, ч. 2 ст. 88 ГК, ст. 29 Закону про АТ, ст. 12 Закону України «Про кооперацію»), до яких входять:

1. Обов'язок додержувати установчий документ корпоративного підприємства (а за формулюванням ст. 29 Закону про АТ - також і внутрішні документи товариства, тобто положення, регламенти та ін.), який є першим і прямим наслідком участі особи у такому підприємстві, оскільки саме установчий документ містить локальні норми, що визначаються і змінюються волевиявленням самих учасників та діють у межах підприємства, створюючи його локальне правове поле;

2. Обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління підприємства. Рішення загальних зборів приймаються відповідно до певної корпоративної процедури, передбаченої законодавством, установчим документом відповідного корпоративного підприємства та інших локальних нормативних актів, і втілюють узгоджене волевиявлення учасників з конкретних питань діяльності підприємства. Інші органи підприємства формуються самими учасниками на загальних зборах, або органами, сформованими учасниками у погодженому ними порядку. Отже, їх повноваження є похідними від прав учасників, що їх обрали, тому законодавець

у більшості випадків не надає органам управління підприємства, крім загальних зборів, прав приймати рішення, які є обов'язковими для учасників.

3. Обов'язок виконувати свої зобов'язання перед корпоративним підприємством, у тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчим документом. Формування майнової бази є життєво важливим питанням для корпоративного підприємства: утворюючи підприємство або вступаючи до нього учасники приймають зобов'язання щодо внесення вкладів (оплати акцій), виконання цих зобов'язань може бути критично важливим для діяльності підприємства. У будь – якому випадку, виникнення прав учасника перебуває у зв'язку з прийняттям та виконанням зобов'язань, пов'язаних з майновою участю.

Крім цих обов'язків, спільних для господарських товариств та виробничих кооперативів, законодавство України передбачає також інші обов'язки, що покладаються на учасників окремих або декількох організаційно-правових форм корпоративних підприємств.

Обов'язок не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства передбачений законом щодо всіх видів господарських товариств, але не передбачений щодо виробничих кооперативів. Перелік відомостей, що є конфіденційними та/або становлять комерційну таємницю, має бути визначений органом товариства, що є уповноваженим приймати відповідні рішення. Учасники повинні бути ознайомлені з таким переліком.

Учасники повних та повні учасники командитних товариств несуть додаткові обов'язки:

- не вчиняти без згоди інших учасників від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства (ст. 70 Закону України «Про господарські товариства»);

- солідарно з іншими учасниками (повними учасниками) відповідати за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення, незалежно від того, виникли ці борги до чи після вступу до товариства, у тому числі відповідати за борги, які виникли до моменту вибуття учасника чи відступлення ним частки протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув з товариства (ст. 124 ЦК, ст. 74 Закону України «Про господарські товариства»).

Учасники ТДВ зобов'язуються при недостатності майна товариства додатково відповідати належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному до внеску кожного учасника розмірі, що встановлюється установчим документом (ст.151 ЦК, ст.65 Закону України «Про господарські товариства»).

Акціонер АТ, який придбав контрольний пакет акцій АТ, зобов'язаний придбати у всіх акціонерів, які висловлять таке бажання, належні їм прості акції і сплатити за них ринкову вартість (ст. 65 Закону про АТ).

Джерелом додаткових обов'язків учасників корпоративного підприємства може бути не лише законодавство, але й установчий документ, а в АТ – також договір, що укладається акціонерами.

З обов'язків, які досить часто передбачають у статутах ТОВ, слід вказати обов'язок учасників не конкурувати з ТОВ, подібний до того, який в силу прямої вказівки ст. 70 Закону України «Про господарські товариства» несуть учасники повних та повні учасники командитних товариств, але, як правило, сформульований таким чином, щоб він охоплював усі можливі форми конкуренції учасника з товариством.

Слід також зазначити, що законодавство України розглядає участь у загальних зборах учасників (членів, акціонерів) як їх право, а не обов'язок. Отже, у разі, якщо розмір частки учасника (40%+1 акція в АТ, 40% у ТОВ/ТДВ) дозволяє йому своєю неявкою на збори заблокувати їх проведення через відсутність кворуму, така неявка учасника не може розглядатися як порушення ним певних обов'язків, навіть у разі, якщо зірвано (у тому числі неодноразово) збори, до порядку денного яких внесені життєво важливі для товариства

питання. Утім, для акціонерних товариств ст. 29 Закону про АТ дозволяє передбачити у статуті можливість укладення акціонерами договору, за яким на акціонерів покладається обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання, при цьому п. 6.4. Рекомендацій Президії ВГСУ від 28.12.2007 роз'яснює, що угоди між акціонерами про встановлення особливого порядку голосування на загальних зборах, який передбачає обов'язок одного або декількох акціонерів голосувати певним чином, про обов'язок акціонерів забезпечити явку й голосування членів відповідних органів товариства певним чином можуть бути визнані недійсними.

Наслідком порушення учасником його обов'язків в усіх корпоративних підприємствах крім АТ може бути виключення такого учасника за рішенням загальних зборів (ч. 4 ст. 98 ГКУ; ст. ст. 52, 64, 72 Закону «Про господарські товариства», ч. 3 ст. 100, ст. 128, ч. 2 ст. 166 ЦК) з наступною виплатою йому частини вартості майна товариства, пропорційної розміру його частки (повернення паю).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Наведіть легальне визначення категорії корпоративних прав?
2. Як співвідносяться категорії «право на участь у товаристві», «права учасника господарського товариства», «корпоративні права»?
3. Які існують підстави набуття корпоративних прав?
4. Які режими законодавство передбачає щодо інформації про володіння корпоративними правами?
5. За якими ознаками можна класифікувати корпоративні права?
6. Щодо яких категорій учасників (акціонерів, членів) корпоративних підприємств закон передбачає обмеження права брати участь в управлінні такими підприємствами?

7. У яких випадках загальні збори АТ не мають права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями?

8. Якими способами учасники (акціонери, члени) корпоративних підприємств задовольняють свій інтерес щодо отримання інформації про діяльність таких підприємств?

9. У яких корпоративних підприємствах учасник (акціонер, член) не має переважного права на придбання корпоративних прав, що відчужуються іншим учасником (акціонером, членом)?

10. Які специфічні обов'язки мають учасники повних та повні учасники командитних товариств?

Розділ 5. Корпоративне управління

1. Поняття та принципи корпоративного управління.

2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства.

3. Вищі органи управління корпоративного підприємства.

4. Виконавчі органи управління корпоративних підприємств.

5. Наглядова (спостережна) рада.

6. Ревізійна комісія (ревізор).

7. Корпоративний секретар.

8. Особливості корпоративного управління в персональних господарських товариствах.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та принципи корпоративного управління

Одним із головних чинників, який впливає на успішну діяльність корпоративного підприємства, є можливість його доступу до інвестиційних ресурсів. Водночас підприємство не може розраховувати на довіру інвесторів та надходження зовнішнього фінансування, якщо воно не вживає заходів щодо запровадження ефективного корпоративного управління, а саме, належного захисту прав інвесторів, надійних механізмів управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності.

Корпоративне управління - це система врегульованих правом відносин, що виникають у процесі взаємодії органів корпоративного підприємства, учасників (членів) та інших зацікавлених осіб з приводу їх узгодженої участі в забезпеченні ефективної діяльності підприємства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність корпоративного підприємства. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином власники корпоративних прав як інвестори здійснюють контроль за діяльністю менеджерів (посадових осіб) та органів підприємства, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами за результати діяльності підприємства.

Належна система корпоративного управління дозволяє учасникам (членам) бути впевненими у тому, що керівництво підприємства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності і таким чином збільшується вартість частки участі учасника (члена) в капіталі підприємства.

Разом з тим, належне корпоративне управління не обмежується виключно відносинами між інвесторами та менеджерами, а передбачає також урахування законних інтересів та активну співпрацю із заінтересованими особами, які мають легітимний інтерес у діяльності корпоративного підприємства (працівниками, споживачами, кредиторами, державою, громадськістю тощо). Це пов'язано з тим, що корпоративне підприємство не може існувати незалежно

від суспільства, в якому воно функціонує, і кінцевий успіх його діяльності залежить від внеску всіх заінтересованих осіб.

Ознаки корпоративного управління:

1) корпоративне управління можливе тільки там, де спільна діяльність людей здійснюється у певних організаціях (корпоративних підприємствах);

2) головним призначенням корпоративного управління є упорядковуючий вплив на членів суспільства, як учасників (членів) корпоративного підприємства, та учасників (працівників) спільної діяльності, який надає взаємодії людей організованості. Корпоративне управління організує як самих учасників з питань регулювання їх відносин в рамках єдиної організації, так і осіб, які відносяться до працівників, але здійснюють діяльність в рамках тих цілей, заради яких і створюється корпоративне підприємство;

3) корпоративне управління, як регулятор поведінки людей, досягає зазначених цілей в межах суспільних зв'язків, які по суті є управлінськими відносинами. Виникають вони між суб'єктом та об'єктом в межах управлінського процесу, у зв'язку з практичною реалізацією функцій корпоративного управління;

4) корпоративне управління потребує особливий механізм реалізації, який уособлюють суб'єкти корпоративного управління.

Процес корпоративного управління – діяльність органів корпоративних підприємств по виробленню (підготовці і прийняттю) конкретного управлінського рішення, його виконанню (реалізації) і перевірці його виконання.⁶³

Корпоративне управління базується на способах та засобах, що, в першу чергу, визначають формування та функціонування організаційної структури корпоративного підприємства, а також права та обов'язки самих суб'єктів корпоративного права та створених ними органів корпоративного

⁶³ Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатеевої. – Х.: Право, 2007. – С. 448-492; Кашанина Т. В. Корпоративное право: учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – С. 443-450; Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: Монография / С. Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – С. 167-171;

підприємства, основні принципи діяльності яких визначаються законодавством України.⁶⁴

Аналіз наукових досліджень питань корпоративного управління⁶⁵ дозволяє окреслити систему принципів корпоративного управління.

1. Принцип підпорядкування більшості меншості. Це – головний принцип побудови будь-якої корпоративної системи. Він закладає відмінності між класичними цивільними договірними відносинами, побудованими на рівності, автономності і свободі волевиявлення сторін і корпоративними відносинами, в яких вирішальне значення набувають не воля конкретного індивіда, а воля більшості;

2. Принцип залежності ступеня впливу учасника на управління корпоративним підприємством від розміру (частки) його вкладу в капітал корпоративного підприємства. Так, особа, яка є власником контрольного пакету акцій, має значно більші можливості впливу на АТ ніж, наприклад, міноритарний акціонер, який володіє незначною кількістю акцій. Даний принцип не застосовується при управлінні кооперативом, який у відповідності до ст. 4 Закону України «Про кооперацію» здійснює свою діяльність за принципом рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу - один голос);

3. Принцип загального керівництва і контролю учасників (членів) корпоративного підприємства за його діяльністю. Корпоративне підприємство – це, як правило, об'єднання капіталів. Вкладаючи до капіталу корпоративного підприємства певні матеріальні чи нематеріальні цінності в обмін на корпоративні права, учасник (член) набуває досить широкі управлінські та контрольні повноваження по відношенню до підприємства, діяльність якої інвестується. Оскільки в корпоративних підприємствах

⁶⁴ Глузь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / Н. С. Глузь; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – С. 11

⁶⁵ Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: Монография / С. Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – С. 160

здебільшого є декілька учасників (членів), діяльність підприємств управляється та контролюється на основі спільної (колективної) волі учасників (членів);

4. Принцип централізації управління і розмежування компетенції органів корпоративного підприємства. Цей принцип з однієї сторони передбачає зосередження повноважень по прийняттю важливих, стратегічних рішень з питань діяльності корпоративного підприємства в одних руках (вищий орган), а з іншої – послаблення централізації шляхом передачі певних питань на вирішення нижчестоящим органам, структурним підрозділам. Діяльність вищого органу спрямована на формування та зовнішнє вираження волі корпоративного підприємства, інші органи забезпечують здійснення цієї волі у відносинах підприємства з іншими суб'єктами права. Наявність у корпоративному підприємстві органів, які виконують різні функції і наділені різною компетенцією, обумовлена необхідністю: легітимного вираження корпоративним підприємством, як суб'єктом права, своєї волі (відбувається шляхом прийняття органами підприємства рішень); представництва корпоративного підприємства у зовнішніх відносинах; ефективної організації господарської діяльності підприємства.

5. Принцип можливості залучення до управління корпоративним підприємством осіб, які не є її учасниками (членами). Іноді учасники (члени) не володіють якостями, необхідними для управління діяльністю створеного ними підприємства. Їх мета може полягати не в здійсненні особистого управління корпоративним підприємством або іншої участі в його діяльності, а тільки в отриманні певної майнової вигоди від своїх капіталовкладень. Тому виконавчі органи часто формуються не з учасників (членів) корпоративного підприємства, а із спеціалістів по управлінню.

Вищенаведені принципи управління корпоративним підприємством не чим-небудь незмінним та догматичним. Вони можуть і повинні піддаватись переосмисленню і корегуванню. Разом з тим, держава уже тривалий час намагається запропонувати ринку певну уніфіковану модель корпоративного управління.

Хоча у світі немає єдиної моделі корпоративного управління, але існують загальноприйняті принципи (стандарти), які лежать в основі ефективного корпоративного управління і можуть бути застосовані у широкому діапазоні правових, економічних та політичних умов.

Поява загальноприйнятих стандартів корпоративного управління обумовлена, передусім, зростанням уваги до питань корпоративного управління в умовах глобалізації фінансових ринків, лібералізації руху капіталу. Це спроба встановлення загальноприйнятих, прозорих та зрозумілих в усьому світі "правил гри" на фінансовому ринку. Розробка міжнародних стандартів корпоративного управління є також відповіддю суспільства на світові фінансові кризи та прагненням до стабільності фінансових ринків.

На підставі загальноприйнятих міжнародних стандартів корпоративного управління ДКЦПФР з урахуванням національних особливостей було розроблено Принципи корпоративного управління.⁶⁶ Вони не мають сили нормативно-правового акту і являють собою рекомендаційний акт. Одним із механізмів перетворення цих норм з необов'язкових на обов'язкові стало їх введення до внутрішніх актів конкретної корпорації.

2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства

В системі корпоративного управління корпоративного підприємства особливе місце належить посадовим особам.

Посадові особи корпоративного підприємства – це фізичні особи, обрані (призначені) до органів підприємства, які вчиняють дії по виконанню функцій таких органів у межах їх компетенції.

На законодавчому рівні перелік суб'єктів, які мають статус посадових осіб визначено тільки для господарських товариств. Так, згідно із ч. 2 ст. 23 Закону про ГТ посадовими особами органів управління товариства визнаються

⁶⁶ Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Цінні папери України. – 2004. – № 1

голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії, а у товариствах, де створена наглядова рада товариства, - голова та члени ради наглядової ради товариства.

Крім того, в АТ згідно із п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ до посадових осіб, крім вищеназваних, належать ревізор АТ, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства;

Конкретний перелік осіб, що здійснюють управлінські функції, наділені правом самостійного вирішення адміністративних питань, встановлюються самими корпоративними підприємствами в своїх корпоративних актах.

Посадові особи виконують свої функції в рамках встановленої управлінської ієрархії. Цим пояснюється цілеспрямованість в діях посадових осіб, продиктована жорсткою логікою існуючих систем корпоративного управління в корпоративних підприємствах.

При цьому органи корпоративних підприємств не слід ототожнювати з посадовими особами, як конкретними фізичними особами, із яких вони складаються, оскільки факт зміни персонального складу органу сам по собі не впливає на дійсність чи недійсність юридичних дій, вчинених раніше господарським товариством через свої органи.⁶⁷ Відтак будь-яка посадова особа – це не сам орган господарського товариства, а тільки суб'єкт, який вчиняє дії по виконанню функцій такого органу у суворій відповідності з його компетенцією.

Як тільки дії фізичної особи виходять за межі компетенції органу господарського товариства, посадовою особою якого вона є, вони вже не можуть ототожнюватися з діями самого органу і повинні розглядатися виключно в якості дій самої фізичної особи.⁶⁸

Посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники

⁶⁷ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин. – М.: Статут, 2008. – С. 281-282

⁶⁸ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин. – М.: Статут, 2008. – С. 282

центральных та інших органів виконавчої влади, військовослужбовці, депутати місцевих рад, які працюють у цих радах на постійній основі, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного нотаріату, а також посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, крім випадків, коли державні службовці здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в наглядовій раді товариства або ревізійній комісії товариства. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути посадовими особами тих товариств, які здійснюють цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, не можуть займати у товариствах керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю (ч. 3 ст. 23 Закону про ГТ).

Посадові особи відповідають за заподіяну ними товариству шкоду відповідно до чинного законодавства України (ч. 4 ст. 23 Закону про ГТ).

Посадові особи повинні зберігати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію і несуть за її розголошення відповідальність, передбачену чинним законодавством України та установчими документами товариства (ч. 5 ст. 23 Закону про ГТ).

3. Вищі органи управління корпоративного підприємства

Вищим органом управління корпоративного підприємства є загальні збори. В залежності від організаційно-правової форми корпоративного підприємства назва вищого органу може відрізнятися. Так, в АТ вищий орган має назву «загальні збори акціонерного товариства» (ст. 32 Закону про АТ) або «загальні збори акціонерів» (ст. 12 Закону про АТ), у ТОВ та ТДВ – «загальні збори учасників» (ст. 58 та ст. 65 Закону про ГТ), у кооперативі - «загальні збори членів кооперативу» або «збори уповноважених кооперативу» (ст. 15 Закону України «Про кооперацію»).

В АТ з одним акціонером повноваження загальних зборів можуть здійснюватися акціонером одноосібно (ст. 49 Закону про АТ).

Керівний характер загальних зборів проявляється в тому, що цей орган приймає рішення з найбільш значущих питань організації та діяльності корпоративного підприємства.

Значення загальних зборів у системі корпоративного управління проявляється через такі його характерні риси:

– загальні збори є вищим органом у системі корпоративного управління корпоративного підприємства;

– загальні збори є колегіальним та найбільш репрезентативним органом підприємства – у його роботі можуть брати участь усі учасники (члени) корпоративного підприємства;

– через загальні збори виражається воля та інтереси корпоративного підприємства як суб'єкта права, які не тотожні простій сукупності інтересів його учасників (членів);

– загальні збори є основною формою реалізації учасниками (членами) права на участь в управлінні корпоративним підприємством;

– особливий порядок утворення – на відміну від інших органів корпоративного підприємства, члени яких обираються (призначаються), загальні збори формуються шляхом складення переліку осіб, що мають право брати в них участь;

– максимальний обсяг повноважень – можуть вирішувати будь-які питання діяльності корпоративного підприємства;

– особлива процедура скликання та прийняття рішень – правила скликання зборів та прийняття рішень є суворо формалізованими. Порушення цих правил є підставою для визнання рішень зборів недійсними.⁶⁹

⁶⁹ Гарагонич О. В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства / О. В. Гарагонич // Матеріали Десятої міжнародної научно-практичної інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в ХХІ столітті: загальні проблеми господарського права на сучасному етапі розвитку суспільства». – Донецьк, 21 - 30 вересня 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.hozpravo.com.ua>; Виговський О. І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О. І. Виговський. – К.: Юстініан, 2009. – С. 208

Питання ефективного функціонування загальних зборів корпоративного підприємства як органу, що реалізує всю повноту влади акціонерів, є надзвичайно актуальним. Це обумовлено передусім правовим статусом учасників (членів) як осіб, що мають право на участь в управлінні справами корпоративного підприємства. Саме через загальні збори власники корпоративних прав можуть реалізовувати своє право на участь в управлінні справами корпоративного підприємства. Як слушно зазначає з цього приводу В.В. Долінська, загальні збори є органом, де в повній мірі реалізується принцип публічності ведення справ, «прозорості» інформації.⁷⁰

Компетенції загальних зборів як вищого органу управління корпоративного підприємства характеризується такими особливостями:

- по-перше, наявністю у даного органу певного набору прав щодо вирішення найважливіших питань діяльності корпоративного підприємства;
- по-друге, обумовленістю виникнення цих прав фіксацією їх в законі або в інших правових актах, включаючи установчий документ корпоративного підприємства – статут;
- по-третє, реалізація компетенції загальними зборами має на меті формування волі корпоративного підприємства.⁷¹

Питання, що належать до компетенції вищого органу корпоративного підприємства, поділяються на дві групи.

Першу групу становлять питання, що належать до виключної компетенції. Їх вирішення не може бути передане (делеговане) іншим органам підприємства.

Питання виключної компетенції, як правило, є наріжними для діяльності корпоративного підприємства, а рішення з них у більшості випадків приймаються на тривалу перспективу. При цьому неможливе не тільки

⁷⁰ Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции. Монография / В. В. Долинская. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 240

⁷¹ Гарагонич О. В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства / О. В. Гарагонич // Матеріали Десятої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження у XXI столітті: загальні проблеми господарського права на сучасному етапі розвитку суспільства» (21-30 вересня 2012 року, м. Донецьк) [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=614&ID=640

постійне, але й тимчасове делегування вищим органом таких повноважень іншим органам (наприклад, як іноді вказується в статутах деяких підприємств, «на період між проведенням загальних зборів»).

Питання виключної компетенції вищого органу поділяються на дві групи:

- 1) передбачені законом;
- 2) передбачені статутом.

До виключної компетенції, передбаченої законом, належать повноваження передбачені ГКУ (ст. 102), ЦКУ (ч. 4 ст. 105, ч. 2 ст. 159), Законом про ГТ (ст. 59), Законом про АТ (ч. 2 ст. 33), Законом України «Про кооперацію» (ч. 2 ст. 15) іншими законами. Окрім повноважень, визначених у законодавстві, додаткові питання, віднесені до виключної компетенції загальних зборів можуть бути закріплені у статуті АТ.

До другої групи належать питання загальної компетенції. Загальні збори можуть делегувати ці повноваження наглядовій (спостережній) раді або виконавчому органу корпоративного підприємства шляхом прийняття відповідних рішень. До повноважень цієї групи належать усі інші питання.

Навіть, якщо окремі питання віднесені законом або статутом до компетенції іншого органу корпоративного підприємства (наприклад, наглядової ради АТ) загальні збори можуть прийняти рішення з таких питань. При цьому, таке прийняття рішень не потребує в подальшому прийняття додатково ще і рішення наглядовою радою, оскільки загальні збори є вищим органом та можуть вирішувати будь-які питання діяльності АТ.

Залежно від періодичності проведення, загальні збори бувають чергові (річні) й позачергові.

Чергові (річні) загальні збори характеризуються періодичністю скликання, регламентованістю строків проведення та сталим спектром питань, що включаються до порядку денного. Саме на річних загальних зборах здійснюється оцінка діяльності органів корпоративного підприємства та підбиваються підсумки функціонування підприємства за рік. Лише річні

загальні збори визнаються черговими. Законодавцем визначається періодичність скликання таких зборів:

- в АТ та кооперативі - не рідше одного разу на рік (ч. 2 ст. 32 Закону про АТ, ч. 5 ст. 159 ЦКУ, ч. 4 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

- в ТОВ та ТДВ - не рідше двох разів на рік, якщо інше не передбачено установчими документами.

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими з відповідними наслідками (щодо порядку, строків їх скликання, відшкодування витрат, пов'язаних з їх скликанням і проведенням, особливостей формування порядку денного загальних зборів). Особливістю даного виду загальних зборів є те, що вони скликаються, як правило, для вирішення екстраординарних питань діяльності корпоративного підприємства, що потребують якомога швидшого волевиявлення вищого органу товариства.

Правомочність вищого органу вирішувати питання включені до порядку денного у господарських товариствах залежить від кількості голосів, які належать присутнім за зборах учасникам (представникам учасників), а в кооперативі – від кількості присутніх членів.

Так, загальні збори АТ мають кворум за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками не менш як 60 відсотків голосуючих акцій. У ТОВ та ТДВ загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 відсотками голосів. У свою чергу загальні збори членів кооперативу правомочні вирішувати питання, якщо на них присутні більше половини його членів, а збори уповноважених - за наявності не менше двох третин уповноважених.

За загальним правилом рішення вищим органом приймаються відповідно до статуту корпоративного підприємства відкритим або таємним голосуванням простою більшістю голосів учасників (членів) підприємства, присутніх на його загальних зборах. У випадках, передбачених законодавством або статутом, для

прийняття загальними зборами рішень може встановлюватися більша кількість голосів.

4. Виконавчі органи управління корпоративних підприємств

Виконавчий орган корпоративного підприємства є ключовою ланкою структури корпоративного управління, оскільки на нього покладається поточне керівництво діяльністю підприємства, що передбачає реалізацію господарських цілей, стратегії і політики підприємства. Саме через нього корпоративне підприємство реалізує господарську правосуб'єктність у сфері господарювання, набуває суб'єктивних господарських прав і створює господарські обов'язки.

Виконавчий орган корпоративного підприємства є одним із органів управління.

Як правило, при прийнятті рішення про створення корпоративного підприємства його засновники одночасно приймають рішення про створення виконавчого органу, його склад, компетенцію та порядок усунення виконавчого органу від виконання своїх обов'язків. Це обумовлено тим, що таке обрання відбувається на етапі, коли самого корпоративного підприємства, як юридичної особи і суб'єкта господарських відносин, що діє через свої органи, ще не існує.

Натомість у вже існуючих корпоративних підприємствах створення виконавчого органу віднесено до компетенції вищого органу підприємства. Винятком є АТ, в якому обрання членів виконавчого органу згідно зі ст. 52 Закону про АТ віднесено до компетенції наглядової ради. При цьому, статутом обрання членів виконавчого органу АТ може бути віднесено і до компетенції загальних зборів АТ (п. 27 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ).

У корпоративному підприємстві виконавчий орган може бути колегіальним, тобто складатись з декількох осіб, або одноособовим - це такий виконавчий орган підприємства, який складається з однієї особи. При цьому у

корпоративному підприємстві водночас може існувати тільки один виконавчий орган.

Назвою колегіального виконавчого органу в корпоративному підприємстві відповідно до установчих документів або закону може бути «правління», «дирекція» тощо. У свою чергу одноособовий виконавчий орган може створюватися з назвою «директор», «генеральний директор», а в кооперативі – «голова кооперативу».

Кількісний склад виконавчого органу, порядок призначення його членів визначаються статутом підприємства. Порядок скликання та проведення засідань колегіального виконавчого органу встановлюється статутом або положенням про виконавчий орган корпоративного підприємства.

Порядок скликання та визначення кворуму в засіданні колегіального виконавчого органу корпоративного підприємства повинні передбачатися в установчих документах товариства. У разі їх неврегульованості необхідно за аналогією застосовувати положення законодавства, що встановлюють кворум та інші питання щодо загальних зборів відповідного підприємства (обов'язковість повідомлення усіх членів колегіального виконавчого органу про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення).

Відомості про створений у корпоративному підприємстві виконавчий орган підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру (далі – ЄДР). Зокрема, до ЄДР відповідно до абз. 10-12 ч. 2 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» вносяться відомості про органи управління юридичної особи – назва виконавчого органу; про прізвище, ім'я, по батькові, дату обрання (призначення) та реєстраційні номери облікових карток платників податків, які обираються (призначаються) до органу управління юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами; про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи

За системним аналізом норм ЦКУ (статті 99, 145, 147, 159, 161), ГКУ (стаття 89), Закону про ГТ (статті 47, 62, 63), Закону про АТ (статті 52, 58, 59, 60, 61), Закону України «Про кооперацію» (стаття 16) виконавчий орган корпоративного підприємства вирішує всі питання, пов'язані з управлінням поточною діяльністю підприємства, крім питань, що є компетенцією вищого або іншого органу підприємства.

Саме через виконавчий орган корпоративне підприємство найчастіше набуває суб'єктивні права та обов'язки як учасник відповідних відносин і здійснює їх, у т.ч. у сфері господарювання.

Здійснюючи управлінську діяльність, виконавчий орган реалізує колективну волю учасників (членів) корпоративного підприємства, які є носіями корпоративних прав. Голова та інші члени виконавчого органу, здійснюючи управління корпоративним підприємством у межах правил, встановлених установчими документами, зобов'язані діяти виключно в інтересах підприємства та його учасників (членів), добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92 ЦКУ).

У разі, якщо в статуті корпоративного підприємства передбачено, що його виконавчий орган діє у складі кількох осіб, а отже, голова колегіального виконавчого органу не є самостійним органом управління, тому для набуття підприємством цивільних прав і обов'язків він на підставі ч. 2 ст. 99 та ст. 161 ЦКУ повинен виносити відповідні питання на розгляд засідання виконавчого органу чи загальних зборів.

Виконавчий орган корпоративного підприємства підзвітний загальним зборам, а в АТ та кооперативі і наглядовій (спостережній) раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені корпоративного підприємства у межах, встановлених статутом і законом.

Членом виконавчого органу може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії корпоративного підприємства. При цьому членами виконавчого органу можуть

бути також і особи, які не є учасниками (членами) корпоративного підприємства.

Члени виконавчого органу корпоративного підприємства можуть бути у будь-який час усунені від виконання своїх обов'язків, якщо в установчих документах не визначені підстави усунення членів виконавчого органу від виконання своїх обов'язків.

5. Наглядова (спостережна) рада

Чинне законодавство передбачає можливість створення у деяких корпоративних підприємствах (АТ, кооператив) наглядового органу. В залежності від організаційно-правової корпоративного підприємства цей орган може називатися:

- наглядова рада – в акціонерних товариствах (ст. 51 Закону про АТ);
- спостережна рада – у кооперативі (ч. 3 ст. 101, 105 ГКУ, ст. 17 Закону України «Про кооперацію»⁷²);
- рада товариства (ч. 2 ст. 89 ГКУ).

На практиці створення такого органу в корпоративному підприємстві обумовлюється необхідністю постійного контролю за діяльністю виконавчого органу, а також захисту прав та інтересів учасників (членів) корпоративного підприємства у період між проведенням загальних зборів.

Питання створення та діяльності наглядової (спостережної) ради в АТ та кооперативі регулюються законодавцем по-різному, що вимагає окремого їх розгляду.

Наглядова рада акціонерного товариства є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та цим Законом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

⁷² Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 року № 1087 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 33. – Ст. 1774

В АТ з кількістю акціонерів - власників простих акцій 10 осіб і більше створення наглядової ради є обов'язковим. У товаристві з кількістю акціонерів - власників простих акцій 9 осіб і менше у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами (ч. 2 ст. 51 Закону про АТ).

Порядок роботи, виплати винагороди та відповідальність членів наглядової ради визначаються:

- Законом про АТ;
- статутом АТ;
- положенням про наглядову раду АТ;
- цивільно-правовим чи трудовим договором (контрактом), що укладається з членом наглядової ради.

До компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених Законом про АТ, статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами.

До виключної компетенції наглядової ради належить:

- 1) затвердження в межах своєї компетенції положень, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю АТ;
- 2) підготовка порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів;
- 3) прийняття рішення про проведення чергових або позачергових загальних зборів відповідно до статуту товариства та у випадках, встановлених Законом про АТ;
- 4) прийняття рішення про продаж раніше викуплених товариством акцій;
- 5) прийняття рішення про розміщення товариством інших цінних паперів, крім акцій;
- 6) прийняття рішення про викуп розміщених товариством інших, крім акцій, цінних паперів;
- 7) затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених Законом про АТ;

8) обрання та припинення повноважень голови і членів виконавчого органу;

9) затвердження умов контрактів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;

10) прийняття рішення про відсторонення голови або члена виконавчого органу від здійснення повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу;

11) обрання та припинення повноважень голови і членів інших органів товариства;

12) обрання реєстраційної комісії, за винятком випадків, встановлених Законом про АТ;

13) обрання аудитора товариства та визначення умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг. У разі, якщо наглядова рада відсутня, це питання належить до компетенції виконавчого органу, якщо інше не встановлено статутом;

14) визначення дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів;

15) визначення дати складення переліку акціонерів, які мають бути повідомлені про проведення загальних зборів та мають право на участь у загальних зборах;

16) вирішення питань про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях, про заснування інших юридичних осіб;

17) вирішення питань, віднесених до компетенції наглядової ради розділом XVI цього Закону, у разі злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення товариства;

18) прийняття рішення про вчинення значних правочинів у випадках, передбачених ч. 1 ст. 70 Закону про АТ;

19) визначення ймовірності визнання АТ неплатоспроможним внаслідок прийняття ним на себе зобов'язань або їх виконання, у тому числі внаслідок виплати дивідендів або викупу акцій;

20) прийняття рішення про обрання оцінювача майна товариства та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

21) прийняття рішення про обрання (заміну) реєстратора власників іменних цінних паперів товариства або депозитарію цінних паперів та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

22) надсилання пропозиції акціонерам про придбання належних їм простих акцій особою (особами, що діють спільно), яка придбала контрольний пакет акцій, відповідно до статті 65 цього Закону;

23) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради згідно із статутом акціонерного товариства, в тому числі прийняття рішення про переведення випуску акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування.

Питання, що належать до виключної компетенції наглядової ради АТ, не можуть вирішуватися іншими органами товариства, крім загальних зборів, за винятком випадків, встановлених Законом про АТ.

Аналіз зазначених вище питань компетенції наглядової ради дає підстави зробити висновок, що наглядова рада АТ є **органом управління загальної компетенції**, який здійснює загальне керівництво товариством у період між загальними зборами.

Кількісний склад наглядової ради встановлюється загальними зборами. Спосіб обрання членів наглядової ради залежить від типу АТ. Обрання членів наглядової ради публічного АТ здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування. Обрання членів наглядової ради приватного АТ здійснюється за принципом представництва у складі наглядової ради представників акціонерів або шляхом кумулятивного голосування. Конкретний спосіб обрання членів наглядової ради приватного АТ визначається його статутом.

Одна й та сама особа може обиратися до складу наглядової ради неодноразово. Член наглядової ради не може бути одночасно членом

виконавчого органу та/або членом ревізійної комісії (ревізором) цього товариства.

Голова наглядової ради акціонерного товариства обирається членами наглядової ради з їх числа простою більшістю голосів від кількісного складу наглядової ради, якщо інше не передбачено статутом товариства. Наглядова рада має право в будь-який час переобрати голову наглядової ради.

Засідання наглядової ради АТ скликаються за ініціативою голови наглядової ради або на вимогу члена наглядової ради. Засідання наглядової ради також скликаються на вимогу ревізійної комісії, виконавчого органу чи його члена, інших осіб, визначених статутом АТ, які беруть участь у засіданні наглядової ради.

На вимогу наглядової ради в її засіданні або в розгляді окремих питань порядку денного засідання беруть участь члени виконавчого органу та інші визначені нею особи в порядку, встановленому положенням про наглядову раду.

Засідання наглядової ради проводяться в міру необхідності з періодичністю, визначеною статутом, але не рідше одного разу на квартал.

Засідання наглядової ради є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини її складу. Статутом товариства може встановлюватися більша кількість членів наглядової ради, необхідна для визнання її засідань правомочними.

Рішення наглядової ради приймається простою більшістю голосів членів наглядової ради, які беруть участь у засіданні та мають право голосу, якщо для прийняття рішення статутом АТ не встановлюється більша кількість голосів.

Статут АТ може передбачати порядок прийняття наглядовою радою рішення шляхом проведення заочного голосування (опитування).

На засіданні наглядової ради кожний член наглядової ради має один голос.

Статутом товариства може передбачатися право вирішального голосу голови наглядової ради у разі рівного розподілу голосів членів наглядової ради під час прийняття рішень.

Протокол засідання наглядової ради оформлюється протягом п'яти днів після проведення засідання.

Наглядова рада АТ може утворювати постійні чи тимчасові **комітети** з числа її членів для вивчення і підготовки питань, що належать до компетенції наглядової ради. Запозичення українським законодавцем американської практики створення комітетів у складі наглядової ради в умовах відсутності концепції незалежних директорів є марною працею. Адже можливість утворення комітетів для «вивчення і підготовки» будь-яких питань, що входять до компетенції наглядової ради (п. 1 ст. 56 Закону про АТ), не має сенсу, якщо остаточне рішення в будь-якому випадку приймається всім складом наглядової ради (п. 3 ст. 56 Закону про АТ).

Наглядова рада за пропозицією голови наглядової ради у встановленому порядку має право обрати корпоративного секретаря. **Корпоративний секретар** є особою, яка відповідає за взаємодію АТ з акціонерами та/або інвесторами.

Загальні збори АТ можуть прийняти рішення про дострокове припинення повноважень членів наглядової ради та одночасне обрання нових членів.

Без рішення загальних зборів повноваження члена наглядової ради припиняються:

- 1) за його бажанням за умови письмового повідомлення про це товариства за два тижні;
- 2) в разі неможливості виконання обов'язків члена наглядової ради за станом здоров'я;
- 3) в разі набрання законної сили вироком чи рішенням суду, яким його засуджено до покарання, що виключає можливість виконання обов'язків члена наглядової ради;

4) в разі смерті, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним, безвісно відсутнім, померлим.

Статутом товариства можуть бути передбачені додаткові підстави для припинення повноважень, члена наглядової ради.

З припиненням повноважень члена наглядової ради одночасно припиняється дія договору (контракту), укладеного з ним.

У разі якщо обрання членів наглядової ради здійснювалося шляхом кумулятивного голосування, рішення загальних зборів про дострокове припинення повноважень може прийматися тільки стосовно всіх членів наглядової ради.

Спостережна рада кооперативу. У корпоративних підприємствах, які функціонують в організаційно-правовій формі кооперативу функції наглядового органу виконує спостережна рада.

Порядок обрання спостережної ради та її голови, а також порядок діяльності спостережної ради встановлюються ст. 17 Закону України «Про кооперацію»⁷³, ст. 105 ГКУ, а також статутом кооперативу.

Спостережна рада як орган корпоративного управління кооперативу здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу.

Утворення спостережної ради у кооперативі допускається тільки за певних умов і у певному кількісному складі.

Так, спостережна рада може створюватися тільки у кооперативі, в якому кількість членів перевищує 50 осіб. При цьому спостережна рада кооперативу обирається у кількості 3 - 5 чоловік.

Спостережна рада обирається загальними зборами з числа членів кооперативу. Члени кооперативу працюють у спостережній раді на громадських засадах.

До складу спостережної ради кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу.

⁷³ Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 року № 1087 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 33. – Ст. 1774

Спостережна рада кооперативу у своїй діяльності підзвітна загальним зборам членів кооперативу.

Повноваження членів спостережної ради кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу.

6. Ревізійна комісія (ревізор)

Для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю у корпоративному підприємстві може створюватися контрольний орган.

У корпоративному підприємстві контрольний орган може бути колегіальним (ревізійна комісія) або одноособовим (ревізор). При цьому одноособовий контрольний орган – ревізор, згідно із законодавством може створюватися не у всіх корпоративних підприємствах, а тільки в АТ (ст. 73 Закону про АТ) та в кооперативі (ч. 2 ст. 106 ГКУ, ст. 18 Закону України «Про кооперацію»).

Членами ревізійної комісії (ревізором) корпоративного підприємства можуть бути обрані тільки учасники (члени) підприємства.

У залежності від виду корпоративного підприємства формування контрольного органу може мати певні особливості.

В АТ з кількістю акціонерів - власників простих акцій товариства до 100 осіб може запроваджуватися посада ревізора або обиратися ревізійна комісія, а в товариствах з кількістю акціонерів - власників простих акцій товариства більше 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія.

Члени ревізійної комісії в АТ обираються виключно шляхом кумулятивного голосування з числа фізичних осіб, які мають повну цивільну дієздатність, та/або з числа юридичних осіб - акціонерів. Голова ревізійної комісії обирається членами ревізійної комісії з їх числа простою більшістю голосів від кількісного складу ревізійної комісії, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Ревізійна комісія (ревізор) може обиратися для проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності АТ або на визначений період. Строк повноважень членів ревізійної комісії (ревізора) встановлюється на період до дати проведення чергових річних загальних зборів, якщо статутом товариства, або положенням про ревізійну комісію, або рішенням загальних зборів АТ не передбачено інший строк повноважень, але не більше ніж на 5 років.

В АТ членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути:

- 1) член наглядової ради;
- 2) член виконавчого органу;
- 3) корпоративний секретар;
- 4) особа, яка не має повної цивільної дієздатності;
- 5) члени інших органів товариства.

У **ТОВ та ТДВ** ревізійна комісія може утворюватися загальними зборами учасників товариства з їх числа, в кількості, передбаченій установчими документами, але не менше 3 осіб.

Членами ревізійної комісії у ТОВ (ТДВ) не можуть бути члени дирекції (директор).

У **кооперативі** ревізійна комісія (ревізор) обирається загальними зборами з числа членів кооперативу у порядку, встановленому його статутом. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради.

На відміну від наглядової (спостережної) ради діяльність ревізійної комісії (ревізора) різниться періодичністю та не охоплює контролю за всією поточною діяльністю корпоративного підприємства, а носить вибірковий характер. Так, періодичний контроль здійснюється ревізійною комісією (ревізором) у процесі проведення перевірок щодо поставлених вищим органом корпоративного підприємства конкретних завдань.

В АТ ревізійна комісія (ревізор) проводить перевірку фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Крім того, ревізійною комісією (ревізором), а в разі її відсутності – аудитором, може проводитися спеціальна перевірка фінансово-господарської діяльності АТ. Така перевірка проводиться з ініціативи ревізійної комісії (ревізора), за рішенням загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу або на вимогу акціонерів (акціонера), які (який) на момент подання вимоги сукупно є власниками (власником) більше 10 відсотків простих акцій товариства.

У ТОВ та ТДВ ревізійна комісія складає висновок по річних звітах та балансах. Без висновку ревізійної комісії загальні збори учасників товариства не мають права затверджувати баланс товариства.

Крім того у ТОВ та ТДВ ревізійною комісією здійснюється контроль за діяльністю дирекції (директора). Перевірка діяльності дирекції (директора) товариства проводиться ревізійною комісією за дорученням зборів, з власної ініціативи або на вимогу учасників товариства.

Для здійснення такої перевірки ревізійна комісія наділяється правом вимагати від посадових осіб товариства подання їй усіх необхідних матеріалів, бухгалтерських чи інших документів та особистих пояснень.

У разі виявлення за результатами перевірки загрози суттєвим інтересам товариства або зловживань посадовими особами товариства, ревізійна комісія має право ставити питання про скликання позачергових загальних зборів учасників ТОВ (ТДВ).

У кооперативі перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводяться ревізійною комісією (ревізором) за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу не менш як 10 відсотків членів кооперативу.

На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

7. Корпоративний секретар

Корпоративний секретар – це особа, обрана наглядовою радою за пропозицією її голови, яка відповідає за взаємодію АТ з акціонерами та/або інвесторами, сприяє координації роботи всіх органів управління АТ, обміну інформацією між цими органами та акціонерами, готує проекти корпоративних документів, вирішує інші юридичні та організаційні питання, пов'язані з корпоративним управлінням в товаристві.

Згідно зі ст. 51 Закону про АТ у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами. Таким чином за відсутності в товаристві наглядової ради, корпоративний секретар обирається загальними зборами. Закон також не забороняє делегувати це повноваження виконавчому органу товариства.

Попри те, що інститут корпоративного секретаря у світовій практиці відомий вже давно, в Україні на законодавчому рівні його було запроваджено тільки у 2008 році з прийняттям Закону про АТ. До цього часу, хоч термін «корпоративний секретар» не був передбачений законом, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, починаючи з 2003 року, рекомендувала акціонерним товариствам з метою ефективного організаційного та інформаційного забезпечення діяльності органів товариства, належного інформування акціонерів та заінтересованих осіб запровадити посаду корпоративного секретаря. Такі рекомендації, зокрема містились у Принципах

корпоративного управління, затверджених рішенням ДКЦПФР від 11 грудня 2003 року № 571.

Наразі в Україні правовий статус корпоративного секретаря в АТ визначається нормами Закону про АТ (ст. ст. 56, 73, 78), статутом та іншими внутрішніми документами АТ.

При цьому правовий статус і компетенція корпоративного секретаря конкретного АТ відповідно до змісту Закону про АТ може визначатися декількома способами:

- загальними зборами АТ у статуті товариства;
- загальними зборами АТ у положенні про наглядову раду або іншому внутрішньому документі;
- наглядовою радою АТ своїм рішенням (положенням, затвердженим наглядовою радою).

Залежно від способу визначення правового статусу і компетенції, а також від змісту конкретних рішень, корпоративний секретар може бути:

- окремим органом АТ, передбаченим статутом, а отже і посадовою особою органів управління АТ;
- посадовою особою органів управління АТ - членом наглядової ради;
- особою, що не має статусу посадової особи органів управління АТ.

При цьому функції корпоративного секретаря особа може виконувати як працівник, уклавши з АТ трудовий договір, або на підставі укладеного з товариством цивільно-правового договору.

На корпоративного секретаря статутом та внутрішніми документами АТ може бути покладено виконання таких завдань як:

- забезпечення організаційно-технічних та юридичних дій щодо скликання та проведення загальних зборів АТ, засідань наглядової ради, виконавчого органу та ревізійної комісії, організації голосування на них (у тому числі, шляхом опитування членів цих органів АТ), ведення та зберігання протоколів засідань цих органів;

- контроль за виконанням рішень наглядової ради, аналіз їх дієвості та ефективності;
- виконання обов'язків секретаря загальних зборів АТ;
- забезпечення надання своєчасної та достовірної інформації про товариство органам товариства та акціонерам;
- забезпечення зв'язку з акціонерами, у тому числі роз'яснення акціонерам їх прав, розгляд звернень акціонерів щодо порушення їх прав;
- забезпечення обміну інформацією про діяльність АТ між товариством та іншими заінтересованими особами;
- забезпечення збереження інформації з обмеженим доступом (конфіденційної чи таємної);
- забезпечення розробки проектів статуту, внутрішніх документів АТ, змін та доповнень до них;
- зберігання документів товариства (включаючи архів товариства), забезпечення їх узгодженості та взаємодоповнюваності;
- надання органам товариства висновків та розробка пропозицій щодо приведення внутрішніх документів АТ у відповідність до законодавства;
- ініціювання та контроль впровадження найкращої практики корпоративного управління в АТ;
- участь у провадженні процедур щодо уникнення конфлікту інтересів посадових осіб АТ;
- вирішення інших організаційних та правових питань, пов'язаних з корпоративним управлінням в АТ.

Корпоративний секретар повинен володіти необхідними для виконання своїх завдань знаннями, бездоганною репутацією, а також користуватися довірою з боку акціонерів.

8. Особливості корпоративного управління в персональних господарських товариствах

Характерною рисою корпоративного управління в персональних господарських товариствах (повне товариство, командитне товариство) є відсутність органів управління. У зв'язку з цим ч. 1 ст. 92 ЦКУ, згідно з якою юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону, ні на повне, ні на командитне товариство не поширюється.

Оскільки в персональних господарських товариствах немає органів, до них не застосовується і ст. 97 ЦКУ, згідно з якою управління товариством здійснюють його органи.

Повне і командитне товариство мають спрощену систему управління – управління товариствами здійснюються не через структуру органів, а безпосередньо учасниками. Тобто у персональних товариствах саме учасники (всі вони в сукупності або окремі з них) виконують функції органів юридичної особи – представляють товариство у відносинах з третіми особами, безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність, приймають рішення від імені товариства (виражають його волю).

При цьому, якщо в повному товаристві брати участь в управлінні можуть всі учасники такого товариства, то у командитному товаристві управління діяльністю товариства та ведення його справ є виключним правом повних учасників. Вкладники у командитному товаристві окрім того, що не мають права брати участі в управлінні діяльністю товариства, ще й не можуть заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства.

Способом реалізації уповноваженими учасниками персональних товариств корпоративних прав на здійснення управління товариствами є ведення справ таких товариств.

За загальним правилом ведення справ персонального господарського товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників (повних учасників). При цьому кожний учасник повного товариства (повний учасник

командитного товариства) має один голос, якщо засновницьким договором не встановлено іншого порядку визначення кількості голосів при прийнятті рішень.

Наділяючи уповноваженого на управління персональним товариством учасника правом діяти від імені товариства, законодавець вказує, що реалізація цього права можлива лише за умови, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники (повні учасники) ведуть справи спільно або ведення справ доручено окремим учасникам.

За домовленістю учасників управління персональним товариством може здійснюватися за однією із трьох можливих моделей:

- перша модель управління передбачає ведення справ персонального товариства кожним з учасників повного товариства (повних учасників командитного товариства). У такому разі кожний з учасників товариства має право вести справи від імені товариства без попередньої згоди решти учасників;

- друга модель управління передбачає спільне ведення справ всіма учасниками (повними учасниками). При використанні даної моделі управління для вчинення кожного правочину необхідна згода всіх учасників товариства (повних учасників);

- третя модель управління передбачає самостійне або спільне ведення справ окремими учасниками товариства. Використання даної моделі можливе за умови, коли в засновницькому договорі буде визначено кілька учасників, наділених повноваженнями на ведення справ товариства. Кожен з них може діяти від імені товариства самостійно лише у тому випадку, якщо в засновницькому договорі не передбачено, що такі учасники мають діяти лише спільно.

При використанні будь-якої із вищенаведених моделей корпоративного управління персональним товариством повноваження учасників на ведення справ такого товариства передбачені засновницьким договором і базуються на нормах чинного законодавства України. Тому законодавець не вимагає наявності довіреності у цих учасників.

У разі, коли ведення справ доручено окремим учасникам персонального господарського товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.

Учасники, яким було доручено ведення справ товариства, зобов'язані надавати решті учасників на їх вимогу повну інформацію про дії, що виконуються від імені та в інтересах товариства.

Повноваження учасника на ведення справ товариства припиняються повністю або частково з припиненням діяльності самого товариства у зв'язку з відмовою учасника від доручення чи скасуванням доручення на вимогу хоча б одного з решти учасників.

Учасник, який діяв у спільних інтересах, не маючи повноважень, у випадках, коли його дії не будуть схвалені рештою учасників, вправі ставити вимогу до товариства відшкодувати витрати за умови, якщо доведено, що внаслідок його дій товариство зберегло чи відповідно надбало майно, яке перебільшує за вартістю понесені товариством витрати.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке корпоративне управління?
2. Назвіть основні принципи корпоративного управління.
3. Які особи вважаються посадовими особами корпоративного підприємства?
4. Яке значення загальних зборів у системі корпоративного управління?
5. Що таке виконавчий орган корпоративного підприємства?
6. Хто може обиратися головою або членом виконавчого органу корпоративного підприємства?
7. Які питання належать до виключної компетенції наглядової ради АТ?

8. В яких видах корпоративних підприємств може формуватися спостережна рада?
9. Що входить до функцій ревізійної комісії (ревізора)?
10. Яке місце корпоративного секретаря в системі корпоративного управління АТ?
11. Як здійснюється ведення справ у командитному товаристві?
12. Як здійснюється управління повним товариством?

Розділ 6. Загальні збори акціонерного товариства

- 1. Компетенція загальних зборів АТ.**
 - 2. Скликання загальних зборів АТ.**
 - 3. Формування порядку денного загальних зборів АТ.**
 - 4. Повідомлення акціонерів про загальні збори АТ.**
 - 5. Право на участь у загальних зборах АТ.**
 - 6. Реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах АТ.**
 - 7. Порядок проведення загальних зборів АТ.**
 - 8. Прийняття рішень загальних зборів АТ.**
 - 9. Оформлення рішень загальних зборів АТ.**
- Запитання і завдання для самоконтролю

1. Компетенція загальних зборів АТ

Загальні збори є вищим органом АТ (ч. 1 ст. 32 Закону про АТ).

Питання ефективного функціонування загальних зборів акціонерів як органу, що реалізує всю повноту влади акціонерів, є надзвичайно актуальним. Це обумовлено передусім правовим статусом акціонерів як осіб, що мають

право на участь в управлінні справами товариства. Саме через загальні збори власники акцій можуть реалізовувати своє право на участь в управлінні справами товариства.

Коло нормативних актів, що регулюють різноманітні питання компетенції, підготовки, скликання та проведення загальних зборів, є складним комплексом взаємопов'язаних кодексів, законів, положень та інших актів.

Наразі ієрархія нормативних актів, що регулюють діяльність АТ, виглядає таким чином:

- Закон України «Про акціонерні товариства»;
- Господарський кодекс України;
- Цивільний кодекс України;
- інші закони;
- підзаконні акти;
- корпоративні нормативні акти АТ.

Закон про АТ набрав чинності з 30 квітня 2009 року, а з 1 травня 2011 року у відповідності з пунктом 2 розділу XVII цього Закону втратили чинність норми Закону України «Про господарські товариства», якими регулювався порядок діяльності АТ.

З того часу діяльність органів АТ (незалежно від того чи це ПАТ, чи ПрАТ, чи ВАТ, чи ЗАТ) регулюється дещо інакше, порівняно з Законом про господарські товариства.

Разом з тим, оскільки чинні законодавчі акти не регулюють багатьох важливих питань діяльності АТ, великого значення набувають статут та внутрішні положення товариства. Саме тому товариство повинно правильно та детально викласти усі необхідні норми в зазначених документах.

Компетенція загальних зборів визначена на законодавчому рівні, однак перелік повноважень, наведених у ч. 2 ст. 33 Закону про АТ, не є вичерпним – допускається встановлення додаткових повноважень у статуті товариства.

Всі питання, що належать до компетенції загальних зборів, поділяються на дві групи.

Першу групу становлять питання, що належать до **виключної компетенції**. Їх вирішення не може бути передане (делеговане) іншим органам товариства.

Питання виключної компетенції поділяються на дві групи:

- передбачені законом;
- передбачені статутом.

До виключної компетенції, передбаченої законом, належать повноваження передбачені Законом про АТ (ч. 2 ст. 33), Цивільним кодексом України (ч. 2 ст. 159), іншими законами.

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону про АТ до виключної компетенції загальних зборів належить:

- 1) визначення основних напрямів діяльності АТ;
- 2) внесення змін до статуту товариства;
- 3) прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;
- 4) прийняття рішення про зміну типу товариства;
- 5) прийняття рішення про розміщення акцій;
- 6) прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;
- 7) прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;
- 8) прийняття рішення про дроблення або консолідацію акцій;
- 9) затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також внесення змін до них;
- 10) затвердження інших внутрішніх документів товариства, якщо це передбачено статутом товариства;
- 11) затвердження річного звіту товариства;
- 12) розподіл прибутку і збитків товариства з урахуванням вимог, передбачених законом;
- 13) прийняття рішення про викуп товариством розміщених ним акцій, крім випадків обов'язкового викупу акцій, визначених статтею 68 цього Закону;
- 14) прийняття рішення про форму існування акцій;

15) затвердження розміру річних дивідендів з урахуванням вимог, передбачених законом;

16) прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів;

17) обрання членів наглядової ради, затвердження умов цивільно-правових договорів, трудових договорів (контрактів), що укладатимуться з ними, встановлення розміру їх винагороди, обрання особи, яка уповноважується на підписання договорів (контрактів) з членами наглядової ради;

18) прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради, за винятком випадків, встановлених цим Законом;

19) обрання членів ревізійної комісії (ревізора), прийняття рішення про дострокове припинення їх повноважень;

20) затвердження висновків ревізійної комісії (ревізора);

21) обрання членів лічильної комісії, прийняття рішення про припинення їх повноважень;

22) прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства;

23) прийняття рішення про виділ та припинення товариства, крім випадку, передбаченого частиною четвертою статті 84 цього Закону, про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу;

24) прийняття рішення за наслідками розгляду звіту наглядової ради, звіту виконавчого органу, звіту ревізійної комісії (ревізора);

25) затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства;

26) обрання комісії з припинення АТ;

27) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом товариства.

Повноваження з вирішення питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть бути передані іншим органам товариства (ч. 3 ст. 33 Закону про АТ).

До другої групи належать питання загальної компетенції. Загальні збори акціонерів можуть делегувати ці повноваження наглядовій раді або виконавчому органу АТ шляхом прийняття відповідних рішень.

До повноважень цієї групи належать усі інші питання, адже згідно з ч. 1 ст. 33 Закону про АТ загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності АТ.

2. Скликання загальних зборів АТ

Залежно від періодичності проведення, загальні збори бувають річні (абз. 1 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ) й позачергові (абз. 5 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ).

Акціонерне товариство зобов'язане щороку скликати річні загальні збори.

Річні загальні збори товариства проводяться не пізніше 30 квітня наступного за звітним року.

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими.

Прийняття рішення про проведення чергових або позачергових загальних зборів належить до виключної компетенції наглядової ради АТ (п. 3 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ).

Скликання чергових загальних зборів повинно відбуватись наглядовою радою щороку у строки, які забезпечуються можливість проведення зборів не пізніше 30 квітня (абз. 2 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ).

Позачергові загальні збори АТ скликаються наглядовою радою (ч. 1 ст. 47 Закону про АТ):

- 1) з власної ініціативи;

2) на вимогу виконавчого органу - в разі порушення провадження про визнання товариства банкрутом або необхідності вчинення значного правочину;

3) на вимогу ревізійної комісії (ревізора);

4) на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства;

5) в інших випадках, встановлених законом або статутом товариства.

Вимога про скликання позачергових загальних зборів подається в письмовій формі виконавчому органу на адресу за місцезнаходженням АТ із зазначенням органу або прізвищ (найменувань) акціонерів, які вимагають скликання позачергових загальних зборів, підстав для скликання та порядку денного.

У разі скликання позачергових загальних зборів з ініціативи акціонерів вимога повинна також містити інформацію про кількість, тип і клас належних акціонерам акцій та бути підписаною всіма акціонерами, які її подають (абз. 2 ч. 1 ст. 47 Закону про АТ).

Рішення про **відмову у скликанні** позачергових загальних зборів АТ може бути прийнято тільки у разі (ч. 3 ст. 47 Закону про АТ):

якщо акціонери на дату подання вимоги не є власниками передбаченої абзацом першим частини першої цієї статті кількості простих акцій товариства; неповноти даних, передбачених абзацом другим частини першої цієї статті.

Рішення наглядової ради про відмову у скликанні позачергових загальних зборів акціонерів може бути оскаржено акціонерами до суду (ч. 6 ст. 47 Закону про АТ).

Наглядова рада приймає рішення про скликання позачергових загальних зборів АТ або про відмову в такому скликанні **протягом 10 днів** з моменту отримання вимоги про їх скликання (ч. 2 ст. 47 Закону про АТ).

Рішення наглядової ради про скликання позачергових загальних зборів або мотивоване рішення про відмову у скликанні **надається** відповідному

органу управління товариства або акціонерам, які вимагають їх скликання, **не пізніше ніж за три дні** з моменту його прийняття (абз. 2 ч. 3 ст. 47 Закону про АТ).

У разі якщо протягом 10-денного строку наглядова рада не прийняла рішення про скликання позачергових загальних зборів АТ, такі збори можуть бути скликані акціонерами, які цього вимагають (ч. 6 ст. 47 Закону про АТ).

3. Формування порядку денного загальних зборів АТ

Порядок денний загальних зборів АТ попередньо затверджується наглядовою радою товариства, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених частиною шостою статті 47 цього Закону, - акціонерами, які цього вимагають (ч. 1 ст. 37 Закону про АТ).

Акціонер до проведення зборів за запитом має можливість в порядку, визначеному статтею 36 цього Закону, ознайомитися з проектом (проектами) рішення з питань порядку денного.

Кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, включених до порядку денного загальних зборів АТ, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства, кількість яких не може перевищувати кількісного складу кожного з органів (ч. 1 ст. 38 Закону про АТ).

Пропозиції вносяться **не пізніше ніж за 20 днів** до дати проведення загальних зборів, а щодо кандидатів до складу органів товариства - **не пізніше ніж за сім днів** до дати проведення загальних зборів (ч. 1 ст. 38 Закону про АТ).

Пропозиція до порядку денного загальних зборів АТ подається в письмовій формі із зазначенням (ч. 2 ст. 38 Закону про АТ):

- прізвища (найменування) акціонера, який її вносить;
- кількості, типу та/або класу належних йому акцій;
- змісту пропозиції до питання та/або проекту рішення;

- кількості, типу та/або класу акцій, що належать кандидату, який пропонується цим акціонером до складу органів товариства.

Наглядова рада АТ (а в разі скликання зборів на вимогу акціонерів - акціонери, які цього вимагають), приймають **рішення про включення пропозицій до порядку денного не пізніше ніж за 15 днів** до дати проведення загальних зборів, а щодо кандидатів до складу органів товариства - **не пізніше ніж за чотири дні** до дати проведення загальних зборів (ч. 3 ст. 38 Закону про АТ).

Пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками **5 або більше відсотків простих акцій**, підлягають обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів (ч. 4 ст. 38 Закону про АТ).

У такому разі рішення наглядової ради про включення питання до порядку денного не вимагається, а пропозиція вважається включеною до порядку денного, якщо вона подана з дотриманням вимог цієї статті.

Зміни до порядку денного загальних зборів вносяться лише шляхом включення нових питань та проектів рішень із запропонованих питань. Товариство не має права вносити зміни до запропонованих акціонерами питань або проектів рішень.

Рішення про відмову у включенні до порядку денного загальних зборів АТ пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 або більше відсотків простих акцій, може бути прийнято тільки у разі:

недотримання акціонерами встановленого Законом про АТ строку подання пропозиції;

неповноти даних, передбачених Законом про АТ.

Мотивоване рішення про відмову у включенні пропозиції до порядку денного загальних зборів АТ надсилається наглядовою радою акціонеру протягом трьох днів з моменту його прийняття.

Оскарження акціонером рішення товариства про відмову у включенні його пропозицій до порядку денного до суду не зупиняє проведення загальних зборів. Суд за результатами розгляду справи може постановити рішення про

зобов'язання товариства провести загальні збори з питання, у включенні якого до порядку денного було безпідставно відмовлено акціонеру.

4. Повідомлення акціонерів про загальні збори АТ

Позачергові загальні збори АТ мають бути проведені протягом 45 днів з дати отримання товариством вимоги про їх скликання.

Повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний здійснюється у строк не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення (ч.1 ст. 35 Закону про АТ).

Повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний здійснюється шляхом:

1) **надіслання кожному акціонеру письмового повідомлення** про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний.

Повідомлення надсилається кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, складеному в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, на дату, визначену наглядовою радою, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених частиною шостою статті 47 цього Закону, - акціонерами, які цього вимагають. Встановлена дата не може передувати дню прийняття рішення про проведення загальних зборів і не може бути встановленою раніше, ніж за 60 днів до дати проведення загальних зборів.

Товариство або особа, які ведуть облік прав власності на акції товариства, зобов'язані протягом п'яти робочих днів надати інформацію про перелік власників акцій товариства, а також іншу інформацію, необхідну для організації проведення позачергових загальних зборів АТ, за запитом наглядової ради товариства (ч. 7 ст. 47 Закону про АТ).

Письмове повідомлення надсилається акціонерам персонально у спосіб, передбачений статутом АТ.

Повідомлення розсилає особа, яка скликає загальні збори, або особа, яка веде облік прав власності на акції товариства у разі скликання загальних зборів акціонерами.

У разі реєстрації акцій на ім'я номінального утримувача повідомлення надсилається номінальному утримувачу, який забезпечує персональне повідомлення акціонерів, яких він обслуговує (ч. 2 ст. 35 Закону про АТ);

2) **публікації в офіційному друкованому органі** повідомлення про проведення загальних зборів.

Офіційний друкований орган - офіційне друковане видання Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (п. 13 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ);

3) **надіслання повідомлення** про проведення загальних зборів та їх порядок денний **фондовій біржі**, на якій це товариство пройшло процедуру лістингу (для публічних АТ).

Публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі (абз. 2 ч. 1 ст. 24 Закону про АТ);

4) **розміщення інформації**, яка міститься у повідомленні про проведення загальних зборів, **на власній веб-сторінці** в мережі Інтернет (для публічних АТ).

Публічне АТ зобов'язане мати власну веб-сторінку в мережі Інтернет, на якій у порядку, встановленому НКЦПФР, розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, інформація, визначена пунктами 1 - 3, 5, 6, 10, 11, 13 - 16 частини першої статті 77, та інформація, визначена частиною третьою статті 35 цього Закону (ч. 3 ст. 78 Закону про АТ);

5) **розміщення інформації**, яка міститься у повідомленні про проведення загальних зборів, **в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР** (п. 2 розділу VI Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03 грудня 2013 року № 2826) .

Інформація розміщується в Інтернеті на сайті <http://stockmarket.gov.ua/> за формою, наведеною в додатку 44 до Положення.

Інформація в повідомленні про проведення загальних зборів, що розміщується в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР, за змістом має бути ідентична інформації в повідомленні про проведення загальних зборів, оприлюдненому в офіційному друкованому органі (виданні), якщо статутом не передбачено інший спосіб повідомлення.

Розкриття інформації в повідомленні про проведення загальних зборів АТ здійснюється протягом 10 робочих днів з дати публікації повідомлення про проведення загальних зборів в офіційному друкованому органі (виданні).

Про зміни у порядку денному АТ повинно повідомити акціонерів згідно зі статутом не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів (ч. 7 ст. 38 Закону про АТ).

Публічне АТ також надсилає повідомлення про зміни у порядку денному загальних зборів фондовій біржі (біржам), на яких це товариство пройшло процедуру лістингу, а також не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів розміщує на власній веб-сторінці в мережі Інтернет відповідну інформацію про зміни у порядку денному загальних зборів.

Якщо цього вимагають інтереси АТ, наглядова рада має право прийняти рішення про скликання позачергових загальних зборів з письмовим повідомленням акціонерів про проведення позачергових загальних зборів та порядок денний **не пізніше ніж за 15 днів** до дати їх проведення з позбавленням акціонерів права вносити пропозиції до порядку денного (ч. 5 ст. 47 Закону про АТ).

Наглядова рада не може прийняти таке рішення, якщо порядок денний позачергових загальних зборів включає питання про обрання членів наглядової ради.

Зміст повідомлення про проведення загальних зборів АТ повинен відповідати вимогам, визначеним ч. 3 ст. 35 Закону про АТ.

Зокрема, повідомлення про проведення загальних зборів АТ має містити такі дані:

- 1) повне найменування та місцезнаходження АТ;
- 2) дата, час та місце (із зазначенням номера кімнати, офісу або залу, куди мають прибути акціонери) проведення загальних зборів;
- 3) час початку і закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах;
- 4) дата складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- 5) перелік питань, що виносяться на голосування;
- 6) порядок ознайомлення акціонерів з матеріалами, з якими вони можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів.

5. Право на участь у загальних зборах АТ

У загальних зборах АТ можуть брати участь **особи, включені до переліку акціонерів**, які мають право на таку участь, або їх представники (ч. 1 ст. 34 Закону про АТ).

На загальних зборах за запрошенням особи, яка скликає загальні збори, також можуть бути присутні:

- представник аудитора товариства;
- посадові особи товариства незалежно від володіння ними акціями цього товариства;
- представник органу, який відповідно до статуту представляє права та інтереси трудового колективу (ч. 1 ст. 34 Закону про АТ).

Перелік акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складається станом **на 24 годину за три робочих дні** до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.

На вимогу акціонера товариство або особа, яка веде облік права власності на акції товариства, зобов'язані надати інформацію про включення його до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах.

Вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах АТ, після його складення заборонено (ч. 2 ст. 34 Закону про АТ).

Обмеження права акціонера на участь у загальних зборах встановлюється законом.

З набранням 1 січня 2004 року чинності ЦКУ гостро постало питання про **можливість передачі акціонером своїх повноважень на участь у загальних зборах іншій особі.**

Справа в тому, що, згідно з п. 1 ст. 100 ЦКУ, право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі.

Міністерство юстиції України роз'яснило⁷⁴ цю ситуацію наступним чином:

«Особисті немайнові права не можуть передаватися, відчужуватися і бути об'єктами цивільного обігу. Виходячи з положень частини першої статті 100 ЦКУ, фізична особа не може, наприклад, продати своє особисте право брати участь у господарських товариствах, що фактично означало б для неї заборону надалі засновувати господарські товариства, купувати акції АТ тощо. Саме тому право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі.

На відміну від особистих немайнових прав об'єкти цивільних прав, згідно статті 178 ЦКУ, є оборотоздатними об'єктами цивільних відносин, мають грошову оцінку і, як правило, можуть вільно відчужуватися.

При вирішенні питання про можливість участі в загальних зборах учасників товариства, в тому числі акціонерних, їх представників слід керуватися, зокрема, статтями 10, 58, 60 Закону України "Про господарські товариства", статтями 34, 39 Закону України «Про акціонерні товариства»

⁷⁴ Лист Міністерства юстиції України від 31.03.2004 р. № Ч-87-19 «Щодо права акціонера видати довіреність на представництво своїх інтересів на загальних зборах акціонерів» // Вісник законодавства України. – 2004. – № 18

(які є спеціальним законами) та статтею 159 ЦКУ, які передбачають участь представників у таких зборах.

Порядок здійснення представництва регулюється положеннями глави 17 ЦКУ.

Згідно частини першої статті 238 ЦКУ, представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє.

Отже, фізична особа може реалізувати свої права щодо участі у загальних зборах через уповноваженого нею представника, надавши йому в тому числі й право на участь у загальних зборах від імені довірителя.»

Фізичні особи — акціонери можуть брати участь у загальних зборах особисто або через своїх представників, які здійснюють свої повноваження на підставі довіреності.

Відповідно до законодавства України, представниками акціонерів на загальних зборах можуть виступати інші акціонери або треті особи, які не є акціонерами.

Представником акціонера на загальних зборах АТ може бути (ч. 1 ст. 39 Закону про АТ):

- фізична особа;
- уповноважена особа юридичної особи;
- уповноважена особа держави чи територіальної громади.

Юридичні особи — акціонери беруть участь у загальних зборах виключно через своїх представників. Представником юридичної особи — акціонера може бути її керівник або інша особа, наділена правом представляти інтереси юридичної особи — акціонера на загальних зборах, на підставі довіреності, виданої від імені юридичної особи, за підписом її керівника, скріпленим печаткою юридичної особи.

Представником акціонера - держави чи територіальної громади може бути уповноважена особа органу, що здійснює управління державним чи комунальним майном.

Посадові особи органів товариства та їх афілійовані особи **не можуть бути представниками** інших акціонерів товариства на загальних зборах.

Акціонер має право призначити свого представника постійно або на певний строк.

Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника, повідомивши про це виконавчий орган АТ.

Акціонер має право у будь-який час відкликати чи замінити свого представника на загальних зборах АТ.

Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах АТ може посвідчуватися (ч. 3 ст. 39 Закону про АТ):

- реєстратором;
- депозитарієм;
- зберігачем;
- нотаріусом;
- іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, чи в іншому передбаченому законодавством порядку.

Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах АТ може містити завдання щодо голосування, тобто перелік питань порядку денного загальних зборів із зазначенням того, як і за яке (проти якого) рішення потрібно проголосувати. Під час голосування на загальних зборах представник повинен голосувати саме так, як передбачено завданням щодо голосування.

Якщо довіреність не містить завдання щодо голосування, представник вирішує всі питання щодо голосування на загальних зборах акціонерів на свій розсуд.

Акціонер має право видати довіреність на право участі та голосування на загальних зборах декільком своїм представникам.

Надання довіреності на право участі та голосування на загальних зборах **не виключає право участі** на цих загальних зборах **акціонера**, який видав довіреність, **замість свого представника**.

6. Реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах АТ

Реєстрація акціонерів (їх представників) проводиться на підставі переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складеного в порядку, передбаченому законодавством про депозитарну систему України, із зазначенням кількості голосів кожного акціонера (ч. 3 ст. 40 Закону про АТ).

Реєстрацію акціонерів (їх представників) у відповідності з ч. 3 ст. 40 Закону про АТ проводить:

- реєстраційна комісія, яка призначається наглядовою радою;
- реєстраційна комісія, яка призначається - акціонерами, які вимагають скликання позачергових загальних зборів - в разі скликання зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ.

Повноваження реєстраційної комісії за договором можуть передаватися (абз. 4 ч. 3 ст. 40 Закону про АТ):

- реєстратору;
- зберігачу;
- депозитарію.

У такому разі головою реєстраційної комісії є представник реєстратора, зберігача або депозитарія.

Реєстраційна комісія має право відмовити в реєстрації акціонеру (його представнику) лише у разі:

- відсутності в акціонера (його представника) документів, які ідентифікують особу акціонера (його представника);
- відсутності в представника акціонера документів, що підтверджують повноваження представника на участь у загальних зборах акціонерів товариства.

Мотивоване рішення реєстраційної комісії про відмову в реєстрації акціонера чи його представника для участі у загальних зборах, підписане

головою реєстраційної комісії, додається до протоколу загальних зборів та видається особі, якій відмовлено в реєстрації.

Перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, підписує голова реєстраційної комісії, який обирається простою більшістю голосів її членів до початку проведення реєстрації.

Акціонер, який не зареєструвався, не має права брати участь у загальних зборах.

Перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, додається до протоколу загальних зборів.

До закінчення строку, відведеного на реєстрацію учасників зборів, акціонер має право **замінити свого представника**, повідомивши про це реєстраційну комісію та виконавчий орган АТ, або взяти участь у загальних зборах особисто.

У разі, якщо для участі в загальних зборах з'явилося **декілька представників** акціонера, реєструється той представник, довіреність якому видана пізніше.

У разі, якщо **акція перебуває у спільній власності** декількох осіб, повноваження щодо голосування на загальних зборах здійснюється за їх згодою одним із співвласників або їх загальним представником.

З метою забезпечення дотримання вимог законодавства та установчих документів АТ при проведенні реєстрації, законодавцем запроваджено правовий механізм нагляду за реєстрацією акціонерів.

Так, акціонери (акціонер), які на дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах АТ, сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій, а також НКЦПФР можуть призначати своїх представників для **нагляду за реєстрацією акціонерів**, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків.

Про призначення таких представників товариство повідомляється письмово до початку реєстрації акціонерів.

Посадові особи АТ зобов'язані забезпечити вільний доступ представників акціонерів (акціонера) та/або НКЦПФР до нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків.

На момент закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах реєстраційною комісією визначається наявність кворуму загальних зборів АТ (ч. 1 ст. 41 Закону про АТ).

Загальні збори АТ мають **кворум** за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками **не менш як 60 відсотків** голосуючих акцій.

Для вирішення питання, право голосу з якого надається відповідно до ч. 5 ст. 26 Закону про АТ власникам привілейованих акцій, або питання, при розгляді якого голоси власників привілейованих акцій товариства підраховуються окремо відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 26 цього Закону, загальні збори **вважаються такими, що мають кворум з таких питань**, за умови реєстрації для участі у загальних зборах також акціонерів, які сукупно є власниками не менш ніж 60 відсотків привілейованих акцій (кожного класу привілейованих акцій), що є голосуючими з цього питання.

7. Порядок проведення загальних зборів АТ

Загальні збори АТ проводяться **на території** України, в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства, крім випадків, коли на день скликання загальних зборів 100 відсотками акцій товариства володіють іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації (абз 2 ч. 3 ст. 35 Закону про АТ).

Загальні збори АТ не можуть розпочатися раніше, ніж зазначено у повідомленні про проведення загальних зборів.

Порядок проведення загальних зборів АТ встановлюється статутом товариства, рішенням загальних зборів та нормами Закону про АТ.

Зокрема рішенням загальних зборів може бути затверджено регламент зборів, який передбачатиме послідовність виступу доповідачів по питанням порядку денного, співдоповідачів, тривалість виступів, обговорення питань, порядок і форма подання запитань до виступаючих на зборах та ін.

Хід загальних зборів або розгляд окремого питання за рішенням ініціаторів загальних зборів чи самих зборів може фіксуватися технічними засобами, відповідні записи яких додаються до протоколу загальних зборів.

У ході загальних зборів може бути **оголошено перерву до наступного дня** (ч. 8 ст. 42 Закону про АТ).

Рішення про оголошення перерви до наступного дня приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах та є власниками акцій, голосуючих принаймні з одного питання, що розглядатиметься наступного дня.

Повторна реєстрація акціонерів (їх представників) наступного дня **не проводиться**.

Кількість голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах, визначається на підставі даних реєстрації першого дня.

Після перерви загальні збори проводяться в тому самому місці, що зазначене в повідомленні про проведення загальних зборів.

Кількість перерв у ході проведення загальних зборів не може перевищувати трьох.

На загальних зборах голосування проводиться з усіх питань порядку денного, винесених на голосування.

Відповідно до ст. 48 Закону про АТ за певних умов допускається **проведення загальних зборів АТ шляхом заочного голосування (опитування).**

У випадках, передбачених статутом АТ з кількістю акціонерів **не більше 25 осіб**, допускається прийняття рішення методом опитування.

У такому разі проект рішення або питання для голосування надсилається акціонерам - власникам голосуючих акцій, які повинні протягом **5 календарних днів** з дати одержання відповідного проекту рішення або питання для голосування у письмовій формі сповістити щодо нього свою думку.

Протягом **10 календарних днів** з дати одержання повідомлення від останнього акціонера - власника голосуючих акцій всі акціонери - власники голосуючих акцій повинні бути в письмовій формі поінформовані головою зборів про прийняте рішення.

Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосували **всі акціонери** - власники голосуючих акцій, тобто **100%**.

Особливості проведення загальних зборів товариством, що складається з однієї особи визначено у ст. 49 Закону про АТ.

Так, до АТ з одним акціонером не застосовуються положення статей 33 - 48 Закону про АТ щодо порядку скликання та проведення загальних зборів АТ.

Повноваження загальних зборів АТ, передбачені ст. 33 Закону про АТ та внутрішніми документами товариства, здійснюються акціонером одноосібно.

Рішення акціонера з питань, що належать до компетенції загальних зборів, оформлюється ним письмово (у формі рішення) та засвідчується печаткою товариства або нотаріально. Таке рішення акціонера має статус протоколу загальних зборів АТ.

Обрання персонального складу наглядової ради, ревізійної комісії (в разі їх створення) здійснюється без застосування кумулятивного голосування.

8. Прийняття рішень загальних зборів АТ

Загальні збори не можуть приймати рішення з питань, не включених до порядку денного (ч. 6 ст. 42 Закону про АТ).

Роз'яснення щодо порядку голосування, підрахунку голосів та інших питань, пов'язаних із забезпеченням проведення голосування на загальних зборах, надає лічильна комісія, яка обирається загальними зборами АТ.

Повноваження лічильної комісії за договором можуть передаватися реєстратору, зберігачу або депозитарію. Умови такого договору затверджуються загальними зборами АТ.

В АТ з кількістю акціонерів - власників простих акцій понад 100 осіб кількісний склад лічильної комісії не може бути меншим ніж три особи. До складу лічильної комісії не можуть включатися особи, які входять або є кандидатами до складу органів товариства.

Рішення загальних зборів АТ з питання, винесеного на голосування, приймається **простою більшістю голосів акціонерів**, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій, крім випадків, встановлених цим Законом про АТ.

Статутом приватного АТ може встановлюватися більша кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішень з питань порядку денного, крім питань:

- про дострокове припинення повноважень посадових осіб органів товариства;
- про звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству;
- про звернення з позовом у разі недотримання вимог Закону про АТ при вчиненні значного правочину.

Разом з тим, законодавцем визначені питання, рішення з яких повинні прийматись кваліфікованою більшістю голосів.

Так, рішення загальних зборів приймається **більш як трьома чвертями голосів акціонерів**, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій у разі голосування за:

- внесення змін до статуту товариства;
- прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;
- прийняття рішення про зміну типу товариства;
- прийняття рішення про розміщення акцій;
- прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;
- прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;
- прийняття рішення про виділ та припинення товариства, крім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 84 Закону про АТ⁷⁵, про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу.

Статутом приватного АТ можуть бути передбачені інші питання, рішення щодо яких приймаються більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій, крім питань, визначених в абзаці другому частини третьої цієї статті.

Одна голосуюча акція надає акціонеру один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування на загальних зборах АТ, крім проведення кумулятивного голосування.

Право голосу на загальних зборах АТ мають акціонери - власники простих акцій товариства, а у випадках, передбачених ст. 26 Закону про АТ, - також акціонери - власники привілейованих акцій товариства, які володіють акціями на дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах.

⁷⁵ Згідно із ч. 4 ст. 84 ЗУ про АТ, якщо акціонерному товариству, до якого здійснюється приєднання, належать більш як 90 відсотків простих акцій товариства, що приєднується, приєднання не спричиняє необхідності внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, пов'язаних із змінами прав його акціонерів, від імені товариства, до якого здійснюється приєднання, рішення про приєднання, затвердження передавального акта та умов договору про приєднання може прийматися його наглядовою радою. У такому разі підготовка пояснень до умов договору про приєднання та отримання висновку незалежного експерта стосовно договору не вимагаються.

Акціонери-власники привілейованих акцій певного класу мають право голосу під час вирішення загальними зборами АТ таких питань (ч. 5 ст. 26 Закону про АТ):

1) припинення товариства, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери;

2) внесення змін до статуту товариства, що передбачають обмеження прав акціонерів - власників цього класу привілейованих акцій;

3) внесення змін до статуту товариства, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, або збільшення обсягу прав акціонерів - власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства.

З питання, винесеного на голосування, право голосу для вирішення якого мають акціонери - власники простих та привілейованих акцій, голоси підраховуються разом за всіма голосуючими з цього питання акціями, крім випадків, передбачених статутом товариства та частиною четвертою статті 26 цього Закону.

Акціонер не може бути позбавлений права голосу, крім випадків, встановлених Законом про АТ.

Обрання членів органу товариства здійснюється в **порядку кумулятивного голосування**.

Кумулятивне голосування - голосування під час обрання осіб до складу органів товариства, коли загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу АТ, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами

При обранні членів органу АТ кумулятивним голосуванням голосування проводиться щодо всіх кандидатів одночасно.

Обраними вважаються ті кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів акціонерів порівняно з іншими кандидатами.

Члени органу товариства вважаються обраними, а орган товариства вважається сформованим виключно за умови обрання повного кількісного складу органу товариства шляхом кумулятивного голосування.

Голосування на загальних зборах АТ з питань порядку денного може проводитися з **використанням бюлетенів** для голосування.

У товаристві, що здійснило публічне розміщення акцій, голосування з питань порядку денного загальних зборів проводиться тільки з використанням бюлетенів для голосування.

У товаристві з кількістю акціонерів - власників простих акцій товариства понад 100 осіб голосування з питань порядку денного загальних зборів проводиться **тільки з використанням бюлетенів** для голосування.

При голосуванні з питань, зазначених у статті 68 Закону про АТ, використання бюлетенів є обов'язковим.

Бюлетень для голосування (крім кумулятивного голосування) повинен містити:

- 1) повне найменування АТ;
- 2) дату і час проведення загальних зборів;
- 3) питання, винесене на голосування, та проект (проекти) рішення з цього питання;
- 4) варіанти голосування за кожний проект рішення (написи "за", "проти", "утримався");
- 5) застереження про те, що бюлетень має бути підписаний акціонером (представником акціонера) і в разі відсутності такого підпису вважається недійсним;
- 6) зазначення кількості голосів, що належать кожному акціонеру.

У разі проведення голосування з питань обрання членів виконавчого органу, наглядової ради або ревізійної комісії (ревізора) товариства бюлетень

для голосування повинен містити прізвище, ім'я та по батькові кандидата (кандидатів).

Бюлетень для кумулятивного голосування повинен містити:

- 1) повне найменування АТ;
- 2) дату і час проведення загальних зборів;
- 3) перелік кандидатів у члени органу АТ із зазначенням інформації про них відповідно до вимог, встановлених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- 4) місце для зазначення акціонером (представником акціонера) кількості голосів, яку він віддає за кожного кандидата;
- 5) застереження про те, що бюлетень має бути підписаний акціонером (представником акціонера) і в разі відсутності такого підпису вважається недійсним;
- б) зазначення кількості голосів, що належать кожному акціонеру.

Кумулятивне голосування з питання обрання членів органу АТ проводиться тільки з використанням бюлетенів для голосування.

Форма і текст бюлетеня для голосування затверджуються наглядовою радою не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів, щодо обрання кандидатів до складу органів товариства - не пізніше ніж за 4 дні до дати проведення загальних зборів, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, - акціонерами, які цього вимагають. Акціонери мають право до проведення загальних зборів ознайомитися з формою бюлетеня для голосування в порядку, визначеному статтею 36 Закону про АТ.

Бюлетень для голосування визнається недійсним у разі, якщо він відрізняється від офіційно виготовленого акціонерним товариством зразка або на ньому відсутній підпис акціонера (представника).

У разі якщо бюлетень для голосування містить кілька питань, винесених на голосування, визнання його недійсним щодо одного питання є підставою для визнання недійсним щодо інших питань.

Бюлетені для голосування, визнані недійсними з підстав, передбачених цією статтею, не враховуються під час підрахунку голосів.

За підсумками голосування складається протокол, що підписується всіма членами лічильної комісії АТ, які брали участь у підрахунку голосів.

Рішення загальних зборів АТ вважається прийнятим з моменту складення протоколу про підсумки голосування (ч. 3 ст. 45 Закону про АТ).

Протокол про підсумки голосування додається до протоколу загальних зборів АТ.

Після складення протоколу про підсумки голосування бюлетені для голосування опечатуються лічильною комісією (або особою, якій передано повноваження лічильної комісії) та зберігаються у товаристві протягом строку його діяльності, але не більше чотирьох років.

9. Оформлення рішень загальних зборів АТ

Правовою формою оформлення рішень вищого органу АТ є протокол загальних зборів АТ.

Протокол загальних зборів АТ складається протягом 10 днів з моменту закриття загальних зборів та підписується головою і секретарем загальних зборів.

До протоколу загальних зборів АТ заносяться відомості про:

- 1) дату, час і місце проведення загальних зборів;
- 2) дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- 3) загальну кількість осіб, включених до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- 4) загальну кількість голосів акціонерів - власників голосуючих акцій товариства, які зареєструвалися для участі у загальних зборах (якщо певні акції

є голосуючими не з усіх питань порядку денного - зазначається кількість голосуючих акцій з кожного питання);

5) кворум загальних зборів (якщо певні акції є голосуючими не з усіх питань порядку денного - зазначається кворум загальних зборів з кожного питання);

6) головуючого та секретаря загальних зборів;

7) склад лічильної комісії;

8) порядок денний загальних зборів;

9) основні тези виступів;

10) порядок голосування на загальних зборах (відкрите, бюлетенями тощо);

11) підсумки голосування із зазначенням результатів голосування з кожного питання порядку денного загальних зборів та рішення, прийняті загальними зборами.

Протокол загальних зборів, підписаний головою та секретарем загальних зборів, підшивається, скріплюється печаткою товариства та підписом голови виконавчого органу товариства (у разі колегіального виконавчого органу) або одноособового виконавчого органу.

До протоколу загальних зборів АТ також додаються:

- перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах (абз. 5 ч. 3 ст. 40 Закону про АТ);

- запис ходу загальних зборів або розгляду окремого питання, здійснені технічними засобами (ч. 5 ст. 40 Закону про АТ);

- рішення реєстраційної комісії про відмову в реєстрації акціонера чи його представника для участі у загальних зборах (абз. 6 ч. 3 ст. 40 Закону про АТ);

- протокол про підсумки голосування, складений лічильною комісією (абз. 1 ч. 4 ст. 45 Закону про АТ).

Належним чином оформлений протокол загальних зборів з усіма додатками повинен зберігатися в АТ за його місцезнаходженням протягом

всього терміну діяльності товариства. АТ забезпечує кожному акціонеру доступ до протоколу загальних зборів АТ.

Відповідальність за зберігання протоколу загальних зборів покладається на голову колегіального виконавчого органу (особу, що здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу).

У разі недотримання при оформленні рішень загальних зборів встановлених вимог щодо зазначення у протоколі передбачених Законом про АТ відомостей, а також якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори АТ, акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття.

При цьому суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Вирішення яких питань належить до виключної компетенції загальних зборів АТ?
2. Хто вправі ініціювати скликання позачергових загальних зборів АТ?
3. У яких випадках може бути прийнято рішення про відмову у включенні до порядку денного загальних зборів АТ пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 або більше відсотків простих акцій?
4. Яким чином здійснюється повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний?
5. Які дані повинно містити повідомлення про проведення загальних зборів АТ?
6. Ким може посвідчуватися довіреність на право участі та голосування на загальних зборах?

7. За яких умов реєстраційна комісія має право відмовити акціонеру (його представнику) в реєстрації для участі у загальних зборах АТ?

8. Які вимоги встановлені законодавством щодо місця проведення загальних зборів АТ?

9. Який порядок проведення загальних зборів АТ шляхом заочного голосування (опитування)?

10. З яких питань порядку денного рішення загальних зборів приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах?

11. Хто здійснює підрахунок голосів при прийнятті рішень загальними зборами акціонерів?

12. У яких випадках голосування з питань порядку денного загальних зборів проводиться тільки з використанням бюлетенів для голосування?

13. У чому полягає сутність кумулятивного голосування?

14. Як і в які строки оформляються рішення загальних зборів АТ?

Розділ 7. Майнові відносини в корпоративних підприємствах

1. Поняття та функції статутного капіталу корпоративних підприємств.

2. Розмір статутного капіталу корпоративних підприємств.

3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств.

4. Формування статутного капіталу корпоративних підприємств.

5. Збільшення статутного капіталу корпоративних підприємств.

6. Зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та функції статутного капіталу корпоративних підприємств

Термін «статутний капітал» використовується у господарському, цивільному, податковому законодавстві і у сучасному бухгалтерському обліку.

Поширеним є визначення статутного капіталу як зафіксованої установчими документами та оціненої учасниками сукупність вкладів, об'єднаних учасниками при створенні товариства для забезпечення його діяльності (О.Р. Кібенко)⁷⁶; як грошового еквівалента майна, яке повинно передаватися товариству у вигляді внесків для забезпечення його діяльності та як сплати його учасниками отримуваних ними майнових прав (О.С. Янкова)⁷⁷; як суми вкладів учасників, що виконують функції джерела коштів товариства (С.В. Глібко)⁷⁸. Деякі фахівці вважають, що статутний капітал за сучасних умов потрібен лише для покриття витрат, пов'язаних із державною реєстрацією підприємства, та для забезпечення його діяльності в початковий період існування⁷⁹.

Статутний капітал безпосередньо пов'язаний з корпоративними правами, бо згідно зі ст. 167 ГК України ці права належать учасникам корпоративного підприємства відповідно до їх частки у статутному капіталу.

Таким чином, у понятті статутного капіталу зосереджено обліково-бухгалтерський підхід з правовим аспектом, і через нього простежується зв'язок між правовим режимом майна учасників, яке вноситься ними як вклади/оплата акцій при створенні корпоративного підприємства, майна цього підприємства та корпоративних прав учасників корпоративного підприємства.

По-перше, він сформований за рахунок внесення учасниками вкладів у грошовому чи майновому вигляді.

По-друге, статутний капітал є показником (або виразником) майна корпоративного підприємства. Так, при виході учасника з товариства з

⁷⁶ Кібенко Е.Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособ. / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – 287 с.

⁷⁷ Янкова О.С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.04 / О.С. Янкова; НАН України. Ін-т екон.-прав. досліджень. — Донецьк, 2000. — 20 с.

⁷⁸ Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с. – С. 240.

⁷⁹ Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за заг. ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. - Х.: Право, 2007. – 500 с. – С. 262.

обмеженою відповідальністю йому сплачується не вартість його частки в статутному капіталі, а вартість частини майна, пропорційна цій частці. Так само проводяться розрахунки в разі смерті учасника з його правонаступниками.

По-третє, в статутному капіталі всіх товариств, крім акціонерного, визначаються частки учасників, які за своєю природою являють собою майнові права, бо їх можна відчужувати. Статутний капітал АТ визначається як такий, що розділений на певну кількість акцій рівної номінальної вартості. Сам статутний капітал, не будучи об'єктом, не може відчужуватися.

Статутний капітал виконує такі **функції**:

1) *інституційну*. Без формування статутного капіталу неможливе створення окремих корпоративних підприємств, щодо яких законом передбачено вимогу про формування певного розміру статутного капіталу. Наприклад, для створення АТ законом передбачений мінімальний статутний капітал у розмірі 1250 мінімальних заробітних плат;

2) *інформаційну*. Відомості про статутний капітал, насамперед, про його розмір, розподіл між учасниками внесків, порядок формування, мають важливе інформаційне значення. Розмір статутного капіталу та розподіл часток між учасниками дозволяє оцінити обсяг ризику учасників та кожного з них зокрема, розподіл голосів між ними та вплив на діяльність підприємства. Ця функція статутного капіталу не залежить від його розміру;

3) *економічну*. Статутний капітал є одним з джерел формування майна корпоративного підприємства. За рахунок внесків засновників (учасників) може фінансуватися діяльність підприємства. Законодавець встановлює спеціальні правила для таких внесків, зокрема, внески учасників до статутного капіталу не є об'єктом оподаткування податком на прибуток, в той час як інші внески (не до статутного капіталу) оподатковуються на загальних засадах.

Економічна функція виявляється і в тому, що внесками до статутного капіталу, як правило, обмежується ризик економічних втрат учасників. Вони ризикують втратити лише те, що передали як внесок до статутного капіталу. Їх персональна майнова відповідальність за зобов'язаннями створеного

корпоративного підприємства допускається лише у випадках, передбачених законом та установчими документами підприємства. Тому можна стверджувати, що статутний капітал потрібний, насамперед, самим учасникам, щоб показати наперед контрагентам межі своєї відповідальності. Різновидом економічної функції є стартова функція статутного капіталу. Вона полягає у тому, що майно, передане до статутного капіталу, використовується для початку (старту) господарської діяльності;

4) *гарантійну*. Розмір статутного капіталу свідчить про мінімальну вартість чистих активів корпоративного підприємства. Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна підприємства, який гарантує інтереси його кредиторів. Закон встановлює взаємозв'язок між статутним капіталом і вартістю чистих активів. Власний капітал (вартість чистих активів) корпоративного підприємства – це різниця між сукупною вартістю активів підприємства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами. Відповідно до частини 4 ст. 144 ЦК України, якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів ТОВ, виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту, якщо учасники не прийняли рішення про внесення додаткових вкладів. Аналогічне правило закріплено щодо статутного капіталу АТ (ч. 3 ст. 155 ЦК).

Гарантійна функція статутного капіталу особливо яскраво проявляється у підприємствах, які займаються банківською та фінансовою діяльністю. Значення цієї функції посилюється додатковими вимогами щодо розміру та порядку формування статутного капіталу цих господарюючих суб'єктів, необхідністю дотримання економічних нормативів та постійним контролем за цим Національного банку України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Гарантійна функція пов'язана з економічною, оскільки обидві характеризують майнові аспекти правового статусу підприємства. Однак якщо

економічна функція розкриває значення статутного капіталу для самого підприємства, то гарантійна – для третіх осіб, насамперед кредиторів.

Для прикладу, законодавство України про акціонерні товариства містить норми, якими намагається забезпечити додержання гарантійної функції статутного капіталу: по-перше, встановленням його мінімального розміру; по-друге, встановленням строків його формування; по-третє, максимальним обмеженням права акціонерів на викуп акцій; по-четверте, - неприпустимістю зменшення розміру статутного капіталу товариства без згоди кредиторів; по-п'яте, - заборонаю виплати дивідендів при збитковій діяльності товариства. Із застосуванням такого підходу акціонерний капітал стає не надуманим фіктивним відбиттям первісно існуючого капіталу, а реальною вартістю активів АТ, що більше відповідає правовій природі відносин і дозволяє встановити й додержуватися дійового контролю за його розмірами.

2. Розмір статутного капіталу корпоративних підприємств

Питання про обов'язковість статутного капіталу безпосередньо пов'язане з питанням про розмір такого капіталу. Закріплюючи розмір статутного капіталу, законодавець виходить з чотирьох критеріїв: організаційно-правової форми; кількості учасників; державної належності учасників; сфери діяльності підприємства.

Організаційно-правова форма дозволяє враховувати особливості відповідальності учасників за зобов'язаннями створюваного підприємства. За цим критерієм встановлено мінімальний розмір статутного капіталу для АТ - 1250 мінімальних заробітних плат виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) АТ. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури започаткування підприємництва» від 21.04.2011 р. № 3263-VI мінімальний розмір статутного капіталу для ТОВ був відмінений. Тобто для

інших видів господарських товариств мінімальний розмір статутного капіталу не встановлено. Законодавець залишає це питання на розсуд учасників.

Кількість учасників як критерій визначення розміру статутного капіталу чинним законодавством не враховується. Немає різниці між мінімальним капіталом корпоративного підприємства, в якому два учасники, і підприємством, в якому таких п'ятдесят. Велика кількість учасників, з одного боку, мінімізує їх початкові витрати, оскільки сума, необхідна для створення підприємства, розподіляється на усіх. Це робить участь у корпоративних підприємствах доступною для багатьох осіб, зокрема малозабезпечених. З іншого боку, невелика сума можливих втрат від невдалої інвестиції може зробити учасника байдужим до долі створеного ним підприємства. Крім того, з економічної точки зору дрібні інвестиції дорого обслуговувати, адже витрати, пов'язані із здійсненням прав учасника, можуть перевищувати вартість інвестиції.

Врахування державної належності засновників, встановлення для них підвищених вимог до мінімального статутного капіталу сприятиме залученню додаткових інвестицій, може бути одним із засобів протекціоністської політики держави щодо вітчизняних підприємців. Так, на думку В. М. Кравчука, створення товариств, в яких іноземні учасники мають частку більшу, ніж п'ятдесят відсотків, мінімальний статутний капітал повинен бути в п'ять разів вищий, ніж капітал аналогічного товариства, створеного резидентами⁸⁰.

Економічна діяльність підприємств має неоднакове значення для інших учасників господарського обороту. Для мінімізації негативних наслідків, що можуть мати через неефективну господарську діяльність важливих, стратегічних з точки зору суспільних інтересів та інтересів держави підприємств, щодо них повинні встановлюватися підвищені вимоги, зокрема щодо статутного капіталу. Ця теза не є новою і вже давно знайшла відображення у вітчизняному законодавстві. Підвищені розміри мінімальних статутних капіталів встановлені, наприклад, для комерційних банків. Так,

⁸⁰ Кравчук В.М. Корпоративне право: науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 506-507.

відповідно до ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність» мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 120 мільйонів гривень. Національний банк України має право встановлювати для окремих банків залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний розмір статутного капіталу на момент їх державної реєстрації, але не нижче розміру, встановлено законом.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений грошовими коштами статутний капітал у розмірі не менш як 500 тисяч гривень, брокерську діяльність – не менш як 1 мільйон гривень, андеррайтинг або діяльність з управління цінними паперами - не менш як 7 мільйонів гривень (ст. 17).

Законом України «Про страхування» встановлено мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, у сумі, еквівалентній 1 мільйон євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 мільйон євро за валютним обмінним курсом валюти України (ст. 30).

Відповідно до вимог ст. 20 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» розмір статутного капіталу фондової біржі має становити не менш як 15 мільйонів гривень, а розмір власного капіталу фондової біржі, що здійснює кліринг та розрахунки, - не менш як 25 мільйонів гривень.

Мінімальний розмір статутного капіталу – це мінімальна сума, необхідна для створення підприємства. На думку деяких науковців, мінімальний статутний капітал повинен визначатися як баланс двох принципів: доступності створення підприємства (тому мінімальний капітал не повинен бути надто великим) і достатності для забезпечення початку господарської діяльності (тому мінімальний капітал не повинен бути замалим)⁸¹.

⁸¹ Янкова О.С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.04 / О.С. Янкова; НАН України. Ін-т екон.-прав. досліджень. — Донецьк, 2000. — 20 с.

Зменшення вартості власного капіталу підприємства нижче встановленого законом мінімального розміру статутного капіталу є безумовною підставою ліквідації господарюючого суб'єкта. Так, відповідно до частини 3 ст. 155 ЦК України, якщо вартість чистих активів АТ стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації. Також у ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» зазначається, що підставою для постановлення судового рішення про припинення підприємства шляхом його ліквідації є невідповідність мінімального розміру статутного капіталу підприємства вимогам закону.

3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств

Статутний капітал корпоративного підприємства формується за рахунок вкладів учасників. Відповідно до ст. 115 ЦК України, 13 Закону України «Про господарські товариства» вкладом до статутного капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом. Грошова оцінка вкладу учасника здійснюється за згодою інших учасників, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці.

Забороняється використовувати для формування статутного (складеного) капіталу товариства бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу, векселі, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом (ч. 3 ст. 86 ГК України, ст. 13 Закону України «Про господарські товариства»). Фінансовий стан засновників – юридичних осіб щодо їх спроможності здійснити відповідні внески до статутного капіталу

господарського товариства у випадках, передбачених законом, має бути перевірений незалежним аудитором (аудиторською організацією) у встановленому порядку, а майновий стан засновників – громадян має бути підтверджений довідкою органу доходів і зборів про подану декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію).

Майном корпоративного підприємства є сукупність речей, його майнових прав та майнових обов'язків. Воно формується за рахунок вкладів учасників та з інших джерел, зокрема, внаслідок здійснення підприємством господарської діяльності, укладення договорів тощо. Майно, внесене як вклад до статутного капіталу корпоративного підприємства, переходить у власність цього підприємства.

За загальним правилом, засновники та учасники корпоративного підприємства можуть робити свої вклади у формі майнових об'єктів (будинків, споруд, обладнання тощо), цінних паперів, майнових прав (у тому числі на користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, на об'єкти інтелектуальної власності), грошових коштів у національній та іноземній валюті. Отже, фактично будь-яке майно може бути предметом внеску до статутного капіталу корпоративного підприємства за двох умов: має грошову оцінку та може бути відчужене.

Спеціальні вимоги щодо формування статутного капіталу встановлено до страхових організацій, банків, інвестиційних інститутів, професійних учасників ринку цінних паперів тощо. Так, відповідно до ст. 32 Закону України «Про банки і банківську діяльність» формування статутного капіталу банку здійснюються шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти - в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення.

Законодавством про акціонерні товариства встановлено особливості оплати акцій при формуванні статутного капіталу АТ. Так, оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, може здійснюватися грошовими коштами, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів), майном і майновими правами, нематеріальними активами, що мають грошову оцінку (ст. 11 Закону про АТ).

У разі розміщення АТ цінних паперів їх оплата здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором - майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів), іншим майном. Інвестор не може здійснювати оплату цінних паперів шляхом взяття на себе зобов'язань щодо виконання для товариства робіт або надання послуг. Статутом АТ можуть встановлюватися й інші обмеження щодо форм оплати цінних паперів. При цьому АТ не може встановлювати обмеження або заборону на оплату цінних паперів грошовими коштами.

4. Формування статутного капіталу корпоративних підприємств

Статутний капітал формується в кілька етапів. На першому етапі учасники визначаються з розміром статутного капіталу та розміром внеску кожного. При вирішенні цього питання можна враховувати об'єктивний, суб'єктивний або формальний підхід. Об'єктивний підхід передбачає формування статутного капіталу в розмірі, необхідному для досягнення певної мети. При об'єктивному підході розмір статутного капіталу, як правило, є високим, а частки відображають реальні майнові інвестиції учасників. Тому, як правило, об'єктивний підхід характерний для визначення розміру статутного капіталу так званих товариств капіталів.

Суб'єктивний підхід - це формування статутного капіталу в розмірі, що забезпечує наперед узгоджений розподіл часток між учасниками. Тут до уваги береться насамперед не те, яка сума коштів потрібна для досягнення цілей підприємства та здійснення ефективної господарської діяльності, а те, яка структура капіталу влаштовує учасників. Адже від цього згодом залежатиме розподіл прибутків, і головне – голосів у вищому органі управління корпоративного підприємства. Суб'єктивний підхід до розміру та розподілу статутного капіталу дозволяє врахувати не лише, і навіть не стільки майновий внесок учасника, скільки персональне значення того чи іншого учасника в досягненні мети створюваного підприємства.

Звичайно, що під час створення підприємства та визначення необхідного капіталу учасники можуть і повинні враховувати обидва фактори. Важливими є джерела фінансування майбутньої діяльності, зокрема внески учасників, але не менш важливою є міра впливу кожного учасника на рішення корпоративного підприємства. Тому оптимальним видається врахування як об'єктивних, так і суб'єктивних моментів.

Для окремих корпоративних підприємств (наприклад, створених членами однієї сім'ї) статутний капітал відіграє суто формальне значення: учасників не цікавить розподіл голосів і не цікавить розмір статутного капіталу та внесків. Але все одно учасники зобов'язані визначити розмір статутного капіталу та сформулювати його, щоб додержати вимог законодавства щодо створення корпоративних підприємств. Тому учасники з метою мінімізації витрат на створення підприємства формують статутний капітал у найменшому розмірі, дозволеному законодавством. Цей порядок визначення розміру статутного капіталу називають формальним.

На другому етапі, коли визначилися з розміром і розподілом капіталу, учасники визначаються з предметом внеску та його оцінкою. Предмет внеску – це те майно, яке учасник передасть до статутного капіталу підприємства в обмін на корпоративні права. Предмет внеску визначається за згодою всіх учасників, адже всім їм однаково важливо, щоб це майно могло бути

використане в майбутній діяльності підприємства. Майно, що є предметом внеску, має відповідати таким вимогам: бути власністю учасника, мати грошову оцінку, бути відчужуваним, належати до майна, яке може використовуватися для формування статутного капіталу створюваного корпоративного підприємства.

Треба враховувати також спеціальні вимоги до формування статутного капіталу окремих підприємств, зумовлені сферою їх діяльності. До таких належать страхові компанії, банки, корпоративні інвестиційні фонди, інші фінансові установи, професійні учасники ринку цінних паперів тощо. Наприклад, відповідно до ст. 2 Закону України «Про страхування» при створенні страховика-резидента або збільшенні зареєстрованого статутного капіталу статутний капітал повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Дозволяється формування статутного капіталу страховика цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю в порядку, визначеному Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, але не більше 25 відсотків загального розміру статутного капіталу. Забороняється використовувати для формування статутного капіталу векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, одержані в кредит, позику та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

На третьому етапі учасники повинні домовитися про строки сплати (передачі) вкладів. Загальної вимоги щодо строку формування статутного капіталу закон не містить. Але якщо проаналізувати норми ГК і ЦК України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» тощо, то можна дійти висновку, що законодавець орієнтує засновників на повну сплату внеску в межах одного року з дня створення підприємства. Цей строк може бути скорочений учасниками, допускається й дострокове виконання зобов'язань учасниками.

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» статутний капітал ТОВ підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства. Член виробничого

кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не менше 10 відсотків пайового внеску, а частину, що залишилася, - протягом року з дня його державної реєстрації, якщо інший строк не встановлений статутом кооперативу (ст. 165 ЦК України). Складений капітал командитного товариства підлягає сплаті його учасниками протягом першого року з дня державної реєстрації товариства (ч. 4 ст. 135 ЦК України, ст. 80 Закону України «Про господарські товариства»)

Неналежне виконання обов'язку з формування статутного капіталу суперечить інтересам корпоративного підприємства, кредиторів, сумлінних учасників, тому є корпоративним правопорушенням і підставою для відповідальності. По-перше, це солідарна відповідальність за зобов'язаннями товариства. Так, відповідно до ч. 2 ст. 140 ЦК України учасники ТОВ та ТДВ, які не повністю внесли свої вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

По-друге, якщо учасники ТОВ та ТДВ до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства не внесли (не повністю внесли) свої вклади, загальні збори учасників приймають одне з таких рішень:

про виключення із складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

про ліквідацію товариства (ч. 3 ст. 144 ЦК України, ст. 52 Закону України «Про господарські товариства»).

Несплата внесків у порядку, визначеному статутом кооперативу, є підставою припинення членства у кооперативі (ст. 13 Закону України «Про кооперацію»). В свою чергу, акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають за зобов'язаннями

товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій (ст. 152 ЦК України, ст. 12 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Домовленість учасників щодо формування статутного капіталу є центральним питанням при створенні корпоративних підприємств. установчі документи підприємства повинні, зокрема, містити відомості про розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, умови передання підприємству майна учасників (ст. 88 ЦК країни, ст. 4 Закону України «Про господарські товариства»). Статут ТОВ має містити відомості про: розмір статутного капіталу, про розмір часток кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення ними вкладів (ст. 143 ЦК України, ст. 51 Закону України «Про господарські товариства»). При цьому зміни вартості майна, внесеного як вклад, та додаткові внески учасників не впливають на розмір їх частки у статутному капіталі, вказаній в установчих документах ТОВ, якщо інше не передбачено установчими документами. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про кооперацію» статут кооперативу повинен містити, зокрема, відомості про порядок встановлення розмірів і сплати внесків та паїв членами кооперативу та відповідальність за порушення зобов'язань щодо їх сплати; порядок формування майна кооперативу.

Останнім важливим моментом для формування статутного капіталу корпоративного підприємства є оформлення внесення вкладів до статутного капіталу. Оформлення внесення вкладу має суттєве значення, оскільки засвідчує виконання відповідних обов'язків учасників, визначає момент виникнення права власності у корпоративного підприємства та тягне за собою наслідки, встановлені публічним законодавством. Діюче законодавство, зокрема ЦК України та ГК України, не встановлюють спеціальних вимог щодо цього. Очевидно, при оформленні внесення вкладу до статутного капіталу корпоративного підприємства слід керуватися загальними нормами про виконання зобов'язання (глава 48 ЦК України, глава 22 ГК України).

Якщо в якості вкладу вносяться грошові кошти, то документом, що підтверджує внесення засновником свого вкладу до статутного капіталу, буде

відповідна довідка банку. Якщо ж вносяться речі, то постає питання про оформлення цього факту відповідною документацією, яка Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» називається первинними документами, що повинні складатися під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо – безпосередньо після її закінчення (ст. 9). Зазвичай прийнятним при цьому є складання акта на підтвердження факту внесення речей. Майнові права можуть передаватися у різний спосіб, зокрема з додержанням норм про відступлення права вимоги (статті 512-519 ЦК України). Мають місце й особливості внесення вкладу у вигляді ноу-хау, що фактично означає надання учасником підприємству права використовувати інформацію, яка становить сутність ноу-хау. Порядок передачі інформації сторони визначають самостійно, виходячи з специфіки та обсягу. Як правило, цей факт має підтверджуватися його фіксацією на тих чи інших носіях (матеріальних чи електронних).

Учаснику ТОВ чи ТДВ, який повністю вніс свій вклад, видається свідоцтво товариства. Відповідно до ст. 11 Закону про АТ документ, що засвідчує право власності засновника АТ на акції, видається йому після повної оплати вартості таких акцій протягом 10 робочих днів з дати отримання товариством свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій.

Свідоцтво про внесення вкладу – це документ довільної форми, в якому слід зазначити найменування товариства, прізвище, ім'я та по батькові чи найменування учасника, якому воно видане, суму вкладу, розмір частки в статутному капіталі, дату повної сплати. Свідоцтво підписується головою товариства і скріплюється печаткою. Переважна більшість товариств таких свідоцтв учасникам не видає, оскільки потреби в ньому майже не виникає. Одним із випадків, коли таке свідоцтво може знадобитися учаснику, - під час нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі. Іншими документами, які засвідчують сплату вкладу, можуть бути платіжні документи, прибуткові касові ордери, акти приймання-передачі майна.

5. Збільшення статутного капіталу корпоративних підприємств

Статутний капітал корпоративного підприємства може бути змінений як у бік збільшення, так і в бік зменшення. Більш поширеною є операція зі збільшення статутного капіталу. Найпопулярнішими причинами збільшення статутного капіталу визнаються наступні:

- збільшення обігових коштів підприємства;
- прийняття нових учасників;
- одержання контролю над підприємством через зміну структури капіталу;
- необхідність виконання спеціальних вимог до статутного капіталу та економічних нормативів (наприклад, для комерційних банків));
- злиття та приєднання інших підприємств;
- оптимізація оподаткування (внески до статутного капіталу не оподатковуються).

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про господарські товариства» збільшення статутного капіталу може бути здійснено лише після внесення повністю всіма учасниками своїх вкладів, крім випадків, передбачених законом. Умова про повну сплату вкладів має бути виконана на день прийняття рішення про збільшення статутного капіталу. Це може мати важливе значення з огляду на строки, необхідні для скликання загальних зборів учасників (акціонерів). Отже, якщо а день, коли було скликано збори, учасники мають заборгованість за вкладами, але на день проведення зборів заборгованість погашена, збори вправі приймати рішення про збільшення капіталу.

Збільшуючи статутний капітал, учасникам також слід пам'ятати про законодавчі норми, які вимагають від товариства, щоб за результатами року вартість його чистих активів не була менша, ніж оголошений статутний капітал (ч. 4 ст. 144, ч. 3 ст. 155 ЦК України). Обов'язковою умовою збільшення статутного капіталу акціонерним товариством є відповідність розміру

статутного капіталу після його збільшення законодавчим вимогам щодо його мінімального розміру, на дату реєстрації змін до статуту товариства.

Порядок збільшення статутного капіталу має три послідовні стадії:

1) *прийняття рішення про збільшення статутного капіталу*. За загальним правилом таке питання належить до компетенції вищого органу управління підприємства, тобто загальних зборів учасників/акціонерів (ч. 4 ст. 145, ст. 156 ЦК України). Резолютивна частина такого рішення повинна містити відомості як мінімум про суму, на яку збільшується статутний капітал, спосіб збільшення, строки та порядок сплати додаткових внесків тощо. Так, статутний капітал АТ збільшується шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості у порядку, встановленому НКЦПФР (ст. 15 Закону про АТ). АТ має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій. Збільшення статутного капіталу АТ із залученням додаткових внесків здійснюється шляхом розміщення додаткових акцій. У випадках, встановлених статутом товариства і законом, може бути встановлене переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково випускаються товариством. АТ не має права приймати рішення про збільшення статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій, якщо розмір власного капіталу є меншим, ніж розмір його статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу АТ не допускається у разі наявності викуплених товариством акцій, а також для покриття збитків, крім випадків, встановлених законом.

2) *сплата додаткових вкладів*. Сплата вкладів здійснюється у встановлений загальними зборами учасників строк. Цей строк є присічним, тобто таким, що не може бути ні поновлений, ні подовжений підприємством або судом. Якщо протягом встановленого строку вклади не сплачені, підприємство вправі вимагати виконання учасниками своїх зобов'язань, у тому числі у судовому порядку. Після того, як внески оплачені відповідно до визначених умов, підприємство зобов'язано затвердити та подати на державну реєстрацію зміни до установчих документів. Затвердження таких змін – це

також компетенція загальних зборів учасників. Для того, щоб не скликати такі збори двічі: перший раз для збільшення статутного капіталу, другий – для затвердження змін до установчих документів, допускається вирішення обох цих питань на одних загальних зборах учасників. Це можливо лише тоді, коли наперед відомо, як буде збільшена номінальна вартість вкладів усіх учасників;

3) *державна реєстрація змін до установчих документів*. Збільшення статутного капіталу повинно обов'язково супроводжуватися державною реєстрацією змін до установчих документів. Відповідно до ч. 3 ст. 87 ГК України, ст. 16 Закону України «Про господарські товариства» рішення підприємства про зміну розміру статутного капіталу набирає чинності з дня внесення таких змін до ЄДР. Державна реєстрація змін до статуту, пов'язаних із збільшенням статутного капіталу, здійснюється після сплати учасниками додаткових вкладів, принаймні частково.

Строк державної реєстрації змін до установчих документів, пов'язаних із зміною розміру статутного капіталу, не повинен перевищувати три робочих дні з дати надходження до органу державної реєстрації необхідних документів, а розмір реєстраційного збору становить тридцять відсотків реєстраційного збору, встановленого за проведення державної реєстрації юридичної особи.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати проведення державної реєстрації змін до установчих документів підприємства повинен видати (надіслати) заявнику один примірник оригіналу установчих документів у старій редакції з відмітками державного реєстратора про проведення державної реєстрації змін до установчих документів та в той же день передати відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України відомості з реєстраційної картки із зазначенням номера та дати внесення відповідного запису до ЄДР.

Збільшення статутного капіталу може відбуватися у кілька способів:

а) *прийняття нових учасників*. Новий учасник приймається у підприємство за рішенням загальних зборів учасників. Одним із питань, які супроводжують вступ учасника, є питання про розмір вкладу, порядок його

внесення. Цей спосіб збільшення розміру капіталу, як правило, призводить до зменшення розміру часток учасників у відсотковому значенні. Для усунення цього «недоліку» можна встановлювати курсову вартість частки, що передається новому учаснику, яка у кілька разів вища, ніж вартість вкладів дійсних учасників підприємства. Як наслідок, учасник одержує частку, номінальна вартість якої є меншою, ніж сплачені за неї кошти. Як варіант, різниця між номінальною і дійсною вартістю частки нового учасника може компенсуватися дійсним учасникам грошима;

б) *реінвестування прибутку*. Цей спосіб збільшення статутного капіталу можливий лише у підприємствах, які за результатами господарської діяльності за рік мають прибуток. Кожен учасник має право на одержання частини прибутку від діяльності підприємства. Проте учасники вправі спрямувати належну їм частину прибутку в розвиток свого підприємства, тобто реінвестувати. Для цього способу характерно, що номінальна вартість частки усіх учасників зростає, а відсоткове їх значення залишається попереднім. Позитивним для учасників є й те, що під час реінвестування від них не вимагається додаткових внесків. Нічого сплачувати не потрібно, оскільки платить підприємство, але грошима учасників. Для самого підприємства реінвестиція – це найкращий спосіб збільшення капіталу, оскільки вона не призводить до реального збільшення його активів. Рішення про збільшення статутного капіталу шляхом реінвестування прибутку приймається загальними зборами учасників за результатами відповідного фінансового року. На реінвестування може бути спрямований як весь прибуток, так і його частина, визначена загальним зборами учасниками;

в) *додаткові внески всіх учасників*. Суму своїх вкладів учасники погоджують під час створення підприємства. За кордоном зустрічається практика попереднього визначення максимальних додаткових внесків на випадок, якщо початкових інвестицій виявиться недостатньо. При збільшенні капіталу у такий спосіб усі учасники вносять додаткові вклади пропорційно до належних їм часток або в іншому погодженому між ними розмірі. При цьому,

слід враховувати положення ст. 51 Закону України «Про господарські товариства», відповідно до яких додаткові внески учасників ТОВ не впливають на розмір їх частки у статутному капіталі, вказаної в установчих документах товариства, якщо інше не передбачено установчими документами. Доцільність цієї норми сумнівна. Вона не стимулює учасників вносити додаткові внески, адже особистої користі вони з цього не матимуть. Водночас ця норма захищає первісну домовленість учасників, насамперед щодо розподілу між ним часток. В будь-якому випадку учасники ТОВ можуть нейтралізувати дію норми ст. 51 Закону України «Про господарські товариства» встановленням своїх правил поведінки в установчих документах товариства;

г) *додаткові внески окремих учасників*. Ініціатива щодо збільшення статутного капіталу може виходити від одного з учасників підприємства. Загальні збори учасників можуть прийняти рішення про збільшення капіталу за заявою такого учасника. Учасник повинен зазначити розмір, предмет вкладу, строк і порядок його внесення, інші умови, що мають значення. Якщо загальні збори погодилися із збільшенням статутного капіталу, вони одночасно затверджують зміни до установчих документів підприємства, пов'язані із збільшенням статутного капіталу та номінальної вартості частки учасника.

У разі зміни розміру статутного капіталу ТОВ чи ТДВ рішення загальних зборів учасників щодо цього питання вважатиметься прийнятим, якщо за нього проголосують учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. Більшістю не менш як у 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у зборах, приймається рішення загальних зборів акціонерів щодо внесення змін до статуту АТ, в тому числі пов'язаних зі зміною розміру статутного капіталу (ч. 4 ст. 159 ЦК України).

Вітчизняне законодавство наразі не передбачає можливості збільшення статутного капіталу за рахунок майна корпоративного підприємства. Але цей спосіб збільшення відомий іноземному праву. Так, відповідно до ст. 18 Закону Російської Федерації «Про товариства з обмеженою відповідальністю» товариство може збільшити статутний капітал за рахунок майна товариства на

суму, яка не повинна перевищувати різницю між вартістю чистих активів товариства і сумою статутного капіталу та резервного фонду. При збільшенні статутного капіталу пропорційно збільшується номінальна вартість часток усіх учасників товариства без зміни розміру їх часток.

6. Зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств

Зміна статутного капіталу може відбуватися й у бік зменшення, але не нижче від мінімального розміру, встановленого законом. Основними причинами зменшення статутного капіталу є такі:

- виконання вимог ч. 4 ст. 144, ч. 3 ст. 155 ЦК України у разі, якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів АТ, ТОВ чи ТДВ виявиться меншою від статутного капіталу;
- невнесення повністю учасниками ТОВ чи ТДВ своїх вкладів до статутного капіталу протягом першого року з дня державної реєстрації товариства (ч. 2 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства»);
- погашення часток (акцій), належних товариству;
- одержання контролю над товариством у зв'язку із збільшенням номінального розміру часток;
- виплата правонаступнику (спадкоємцеві) частки у майні товариства (ч. 2 ст. 55 Закону країни «Про господарські товариства»);
- вилучення з обігу і повернення учаснику частини майна або коштів.

В окремих випадках законодавець прямо вимагає від учасників провести зменшення статутного капіталу, наприклад, у разі смерті, виключення, реорганізації учасника ТОВ чи ТДВ (ст. ст. 55, 64 Закону України «Про господарські товариства»). Відповідно до ст. 16 Закону України «Про господарські товариства» зменшення статутного капіталу за наявності заперечень кредиторів товариства не допускається. Спеціальні норми діють

щодо АТ та ТОВ чи ТДВ. Відповідно до ч. 5 ст. 144 ЦК України зменшення статутного капіталу такого товариства допускається після повідомлення про це в порядку, встановленому статутом, усіх його кредиторів. У цьому разі кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства та відшкодування їм збитків. Рішення про зменшення статутного капіталу ТОВ чи ТДВ надсилається поштовим відправленням всім кредиторам товариства не пізніше триденного строку з дня його прийняття. Після прийняття рішення про зменшення статутного капіталу акціонерного товариства виконавчий орган протягом 30 днів має письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до АТ не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про таке рішення (ст. 16 Закону про АТ).

Порядок зменшення статутного капіталу включає такі стадії:

1) *прийняття рішення про зменшення статутного капіталу*. Вирішення питання про зменшення статутного капіталу належить до компетенції вищого органу управління підприємства. В окремих випадках розгляд цього питання на зборах є обов'язковим з огляду на необхідність виконання вимог ч. 4 ст. 144 ЦК, ч. 2 ст. 55, ст. 64 Закону України «Про господарські товариства». Однак і в цьому разі ініціатива щодо скликання загальних зборів і внесення такого питання до порядку денного виходить від учасників. Резолютивна частина рішення має містити відомості про суму, на яку зменшується статутний капітал, спосіб зменшення. Доцільно одночасно із цим рішенням приймати рішення про затвердження змін до установчих документів.

2) *державна реєстрація змін до установчих документів*. Відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про господарські товариства» рішення товариства про зміни розміру статутного капіталу набирає чинності з дня внесення цих змін до ЄДР. А щодо ТОВ та ТДВ у законі міститься спеціальна норма: рішення товариства про зменшення статутного капіталу набирає чинності не раніш як через 3 місяці після державної реєстрації і публікації про це у встановленому порядку. В законі чітко не зазначено, коли саме повинні подаватися на державну реєстрацію зміни до установчих документів, пов'язані зі зменшенням

статутного капіталу. Тому слід застосовувати загальну норму, наведену в ч. 2 ст. 7 Закону України «Про господарські товариства»: товариство зобов'язане протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення про внесення змін до установчих документів повідомити орган, що провів реєстрацію, для внесення необхідних змін до ЄДР.

3) *повідомлення кредиторів.* Зменшення статутного капіталу корпоративного підприємства може зачіпати інтереси його кредиторів, особливо якщо внаслідок цього вилучатиметься частина майна підприємства. Тому законодавець встановлює охоронні заходи забезпечення їх інтересів, надаючи кредиторам спеціальні права. Найперше з них – право на одержання інформації, якому кореспондує обов'язок повідомити кредиторів про зменшення статутного капіталу товариства.

Відповідно до ч. 5 ст. 144, ст. 157 ЦК України товариство зобов'язане персонально повідомити усіх своїх кредиторів про зменшення статутного капіталу. Мета такого повідомлення – інформувати кожного кредитора про зменшення статутного капіталу з тим, щоб він зміг реалізувати свої права. Згідно ж ст. 22 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» інформація про зменшення статутного капіталу юридичної особи підлягає обов'язковому опублікуванню в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації. Таке повідомлення підлягає опублікуванню протягом десяти робочих днів з дня внесення відповідного запису до ЄДР. За публікацію повідомлення про зменшення статутного капіталу підприємства у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації справляється плата в розмірі трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Публічне повідомлення про зменшення статутного капіталу корпоративного підприємства має містити відомості про: найменування, ідентифікаційний код та місцезнаходження юридичної особи; старий і новий розмір статутного капіталу, дату внесення запису до ЄДР про зменшення статутного капіталу підприємства. Це повідомлення адресується усім

заінтересованим особам, а не лише кредиторам підприємства. Його призначення – забезпечити дію презумпції достовірності та загальновідомості опублікованих відомостей. Персональне повідомлення кредиторів має бути письмовим і за змістом може збігатися з повідомленням, що передбачено ст. 22 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

4) *врегулювання претензій кредиторів*. Відповідно до ч. 5 ст. 144, ст. 157 ЦК України у разі зменшення статутного капіталу кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства та відшкодування їм збитків. Після того, як кредитор отримує персональне повідомлення, він може скористатися своїми правами чи взагалі не виявити своєї волі (утриматися). Рішення кредитора буде формуватися під впливом таких обставин, як тривалість ділових стосунків з підприємством – боржником, сума боргу, сума зменшення статутного капіталу, причини зменшення капіталу, чи вплине зменшення статутного капіталу на виконання зобов'язань підприємства тощо. Оскільки законом не закріплений строк для відповіді кредиторів, його бажано встановлювати у самому повідомленні.

Якщо кредитор бажає скористатися своїми правами, він повинен заявити про це, надіславши підприємству відповідну заяву (претензію), у якій зазначити, яким саме правом він бажає скористатися. Кредитор може вимагати: 1) дострокового припинення зобов'язання або 2) дострокового виконання відповідних зобов'язань або 3) відшкодування збитків. Перелік цих вимог є вичерпним. Вимоги іншого змісту, наприклад, про додаткове забезпечення виконання зобов'язань, про зміну договору тощо можуть відхилятися підприємством як незаконні. Проте такі вимоги можуть бути задоволені за згодою сторін.

Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону про АТ кредитор, вимоги якого до акціонерного товариства не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 30 днів після надходження йому персонального повідомлення може звернутися до товариства з письмовою вимогою про здійснення протягом 45

днів одного з таких заходів на вибір товариства: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договору застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором, якщо інше не передбачено договором між товариством та кредитором. У разі, якщо кредитор не звернувся у зазначений строк до АТ з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним.

Зменшення розміру статутного капіталу корпоративного підприємства може відбуватися в один із таких способів:

1) *пропорційне зменшення номінальної вартості вкладів усіх учасників.*

Цей спосіб полягає в тому, що загальні збори учасників спочатку визнають загальну суму, на яку слід зменшити статутний капітал, а потім пропорційно зменшується частка кожного учасника. При цьому розмір частки кожного учасника у відсотках після зменшення капіталу залишається попереднім;

2) *непропорційне зменшення номінальної вартості вкладів усіх учасників.*

Цей спосіб близький до попереднього, оскільки у зменшенні статутного капіталу беруть участь усі учасники. Різниця у тому, що частка кожного учасника змінюється непропорційно. В результаті змінюється номінальна вартість частки та її розмір у відсотках;

3) *зменшення номінальної вартості вкладів окремих учасників.* Для цього способу характерним є те, що змінюється номінальна вартість часток одного чи кількох учасників, у той час як частки інших залишаються попередніми за номіналом. При цьому відсоткове значення їх часток збільшується;

4) *зменшення загальної кількості часток.* Цей спосіб застосовується в разі вибуття учасників, зокрема в разі зменшення статутного капіталу внаслідок виключення учасника, звернення стягнення на його частку на вимогу кредиторів, викупу акцій для анулювання. В цьому разі номінальна вартість часток усіх учасників залишається попередньою, а їх відсоткове значення збільшується.

Зменшення статутного капіталу АТ має свої особливості. Він зменшується в порядку, встановленому НКЦПФР, шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом товариства. Зменшення АТ статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства.

Серед правових наслідків зменшення статутного капіталу слід виділити такі:

- зміна номінальної вартості часток. Цей наслідок має місце, коли статутний капітал зменшується шляхом пропорційного чи непропорційного зменшення номінальної вартості вкладів усіх учасників та зменшення номінальної вартості вкладів окремих учасників;
- зміна відсоткового значення (розміру) частки. Це відбувається у разі непропорційного зменшення статутного капіталу;
- вилучення частини майна підприємства (зменшення активів підприємства). Цей наслідок може мати місце у разі, якщо вартість чистих активів товариства перевищує розмір зменшеного статутного капіталу. Вилучення майна можливе на суму, на яку зменшується статутний капітал, і після виконання процедури зменшення капіталу, зокрема врегулювання вимог кредиторів. Вилучення частини майна товариства можливе ще до юридичного оформлення зменшення статутного капіталу, наприклад, у разі виплати частки спадкоємцеві померлого учасника, у разі виключення учасника з товариства.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які функції виконує статутний капітал корпоративного підприємства?
2. Яке призначення має складений капітал у повних і командитних товариствах?
3. Назвіть джерела формування майна корпоративних підприємств.

4. Який порядок збільшення статутного капіталу корпоративного підприємства?
5. Які особливості зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю?
6. Як здійснюється оплата акцій при формуванні статутного капіталу акціонерного товариства?
7. Назвіть законодавчі обмеження щодо вкладів до статутного капіталу господарського товариства.
8. Для яких корпоративних підприємств встановлений мінімальний розмір статутного капіталу?
9. В чому полягають особливості внесення вкладів до статутного капіталу у вигляді майнових прав?
10. Перелічите та охарактеризуйте способи збільшення статутного капіталу акціонерного товариства.

Розділ 8. Припинення корпоративних правовідносин

- 1. Підстави припинення корпоративних правовідносин.**
 - 2. Вихід учасників (членів) з корпоративного підприємства.**
 - 3. Виключення учасників (членів) з корпоративного підприємства.**
 - 4. Розрахунки з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства**
 - 5. Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі.**
 - 6. Відчуження акцій.**
 - 7. Звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена).**
- Запитання і завдання для самоконтролю

1. Підстави припинення корпоративних правовідносин

Корпоративні правовідносини існують безстроково і припиняються внаслідок настання обставин, передбачених чинним законодавством (юридичних фактів).

Такі обставини називаються підставами припинення корпоративних правовідносин.

Питання припинення корпоративних відносин досить детально досліджувались В. М. Кравчуком у монографії «Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах».⁸² Однак основна увага в даній праці приділялась припиненню корпоративних відносин тільки в одному з видів корпоративних підприємств – господарським товариствам.

Аналіз наукової літератури та чинного законодавства дає підстави виділити юридичні факти, настання яких обумовлює припинення корпоративних відносин.

Так, підставами припинення корпоративних правовідносин можуть бути:

- 1) вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства;
- 2) виключення учасника (члена) з корпоративного підприємства;
- 3) смерть учасника (члена) – фізичної особи;
- 4) ліквідація учасника (члена) – юридичної особи;
- 5) припинення корпоративного підприємства, відносно якого особа володіє корпоративними правами;
- 6) відчуження частки (акцій);
- 7) звернення стягнення на частку (акції, пай);
- 8) конфіскація частки (акцій, паю);
- 9) інші законні підстави.

Проблемою, пов'язаною з припиненням корпоративних правовідносин, є необхідність відображати зміни в персональному складі учасників (засновників, членів) в установчих документах корпоративного підприємства (за винятком

⁸² Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – 464 с.

змін у персональному складі акціонерів, які фіксуються в зведеному обліковому реєстрі власників акцій).

Участь акціонера в АТ та його корпоративні права ґрунтуються на належності йому акцій цього товариства на праві власності. Відповідно до статті 41 Конституції України право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, з підстав і в порядку, встановлених законом. У зв'язку з цим, в АТ в якості підстав припинення корпоративних правовідносин не можуть застосовуватись виключення акціонера з товариства, вихід учасника з товариства та деякі інші.

2. Вихід учасників (членів) з корпоративного підприємства

У наш час, однією з поширених підстав припинення корпоративних правовідносин є вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства.

На практиці дуже часто вихід учасника (члена) ототожнюють із виключенням, проте це дві різні підстави припинення корпоративних правовідносин.

Виключення – це примусове припинення участі (членства) у корпоративному підприємстві, натомість вихід – це добровільне волевиявлення учасника (члена).

Вихід з корпоративного підприємства – безумовне волевиявлення учасника (члена), спрямоване на припинення корпоративних правовідносин між учасником (членом) і корпоративним підприємством.

Вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства характеризується такими ознаками:

– вихід з корпоративного підприємства – це одностороння дія учасника (члена);

– право на вихід реалізується в порядку, передбаченому чинним законодавством, якщо інше не передбачене установчим документом корпоративного підприємства;

– право на вихід має імперативний характер і не може бути обмежене установчими документами, рішенням органів корпоративного підприємства, наявністю зобов'язань перед підприємством чи інших обставин;

– не залежить від згоди інших учасників (членів);

– реалізація права на вихід спрямована на припинення корпоративних відносин у корпоративному підприємстві.

Безумовність права на вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства впливає зі змісту ст.ст. 88, 96, 98, 111 ГКУ, ст.ст. 100, 116, 148 ЦКУ, а також ст. 10 Закону про ГТ, ст.ст. 4, 13 Закону України «Про кооперацію», ст. 5 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», ст. ст. 1, 3 Закону України «Про фермерське господарство». У зв'язку з цим, положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з корпоративного підприємства, є незаконними.

Право на вихід є **організаційно-майновим правом**, оскільки лише за умови здійснення певної організаційної дії в учасника (члена) виникає право на отримання оплати вартості частини майна корпоративного підприємства.

Закони або підзаконні акти не встановлюють порядок реалізації учасником (членом) права на вихід з корпоративного підприємства.

За загальним правилом, **учасник (член) корпоративного підприємства вправі в будь-який час реалізувати своє право на вихід.**

Разом з тим, згідно із ч. 2 ст. 71 Закону про ГТ вихід із повного товариства, що було створено на визначений строк, допускається лише при наявності поважних причин та за умови, що попередження про це надійшло не пізніше як за 6 місяців.

Мотиви виходу для корпоративного підприємства, як правило, не мають правового значення.

Вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства **здійснюється на підставі заяви.**

Заява про вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства є формою реалізації передбаченого законом права учасника (члена) на припинення корпоративних відносин шляхом виходу з корпоративного підприємства, а не правочином.

*На цьому наголошує і Вищий господарський суд України, зазначаючи, що позовні вимоги про визнання заяви про вихід з товариства недійсною **не підлягають задоволенню**, оскільки законом не передбачено застосування такого способу захисту права.⁸³*

Зміст заяви законодавство не визначає. Практика свідчить, що формулювання в заяві учасником (членом) свого рішення про вихід є не завжди правильним. При цьому існують непоодинокі випадки, коли органи державної реєстрації, пропонуючи зразок заяви про вихід, також невірно викладають її зміст і пропонують такі формулювання як: «*прошу виключити зі складу учасників...*», «*прошу дозволити вихід з товариства...*», «*прошу звільнити з числа учасників...*» тощо.⁸⁴

Слід підкреслити, що право на вихід з корпоративного підприємства – це одностороннє, безумовне право учасника (члена). Тому в правовому розумінні є некоректним прохання про отримання дозволу на вихід.

Правильним є формулювання такого змісту: «*...повідомляю / заявляю про свій вихід з числа учасників / членів...*».

В заяві може відобразитися й інша інформація. Наприклад, якщо учасник ТОВ чи ТДВ відповідно до ст. 54 Закону про ГТ **бажає отримати внесок у натуральній формі**, він має зазначити про це в заяві.

Прохання ж про виділення й виплату учаснику (члену) вартості частини майна корпоративного підприємства зазначати не обов'язково, оскільки підставою для такої виплати в силу закону є вихід з корпоративного

⁸³ Абз. 5 п. 3.5 Рекомендацій Вишого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14 "Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин"

⁸⁴ Гарагонич О. В. Припинення корпоративних відносин з ініціативи учасника ТОВ шляхом виходу із товариства / О. В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 2 (5). – С. 110-117

підприємства, а не особисте прохання учасника (члена). Вартість частини майна корпоративного підприємства має бути виплачена товариством незалежно від прохання учасника.

На практиці трапляються випадки, коли учасник (член), який виходить з корпоративного підприємства, відмовляється від свого права на отримання виплат (найчастіше це трапляється в ТОВ). Про це він обов'язково має зазначити в заяві. У такому разі відмова учасника від частки є підставою для залишення її в розпорядженні товариства або ж розподілу серед інших учасників або третіх осіб.

Заяву про вихід з корпоративного підприємства, як правило, учасник (член) подає особисто. Разом з тим, заява про вихід може бути направлена корпоративному підприємству поштою, передана підприємству (посадовим особам підприємства) учасником (членом) або його представником особисто з обов'язковою реєстрацією в журналі вхідної кореспонденції.

Подання заяви про вихід з корпоративного підприємства є дією, спрямованою на припинення корпоративних прав та обов'язків учасника (члена) підприємства.

Вихід з корпоративного підприємства призводить до зміни складу учасників (членів).

У зв'язку з цим, після надходження такої заяви **скликаються позачергові загальні збори**, до порядку денного яких вноситься питання щодо розгляду заяви учасника (члена) про вихід й виплату належної йому вартості частини майна корпоративного підприємства та затвердження змін до установчих документів (якщо відомості про склад учасників (членів) підприємства містяться в установчому документі).

На практиці трапляються непоодинокі випадки, коли учасники (члени) ухиляються від участі у загальних зборах і затвердження змін до установчих документів, чим «затягують» строки проведення розрахунків з учасником (членом). **Адже участь учасника (члена) у загальних зборах є його правом, а не обов'язком.** У законі відсутні норми, які зобов'язували б учасників

(членів), у тому числі власників контрольних чи блокуючих пакетів акцій (часток), брати участь у загальних зборах.

У результаті *правова ситуація довгий час залишається невизначеною*. Учасник (член), який виявив бажання припинити корпоративні правовідносини з підприємством, протягом тривалого періоду фактично залишається його учасником (членом).

*Згідно з роз'ясненнями ВГСУ господарським процесуальним законодавством не передбачено можливості звернення до господарського суду зі скаргою на дії або бездіяльність органів управління господарських товариств. Натомість особа, чії права порушені діями або бездіяльністю органу управління господарського товариства, не позбавлена права на звернення до суду з позовом про зобов'язання господарського товариства вчинити певні дії або утриматись від вчинення певних дій.*⁸⁵

Однією з практичних проблем, пов'язаних з припиненням корпоративних правовідносин внаслідок виходу учасника (члена), є визначення часу, з якого учасник господарського товариства вважається таким, що вибув з товариства, оскільки законом цей момент не визначений.

Вищий господарський суд України у своїх рекомендаціях «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 № 04-5/14 зазначає, що учасник вважається таким, що вийшов з товариства з **моменту прийняття загальними зборами рішення про виключення учасника** з товариства на підставі його заяви про вихід, а у випадку відсутності такого рішення - з дати закінчення строку, встановленого законом або статутом товариства для повідомлення про вихід з товариства. Обґрунтовується така позиція тим, що право учасника товариства на вихід з товариства не залежить від згоди товариства чи інших його учасників.⁸⁶

Разом з тим, Верховний Суд України дещо по іншому підходить до вирішення даної проблеми. Так, у п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду

⁸⁵ п. 2.20 Рекомендацій Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14 "Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин"

⁸⁶ Абз. 4 п. 3.5 Рекомендацій Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14 "Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин"

України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» зазначається, що моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви цим особам органами зв'язку.

Жоден із наведених підходів, на нашу думку, не враховує сучасних реалій і стану розвитку корпоративного законодавства. Адже при поданні заяви про вихід, рішення про виключення, як це зазначається у рекомендаціях Вищого господарського суду, не приймається. Так само, і подання, наприклад, єдиним учасником ТОВ заяви про вихід посадовій особі товариства не призведе до безумовного припинення корпоративних відносин.

На нашу думку, найбільш прийнятною є точка зору згідно з якою моментом, з якого учасник вважається таким, що вибув з корпоративного підприємства, є момент державної реєстрації змін до установчих документів підприємства, пов'язаних зі зміною складу учасників (членів) підприємства.

Адже, навіть якщо учасник ТОВ подав заяву про вихід, тримісячний строк подання заяви закінчився, загальними зборами прийнято рішення пов'язане з виходом учасника, але нову редакцію статуту не було зареєстровано і не внесено записів про зміни в статуті ТОВ до ЄДР, особа і надалі залишатиметься власником частки у статутному капіталі ТОВ, власником корпоративних прав, а відповідно і суб'єктом корпоративних відносин, як учасник товариства.

Аналогічно повинні вирішуватись питання щодо моменту виходу і з інших корпоративних підприємств, відомості про склад учасників (членів) яких містяться в установчих документах таких підприємств.

Тому вважаємо, що до моменту внесення відповідних записів до ЄДР учасник (член) не може вважатися таким, що припинив свою участь у корпоративному підприємстві.

3. Виключення учасників (членів) з корпоративного підприємства

Виключення учасника (члена) з корпоративного підприємства – це примусове припинення його участі (членства) як власника корпоративних прав у корпоративному підприємстві з підстав, передбачених законом.

Виключення учасника (члена) є універсальною підставою припинення корпоративних відносин у господарських товариствах (крім АТ) та виробничих кооперативах. Характерною особливістю даної підстави припинення корпоративних відносин є те, що вона застосовується корпоративними підприємствами як санкція до несумлінних учасників (членів), які своїми діями (бездіяльністю) порушують вимоги установчих документів, не виконують покладені на них обов'язки, перешкоджають досягненню цілей підприємства тощо. При цьому, застосування такої санкції не залежить від волі самого учасника (члена), якого виключають із корпоративного підприємства.

Стосовно виключення акціонера з АТ, то в даному випадку це є неможливим через те, що право його власності на акції є окремим самостійним об'єктом права власності, якого він згідно із ст. 41 Конституції України не може бути позбавлений в такий спосіб. Дане положення є винятком із загального правила, встановленого ст. 100 ЦКУ.

Підстави для прийняття рішень про виключення з корпоративних підприємств визначені:

- для учасників ТОВ (ТДВ) – абз. 2 ч. 2 ст. 52, ст. 64 Закону про ГТ; ч. 3 ст. 100 ЦКУ;

- для учасників повних та командитних товариств – ст. 72 Закону про ГТ; ч. 3 ст. 100, ст. 128 ЦКУ;

- для членів виробничого кооперативу – ч. 4 ст. 98 ГКУ; ст. 13 Закону України «Про кооперацію»; ч. 3 ст. 100, ч. 2. ст. 166 ЦКУ.

Виключення кожного із зазначених категорій власників корпоративних прав має певні особливості, що стосуються як підстав, так і порядку прийняття рішень про виключення учасника (члена) із корпоративного підприємства.

Учасника ТОВ (ТДВ), який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні участі не бере.

Виключення учасника з ТОВ (ТДВ) можливе за умови дотримання таких вимог:

1) наявність визначених законом підстав (систематичне невиконання або виконання неналежним чином обов'язків перед товариством; перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства; невнесення протягом року вкладу до статутного капіталу);

2) рішення приймається виключно вищим органом ТОВ (ТДВ) – загальними зборами учасників;

3) за рішення про виключення мають проголосувати учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників ТОВ (ТДВ). При цьому голосування повинно проводитись без участі у ньому учасника, якого виключають (його представника) (ст. 64 Закону про ГТ).

Вищий господарський суд України у зв'язку з цим звертає увагу на те, що у рішенні про виключення учасника з господарського товариства повинно бути обґрунтовано причини такого виключення і зазначено, які саме факти невиконання статутних обов'язків стали підставою виключення учасника з товариства, в чому полягає систематичність невиконання учасником товариства його обов'язків, якими саме діями (бездіяльністю) учасник перешкоджає досягненню цілей товариства.

Відсутність відповідних відомостей у рішенні про виключення учасника з товариства може бути підставою визнання такого рішення недійсним за позовом даного учасника.⁸⁷

З повного та командитного товариств може бути виключено учасника, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства.

Оскільки порядок такого виключення законодавством не регламентується, він повинен визначатись у засновницькому договорі конкретного товариства.

У будь-якому випадку, прийняття рішення про виключення учасника з повного чи командитного товариства віднесено законом до компетенції учасників цих товариств.

Член виробничого кооперативу може бути виключений із кооперативу за рішенням загальних зборів у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього статутом кооперативу, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу і законом. Тобто, для виробничого кооперативу встановлений законодавством перелік підстав для виключення членів із кооперативу не є вичерпним і може розширюватися у його статуті.

Член виробничого кооперативу, якого виключили із кооперативу, має право на одержання паю та інших виплат, встановлених статутом кооперативу.

Незалежно від виду корпоративного підприємства, виключення учасника (члена) призводить до припинення корпоративних відносин за його участю і настання наслідків, аналогічних тим, які мають місце при виході учасника (члена) із корпоративного підприємства (проведення розрахунків, повернення майна переданого підприємству у користування та ін.).

⁸⁷ Абз. 3 п. 3.10 Рекомендацій Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14 "Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин"

4. Розрахунки з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства

У тих випадках, коли відбуваються зміни у складі учасників (членів) корпоративного підприємства, що не призводять до його припинення, постає питання про проведення розрахунків з учасниками (членами), які вийшли або були виключені з його складу.

Під розрахунками з учасниками (членами) розуміються виплати останнім вартості частини майна корпоративного підприємства, що відповідає частці таких учасників (членів) в капіталі (статутному, складеному тощо) підприємства, якщо інше не встановлене законом або установчим документом корпоративного підприємства.

Право на отримання учасниками (членами) виплат вартості частини майна корпоративного підприємства передбачається ст. 99 ГКУ, ст.ст. 130, 137, 148, 166 ЦКУ, а також ст. 10, 54, 64, 71, 72, 79 Закону про ГТ, ст.ст. 12, 21 Закону України «Про кооперацію», ст. 9 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», ст. 20 Закону України «Про фермерське господарство» та ін. Порядок реалізації цього права учасниками (членами) корпоративних підприємств конкретизується в установчих документах підприємств.

Вартість частини майна корпоративного підприємства, виходячи з якої проводяться розрахунки при виході чи виключенні учасників (членів) не має усталеного розміру, а змінюється відповідно до зміни вартості майна самого корпоративного підприємства.

Під майном розуміють сукупність майнових прав і зобов'язань корпоративного підприємства (активи й пасиви), сукупність речей (індивідуально визначених й родових, грошові кошти, цінні папери тощо), сукупність власних речей та прав вимоги.

При розрахунках слід враховувати вартість усіх активів корпоративного підприємства – як оборотних, так і необоротних, включно з майном, яке перебуває в заставі.

Майно корпоративного підприємства обліковується на його балансі, де відображається вартість активів підприємства та джерел їх формування. Тому в основу розрахунку вартості частини майна корпоративного підприємства, належної до сплати учаснику (члену), який вийшов або був виключений з підприємства, за загальним правилом, повинна братись балансова вартість майна товариства.

Тому при визначенні розміру частки, що підлягатиме виплаті, слід враховувати також і боргові зобов'язання корпоративного підприємства. Отже визначення вартості майна підприємства здійснюється за такою формулою:

$$V_{\text{мп}} = V_{\text{б}} - Z$$

де: $V_{\text{мп}}$ – вартість майна підприємства;

$V_{\text{б}}$ – валюта балансу корпоративного підприємства;

$Z_{\text{кп}}$ – зобов'язання корпоративного підприємства.

У залежності від результатів визначення вартості майна підприємства, **розмір виплат** колишньому учаснику (члену) може **перевищувати номінальну вартість** частки (паю), **бути меншим** за неї або ж взагалі **не виплачуватися** у разі, якщо боргові зобов'язання підприємства перевищуватимуть його активи.

При виході (виключенні) учасника з господарського товариства (крім АТ) йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна частці цього учасника у статутному (складеному) капіталі товариства. Аналогічний підхід застосовується при розрахунках із членом виробничого кооперативу, який добровільно вийшов з кооперативу, або тим, якого виключили з нього.

При розрахунку розміру виплати конкретному учаснику (члену) може бути застосовано таку **формулу**:

$$PB = \frac{Ч_{кп} \times B_{мп}}{100}$$

де: **PB** – розмір виплат, як вартість частини майна, що виплачується учаснику (члену);

Ч_{кп} – частка учасника у статутному (складеному) капіталі / частка паю члена у пайовому фонді корпоративного підприємства, виражена у %;

B_{мп} – вартість майна корпоративного підприємства.

Окрім грошової форми законодавцем передбачена можливість проведення розрахунків з учасником (членом) корпоративного підприємства і в іншій формі.

Майно, передане учасником (членом) корпоративному підприємству тільки **в користування**, повертається в натуральній формі без винагороди.

У господарському товаристві (крім АТ) на вимогу учасника та за згодою товариства **вклад може бути повернуто** повністю або частково в натуральній формі. Також, навіть якщо учасник вносив вклад у грошовій формі, за домовленістю між учасником та товариством **вплата вартості** частини майна товариства **може бути замінена переданням майна** в натурі. Крім того учаснику, який вибув із товариства, виплачується **належна йому частка прибутку**, одержаного товариством в даному році до моменту його виходу.

У разі виходу або виключення особи з кооперативу вона має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у натурі.

У разі виходу з колективного сільськогосподарського підприємства його члени мають право на пай натурою, грошми або цінними паперами відповідно до розміру та структури пайового фонду або в іншій, за згодою сторін, формі.

Розмір частки та порядок її отримання членами фермерського господарства визначаються статутом такого підприємства.

Щодо строків проведення виплат учасникам (членам), то на імперативному рівні вони встановлені тільки для ТОВ, ТДВ та кооперативу.

У ТОВ та ТДВ виплата учаснику провадиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов (був виключений) з товариства, і в строк **до 12 місяців з дня виходу**.

Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, при цьому строк одержання зазначеної частки не може перевищувати **двох років**, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу.

В інших видах корпоративних підприємств строки виплат встановлюються в установчих документах.

Якщо встановлений строк виплат підприємством пропущено, учасник (член) вправі вимагати виплати своєї частки в судовому порядку. Також в судовому порядку учасник може оспорювати вартість частки (паю), яка підлягає виплаті, якщо вважає, що розрахунок здійснено невірно (наприклад, занижено розмір виплат).

5. Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі

Однією з найбільш поширених підстав припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах є відчуження учасником товариства належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства.

Відчуження учасником належної йому частки може оформлятися:

- договором купівлі-продажу;
- договором міни;
- договором дарування;
- заявою про відступлення частки.

Учасник господарського товариства належну йому частку у статутному (складеному) капіталі може відчужити:

- іншим учасникам товариства;
- третім особам;
- самому господарському товариству.

Однак, свобода учасників господарських товариств у відчуженні належних їм часток не є абсолютною. Законодавцем встановлено ряд обмежень щодо відчуження учасниками частки у статутному (складеному) капіталі господарських товариств.

Відчуження учасником своєї частки третім особам **допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства** (ч. 2 ст. 53 ЗУ про ГТ, ч. 2 ст. 147 ЦКУ).

Типовими **обмеженнями, які можуть впливати на оборотоздатність частки** у статутному (складеному) капіталі є:

- закріплення переважного права купівлі за іншими учасниками господарського товариства (ч. 3 ст. 53, п. «в» ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ, п. 3 ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 147 ЦКУ);

- встановлення заборони відчужувати частку третім особам (особам, що не є учасниками товариства) (ч. 2 ст. 147 ЦКУ);

- встановлення для учасників – юридичних осіб, які діють у формі підприємницьких товариств, заборони відчужувати частку за договором дарування, якщо право здійснювати дарування прямо не встановлено установчим документом дарувальника (ч. 3 ст. 721 ЦКУ)

- необхідність надання згоди на відчуження іншими учасниками господарського товариства (ст. 69 Закону про ГТ, ст. 127 ЦК);

- необхідність внесення до установчих документів змін щодо складу учасників, пов'язаних із фактом відчуження частки, та їх державної реєстрації (ч. 2 ст. 82 ГК).

Деякі з цих обмежень встановлені законодавчо, деякі можуть встановлюватись установчими документами господарських організацій.

Учасники товариства користуються переважним перед третіми особами **правом** купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо установчим документом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права.

Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам.

Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом встановленого законом (установчими документами товариства, домовленістю учасників) строком, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі.

На практиці, для того, щоб обійти встановлені законодавством норми щодо переважного права учасників на придбання частки, при відчуженні учасником належної йому частки третім особам використовується не договір купівлі-продажу, а інші правові конструкції (договір дарування, договір міни, заява про відступлення частки тощо), на які вимоги зазначених норм не поширюються.

Частка, яка відчужується учасником, може бути придбана у власність і самим господарським товариством.

У разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством (ТОВ, ТДВ) воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал відповідно. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без урахування частки, придбаної товариством.

6. Відчуження акцій

Особливістю припинення корпоративних правовідносин в АТ є те, що в даному виді корпоративних підприємств не застосовуються ні процедура

виходу акціонера із товариства, ні процедура виключення акціонера зі складу АТ.

В АТ корпоративні права акціонера щодо товариства посвідчуються цінним папером – акцією. Відтак, припинення корпоративних відносин в АТ, зазвичай, є наслідком припинення права власності на акції. Допоки особа є власником хоча б однієї акції, вона зберігає правовий статус акціонера, а отже є учасником корпоративних правовідносин.⁸⁸

У зв'язку з цим найпоширенішою підставою припинення корпоративних відносин в АТ є відчуження акцій.

Відчуження акцій може оформлятися договорами купівлі-продажу, міни, бартеру, дарування. Згідно із ч. 4 ст. 24 Закону про АТ такі договори щодо акцій укладаються в письмовій формі.

Згідно зі ст. 20 Закону про АТ усі акції товариства є іменними та існують виключно в бездокументарній формі.

Відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» право власності на цінні папери, випущені в бездокументарній формі, переходить до нового власника з моменту зарахування цінних паперів на рахунок власника у зберігача. У зв'язку з цим, моментом припинення корпоративних правовідносин є момент списання акцій, що відчужуються, з рахунку акціонера у зберігача, і зарахування таких акцій на рахунок набувача за договором.

Коло осіб, які можуть бути сторонами договору про відчуження акцій, визначається залежно від типу АТ – публічного чи приватного.

У ПАТ на стороні особи, яка відчужує корпоративні права, посвідчені акцією, може виступати будь-який учасник цивільних відносин, якому ці акції належать на праві власності, або уповноважена ним особа. Так само актами цивільного законодавства не встановлено спеціальних вимог і щодо особи, яка набуває за договором акції ПАТ.

⁸⁸ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – С. 123

Істотні особливості суб'єктного складу виявляються при укладенні договорів про відчуження корпоративних прав, посвідчених акціями, у ПрАТ. За договором купівлі-продажу акцій ПрАТ придбати їх може лише акціонер товариства або інша особа, визначена установчими документами у порядку, встановленому ч. 3-6 ст. 7 Закону про АТ. І лише у випадку, коли всі особи, які мають переважне право купівлі акцій, відмовляться або не виявлять бажання їх придбати, тоді купити їх може будь-який учасник цивільних відносин. У статуті ПрАТ може бути передбачено і переважне право акціонерів на придбання акцій, що пропонуються до відчуження третій особі у спосіб інший, ніж купівля-продаж, тоді у статуті товариства має бути передбачений механізм реалізації такого переважного права.

Певні особливості притаманні припиненню корпоративних правовідносин внаслідок відчуження акціонером акцій самому АТ. Таке відчуження може здійснюватися тільки у формі викупу товариством розміщених ним акцій.

Припинення корпоративних правовідносин шляхом викупу акцій може відбуватися як в добровільному, так і в обов'язковому для АТ порядку.

Так, згідно із ч. 1 ст. 66 Закону про АТ товариство має право за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Порядок реалізації цього права визначається у статуті товариства та/або рішенні загальних зборів.

У разі прийняття загальними зборами АТ такого рішення товариство зобов'язане придбавати акції у кожного акціонера, який приймає (акцептує) пропозицію (оферту) про викуп акцій, за ціною, вказаною в рішенні загальних зборів.

Обов'язковий викуп АТ розміщених ним акцій на вимогу акціонерів здійснюється у випадках, передбачених ст. 68 Закону про АТ.

Кожний акціонер - власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

- 1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу АТ;
- 2) вчинення товариством значного правочину;
- 3) зміну розміру статутного капіталу.

Кожний акціонер - власник привілейованих акцій має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому привілейованих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

1) внесення змін до статуту АТ, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ;

2) розширення обсягу прав акціонерів - власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ.

У вищезазначених випадках АТ зобов'язане викупити належні акціонерів акції.

Ціна викупу акцій не може бути меншою, ніж їх ринкова вартість.

7. Звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена)

Однією з підстав припинення корпоративних правовідносин у корпоративному підприємстві є звернення на вимогу кредиторів власника корпоративних прав стягнення на належному йому частку в статутному (складеному) капіталі товариства або пай члена виробничого кооперативу.

Така підстава припинення корпоративних правовідносин згадується в Законі про ГТ (ст.ст. 57, 73), ЦКУ (ст.ст. 131, 149, 166) щодо учасників ТОВ та повних товариств, а також членів виробничих кооперативів. У відповідності з вказівкою законодавця (ч. 3 ст. 65 ст. 77 Закону про ГТ, ст. 135, ч. 4 ст. 151 ЦКУ) зазначені норми поширюється на повних учасників командитного товариства та учасників ТДВ.

За загальним правилом, корпоративне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників (членів), звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена) в корпоративному підприємстві за його власними зобов'язаннями не допускається. Така норма має на меті зробити корпоративне підприємство незалежним від особистих зобов'язань учасника (члена) перед третіми особами.

У зв'язку з цим, звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена) за його власними зобов'язаннями допускається, як виняток, тільки у разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів.

У ТОВ та ТДВ кредитори такого учасника мають право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Частина майна, що підлягає виділу, або обсяг коштів, що становлять її вартість, встановлюється згідно з балансом ТОВ (ТДВ), який складається на дату пред'явлення вимог кредиторами. Однак до припинення корпоративних правовідносин у ТОВ (ТДВ) згідно із ч. 2 ст. 57 Закону про ГТ призводить тільки звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі товариства.

У разі недостатності майна учасника повного товариства (повного учасника командитного товариства) для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку виділу частини майна товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі. Частина майна товариства, пропорційна частці учасника-боржника у складеному капіталі, виділяється у грошовій формі чи в натурі відповідно до балансу, складеного на момент вибуття такого учасника з товариства.

Згідно зі ст. 166 ЦКУ звернення стягнення на пай члена виробничого кооперативу за його власними зобов'язаннями допускається лише у разі недостатності у нього іншого майна у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом. Член кооперативу, на пай якого (в повному розмірі) кредиторами було звернено стягнення, може добровільно вийти з кооперативу,

або його буде виключено з кооперативу через відсутність його пайового внеску, тобто його членство в кооперативі буде припинено.

Таким чином, загальними правовими підставами для звернення стягнення на частку (пай) є вимога кредитора і недостатність майна.

Право вимагати виділення частки (паю) для звернення стягнення мають лише кредитори. Кредитором є особа, яка має майнові вимоги до боржника. Ці вимоги повинні підтверджуватися відповідними документами – рішенням суду; виконавчим документом; виконавчим написом нотаріуса; вимогою, визнаною боржником. В іншому випадку, корпоративне підприємство вправі відмовити кредитору у виділенні частки боржника-учасника (члена) посилаючись на те, що в нього є інше майно, на яке може бути звернуто стягнення. Кредитору буде важко довести зворотне. Тому практично кредитори можуть реалізувати право на звернення стягнення на частку лише шляхом виконання виконавчих документів у встановленому порядку. Лише державний виконавець може зобов'язати товариство (виробничий кооператив) виділити частку. В свою чергу, товариство (виробничий кооператив) не має підстав для сплати вартості виділеної частки (паю) безпосередньо кредитору, який заявив таку вимогу, оскільки можуть бути порушені права учасника або інших його кредиторів.

Датою пред'явлення вимог кредиторів слід вважати день надходження письмового звернення кредитора про виділ частки учасника-боржника або відповідне звернення державного виконавця. У свою чергу, таке звернення може мати місце після виявлення майна боржника та встановлення його недостатності для погашення вимог кредиторів.

Другою підставою є недостатність іншого майна учасника для задоволення вимог його кредиторів. Цю підставу кредитору також необхідно довести. Зазвичай, при прийнятті рішення про стягнення з боржника грошової суми суд не вирішує питання про те, за рахунок якого майна боржника буде виконуватися судові рішення. Суд не виявляє, чи є у боржника майно, достатнє для виконання рішення суду. Відтак, на практиці факт недостатності майна боржника може бути встановлено лише в межах виконавчого провадження, в

порядку вимог визначених Законом України «Про виконавче провадження». Боржник не вправі самостійно запропонувати звернути стягнення на частку (пай), оскільки за законом це допускається у разі недостатності іншого майна учасника (члена). Звернення стягнення на частку (пай) повинно відбуватися після того, як усі можливості для виконання рішення шляхом звернення стягнення на інше майно використані. Лише у такому випадку можна виявити недостатність майна у боржника.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть підставами припинення корпоративних правовідносин
2. У чому полягає відмінність виходу учасника (члена) від його виключення із корпоративного підприємства?
3. Які правові наслідки виходу учасника (члена) із корпоративного підприємства?
4. Які правові наслідки виключення учасника (члена) із корпоративного підприємства?
5. Визначте підстави і порядок виключення учасника (члена) із корпоративного підприємства в залежності від його виду.
6. Який порядок розрахунків з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства?
7. Якими документами може оформлятися відчуження учасником товариства належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства?
8. Назвіть підстави проведення обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій у акціонера.
9. За яких умов допускається звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена) корпоративного підприємства?

Розділ 9. Припинення корпоративних підприємств

1. Поняття та способи припинення корпоративних підприємств.

2. Підстави та процедура реорганізації корпоративних підприємств.

3. Ліквідація корпоративних підприємств.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та способи припинення корпоративних підприємств

До змісту поняття «припинення корпоративного підприємства» входять юридичні підстави, акти та процесуально-правові дії щодо припинення корпоративного підприємства як суб'єкта права. Ці підстави, акти та дії передбачені господарським законодавством. Зокрема, загальні підстави і способи припинення суб'єктів господарювання усіх видів визначені ст. 59 ГК України, загальний процедурний порядок ліквідації суб'єкта господарювання встановлений ст. 60 ГК України. У разі банкрутства суб'єкта підприємництва відносини щодо його припинення регулюються Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Норми, що регулюють відносини, пов'язані з припиненням юридичної особи, містяться також у статтях 104 – 112 ЦК України. Найважливішим наслідком припинення підприємства є припинення його правоздатності. Корпоративне підприємство вважається таким, що припинилося, з дати внесення до ЄДР запису про державну реєстрацію припинення підприємства.

Відповідно до ст. 59 ГК України припинення суб'єкта господарювання, яким є корпоративне підприємство, здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації - за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб - засновників підприємства чи їх правонаступників, а у випадках, передбачених законами, - за рішенням суду.

Таким чином, припинення корпоративного підприємства за юридичними підставами може бути двох видів: добровільним і примусовим. Юридичними підставами добровільного припинення корпоративного підприємства є ініціатива засновників (учасників) цього суб'єкта чи уповноважених ними органів або передбачені законом чи установчими документами обставини (наприклад, у зв'язку із закінченням строку, на який створювалося підприємство, чи у разі досягнення мети, заради якої його було створено).

Примусове припинення корпоративного підприємства відбувається за рішенням суду, при цьому вимога про припинення підприємства може бути пред'явлена до суду органом, що здійснює державну реєстрацію, учасником підприємства, відповідним органом державної влади у випадках, встановлених законом. Загальні юридичні підстави примусового припинення підприємства встановлені ст. 59 ГК України, частиною першою ст. 110 ЦК України, частиною другою ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», серед яких: провадження діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; наявність в ЄДР запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням. Спеціальні підстави примусового припинення окремих видів корпоративних підприємств передбачені відповідними нормами законодавчих актів про цих суб'єктів.

Способи припинення підприємств є універсальними і не залежать від виду та організаційно-правової форми. Залежно від того, чи відбувається правонаступництво за зобов'язаннями підприємства, розрізняють два способи припинення корпоративних підприємств: реорганізацію і ліквідацію. Якщо внаслідок реорганізації корпоративного підприємства усі його майно, права і обов'язки переходять до інших суб'єктів господарювання - правонаступників, то у разі ліквідації - права та обов'язки підприємства припиняються, а майно розподіляється між кредиторами. Майно, що залишилося після розрахунків з

кредиторами, розподіляється між учасниками ліквідованого підприємства у порядку, встановленому законом та його установчими документами.

Головний сенс реорганізації полягає у переході майна підприємства до інших юридичних осіб у порядку правонаступництва. Слід погодитися з А. Коровайко, що за економічним змістом реорганізація – це спосіб консолідації або розподілу майна (бізнесу) учасниками юридичної особи на основі їх суб'єктивних інтересів, а з формально-юридичної сторони – це процес заміни осіб у майнових та інших правовідносинах у порядку універсального правонаступництва⁸⁹. Ознаками реорганізації є: універсальне правонаступництво; зміна складу учасників і обсягу належних їм корпоративних прав реорганізованого підприємства; відсутність правового зв'язку між реорганізованим підприємством та суб'єктами господарювання, створеними внаслідок реорганізації; відсутність зобов'язальних відносин між правонаступником і реорганізованим підприємством.

Законодавством визначено чотири форми реорганізації як способу припинення суб'єкта господарювання: злиття, приєднання, поділ та перетворення (частина 1 ст. 59 ГК). З юридичної точки зору ці способи розрізняються залежно від того, до якого суб'єкта права переходять усі майнові права та обов'язки підприємства, що реорганізується.

Злиття двох або більше підприємств означає перехід майна, прав та обов'язків кожного з них до підприємства - правонаступника, що утворено внаслідок злиття. В цьому випадку виникає новий суб'єкт господарювання, а підприємства, що зливаються, припиняють свою діяльність. Злиття вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореного підприємства та державної реєстрації припинення підприємств, що припиняються в результаті злиття.

У разі приєднання одного або кількох підприємств до іншого підприємства, до останнього переходять усі майно, права та обов'язки приєднаних підприємств. Новий суб'єкт господарювання внаслідок такої

⁸⁹ Коровайко А.В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика. Учеб. пособ. – М., 2001. – С. 9, 15.

реорганізації не виникає, проте суб'єкти господарювання, що приєдналися, припиняються. Підприємство, до якого приєдналися інші підприємства, зберігає свою назву і правовий статус. Зміни до установчих документів підприємства, що не припиняється у результаті приєднання, підлягають державній реєстрації після державної реєстрації припинення підприємства в результаті приєднання. Приєднання вважається завершеним з моменту державної реєстрації таких змін до установчих документів та державної реєстрації припинення підприємств, що припиняються в результаті приєднання.

Поділом вважається таке припинення підприємства, при якому усі його майно, права і обов'язки розподіляються між двома або більше новоствореними суб'єктами господарювання. Така форма реорганізації корпоративного підприємства передбачає затвердження учасниками (уповноваженим ними органом) розподільчого балансу (акту), згідно з яким частини майна та відповідні права і обов'язки реорганізованого підприємства переходять до суб'єктів господарювання, створених внаслідок поділу. Суб'єкт господарювання - правонаступник, що утворився внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями підприємства, що припинилося, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншого суб'єкта господарювання - правонаступника. Якщо суб'єктів господарювання - правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно. Поділ вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутворених суб'єктів господарювання та державної реєстрації припинення підприємства, що припиняється в результаті поділу.

Перетворенням корпоративного підприємства є зміна його організаційно-правової форми, наприклад, при перетворенні товариства з обмеженою відповідальністю у приватне акціонерне товариство. У разі перетворення до нового підприємства переходять усе майно, права і обов'язки попереднього підприємства. Після державної реєстрації підприємства – правонаступника складається передавальний акт. Початковий баланс новоствореного

підприємства повинен збігатися за даними балансу перетвореного підприємства. До правонаступника переходять також права і обов'язки, які не були відомі на час припинення і виникли після перетворення. Перетворення вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореного підприємства та державної реєстрації припинення підприємства, що припиняється у результаті перетворення.

Відповідно до ст. 105 ЦК України учасники корпоративного підприємства, суд або орган, що прийняв рішення про припинення підприємства, призначають комісію з припинення (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора, встановлюють порядок та строки проведення припинення підприємства, порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до підприємства, що припиняється.

Виконання функцій комісії з припинення корпоративного підприємства може бути покладено на орган управління підприємства. До комісії з припинення корпоративного підприємства (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами підприємства. Обсяг повноважень комісії з припинення, порядок її роботи визначаються законом та органом, що прийняв рішення про припинення підприємства. Члени комісії з припинення зобов'язані діяти в інтересах підприємства, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Зміна складу комісії здійснюється за рішенням того органу, який її сформував. Голова комісії, її члени або ліквідатор представляють підприємство у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені підприємства, що припиняється.

Учасники корпоративного підприємства, суд або орган, що прийняв рішення про припинення підприємства, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію. Для внесення до ЄДР запису про рішення про припинення підприємства заявник подає державному реєстратору оригінал або нотаріально засвідчену копію рішення учасників або уповноваженого ними

органу щодо припинення підприємства. У випадках, встановлених законом, додатково подається документ, який підтверджує одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення підприємства. Відповідно до ст. 34 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» державний реєстратор у день надходження документів вносить до ЄДР запис про рішення учасників підприємства або уповноваженого ними органу щодо припинення підприємства та в той же день повідомляє органи статистики, доходів і зборів, ПФУ про внесення такого запису.

Якщо рішення про припинення підприємства не містить відомостей про персональний склад комісії з припинення, ліквідаційної комісії, її голову або ліквідатора, про порядок або строк заявлення кредитором своїх вимог або якщо такий строк не відповідає закону, державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для внесення до ЄДР відповідного запису.

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» з дати внесення до ЄДР запису про рішення учасників підприємства або уповноваженого ними органу щодо припинення підприємства забороняється:

проведення державної реєстрації змін до установчих документів такого підприємства;

внесення змін до ЄДР щодо відомостей про відокремлені підрозділи, крім відомостей про їх закриття;

проведення державної реєстрації юридичної особи, засновником (учасником) якої є підприємство, щодо якого прийнято рішення про припинення;

проведення державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, про місцезнаходження підприємства.

Перелічені обмеження не застосовуються у разі реорганізації корпоративного підприємства шляхом перетворення.

Повідомлення про внесення запису до ЄДР щодо прийняття рішення суду, учасників корпоративного підприємства або уповноваженого ними органу про припинення підприємства публікується у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації протягом десяти робочих днів з дня внесення такого запису до ЄДР, при цьому плата за публікацію такого повідомлення не справляється. Відомості про дату публікації повідомлення, яке містить інформацію про строк заявлення вимог кредиторів до підприємства, що припиняється, надаються органам доходів і зборів, ПФУ не пізніше наступного дня з дати публікації такого повідомлення.

Строк заявлення кредиторами своїх вимог до підприємства, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня опублікування повідомлення про рішення щодо припинення підприємства. Комісія з припинення вживає усіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово повідомляє їх про припинення підприємства. За умови належного ведення бухгалтерського обліку усі кредитори підприємства відомі, тому їх виявлення здійснюється шляхом інвентаризації заборгованості. Письмове повідомлення про припинення підприємства надсилається кожному такому кредитору незалежно від суми боргу. Виявлення інших кредиторів, які можуть мати вимоги до підприємства, здійснюється завдяки публікації повідомлення про припинення підприємства. Кожна окрема вимога кредитора, зокрема щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до ПФУ, фондів соціального страхування, розглядається комісією з припинення, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання підприємством, що припиняється, відповідної вимоги кредитора.

2. Підстави та процедура реорганізації корпоративних підприємств

Відповідно до ст. 106 ЦК України злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або

органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державної влади. Законом може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання.

Так, відповідно до ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого є видами економічної концентрації і повинні здійснюватися з дотриманням вимог антимонопольного законодавства. Якщо фінансово-економічні показники концентрації суб'єктів господарювання (у тому числі злиття, приєднання підприємств) відповідають пороговим показникам, встановленим ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції», така концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього отримання дозволу органів АМКУ. До надання такого дозволу учасники концентрації зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану.

Органи АМКУ надають дозвіл на концентрацію у разі, якщо вона не призводить до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині. В свою чергу, КМУ може дозволити концентрацію, на здійснення якої АМКУ не надав дозволу, якщо позитивний ефект для суспільних інтересів зазначеної концентрації переважає негативні наслідки обмеження конкуренції. При цьому, якщо обмеження конкуренції, зумовлені концентрацією не є необхідними для досягнення мети концентрації чи становлять загрозу системі ринкової економіки, КМУ дозволу на таку концентрацію не надає.

Законодавством передбачено можливість примусового поділу підприємства в разі порушення ним вимог антимонопольного законодавства. Так, згідно зі ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи АМКУ мають право прийняти рішення про

примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне становище. Примусовий поділ не застосовується у разі: 1) неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць; 2) наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць (якщо обсяг продукції, яка вживається суб'єктом господарювання, перевищує тридцять відсотків валового обсягу продукції підприємства, структурного підрозділу чи структурної одиниці). Рішення органів АМКУ про примусовий поділ підприємства підлягає виконанню у встановлений строк, який не може бути меншим шести місяців. Реорганізація підприємства, що підлягає примусовому поділу, здійснюється на його розсуд за умови усунення монопольного (домінуючого) становища цього підприємства на ринку.

Таким чином, рішення про реорганізацію корпоративного підприємства можуть прийняти учасники (наприклад, у повному товаристві); уповноважений ними орган (наприклад, загальні збори акціонерів); суд у випадках, встановлених законом; інші органи державної влади, якщо це прямо передбачено законом.

Відповідно до ст. 107 ЦК України кредитор упродовж строку для пред'явлення вимог кредиторів може вимагати від підприємства, що припиняється шляхом реорганізації та виконання зобов'язань якого не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення підприємства складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), які мають містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань підприємства, що припиняється, стосовно всіх його кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами.

У разі злиття чи приєднання передавальний акт повинен містити відомості про майно, права і обов'язки кожного підприємства, що припиняється, а також вартість майна, прав і обов'язків суб'єкта господарювання – правонаступника. На основі передавального акту складається баланс правонаступника. Показники цього балансу визначаються шляхом сумування однорідних статей балансу припинених підприємств. Передавальний акт у разі злиття чи приєднання підписується головою комісії з припинення підприємства і керівником виконавчого органу суб'єкта господарювання – правонаступника та затверджується учасниками (загальними зборами учасників) усіх підприємств, що беруть участь у припиненні (як тими, що припиняються, так і тими, які стають правонаступниками)

Розподільчий баланс повинен містити відомості про розподіл майна, прав і обов'язків (статей балансу) між правонаступниками у вартісному вигляді. На основі розподільчого балансу складається акт про розподіл окремих статей балансу між правонаступниками, в якому наводяться дані про конкретне майно, що передається кожному правонаступнику, найменування кредиторів та боржників, підстави виникнення зобов'язань. Розподільчий баланс підписується головою і членами комісії з припинення підприємства.

Затверджені учасниками корпоративного підприємства або органом, який прийняв рішення про припинення підприємства, примірники передавального акта та розподільчого балансу передаються в орган, який здійснює державну реєстрацію підприємства, що припиняється, за місцем його державної реєстрації, а також в орган, який здійснює державну реєстрацію суб'єкта господарювання - правонаступника, за місцем його державної реєстрації.

Якщо правонаступниками корпоративного підприємства є декілька суб'єктів господарювання і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків підприємства, що припинилося, неможливо, суб'єкти господарювання – правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами підприємства, що припинилося. Учасники припиненого підприємства, які відповідно до закону або установчих документів відповідали

за його зобов'язаннями, у такому самому обсязі відповідають за зобов'язаннями правонаступників, що виникли до моменту припинення підприємства, якщо більший обсяг відповідальності учасників за зобов'язаннями правонаступників не встановлено законом або їх установчими документами.

Для проведення державної реєстрації припинення корпоративного підприємства в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення голова комісії з припинення або уповноважена ним особа після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами повинна подати державному реєстратору наступні документи:

заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення підприємства в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення. У реєстраційній картці голова комісії з припинення або уповноважена ним особа зазначають та підтверджують своїм особистим підписом, що ними вчинено всі передбачені законодавством дії стосовно порядку припинення підприємства, включаючи завершення розрахунків з кредиторами;

підписаний головою і членами комісії з припинення підприємства та затверджений учасниками підприємства або органом, який прийняв рішення про припинення підприємства, примірник оригіналу передавального акта (у разі злиття, приєднання або перетворення) чи розподільчого балансу (у разі поділу) або їх нотаріально засвідчені копії;

довідку архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню;

документ про узгодження плану реорганізації з органом доходів і зборів (за наявності податкового боргу);

довідку відповідного органу доходів і зборів про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів;

довідку відповідного органу ПФУ про відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до ПФУ та фондів соціального страхування.

У випадках, що встановлені законом, крім вищезазначених документів, додатково подається висновок аудитора щодо достовірності та повноти передавального акта або розподільчого балансу. У разі проведення державної реєстрації припинення акціонерних товариств додатково подається копія розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, засвідчена НКЦПФР. У разі проведення державної реєстрації припинення підприємства - емітента цінних паперів додатково подається довідка відповідного органу НКЦПФР про відсутність нескасованих випусків цінних паперів цього емітента. У разі державної реєстрації припинення підприємства в результаті перетворення державному реєстратору подаються лише заповнена реєстраційна картка та примірник оригіналу передавального акта або його нотаріально засвідчена копія.

Порядок внесення органом державної реєстрації запису до ЄДР про проведення державної реєстрації припинення підприємства в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення встановлений ст. 36 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Строк державної реєстрації припинення підприємства не повинен перевищувати одного робочого дня з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємства в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення. Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати проведення державної реєстрації припинення корпоративного підприємства повинен видати (надіслати) голові комісії з припинення або уповноваженій ним особі повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємства. У день державної реєстрації припинення корпоративного підприємства в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення державний реєстратор зобов'язаний надіслати відповідним органам статистики, доходів і зборів, ПФУ, НКЦПФР повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємства та відомості реєстраційної картки на проведення державної реєстрації припинення підприємства, що є підставою для зняття підприємства з обліку в цих органах

та/або вчинення інших дій щодо припинення зазначеного підприємства відповідно до законодавства.

3. Ліквідація корпоративних підприємств

Корпоративне підприємство у разі його ліквідації припиняється як суб'єкт права без правонаступництва. Підставами ліквідації підприємства є визначені законом та/або установчими документами обставини, які обумовлюють прийняття в установленому порядку рішення про ліквідацію підприємства уповноваженою особою (органом). Залежно від підстав ліквідація підприємства може бути добровільною (за рішенням учасників або органу, уповноваженого на це установчими документами) чи примусовою (за рішенням суду у випадках, встановлених законом). Вимога про ліквідацію підприємства може бути пред'явлена до суду органом, що здійснює державну реєстрацію, учасником підприємства, відповідним органом державної влади у випадках, встановлених законом.

Орган (особа), який прийняв рішення про ліквідацію підприємства, встановлює порядок та визначає строки проведення ліквідації, а також строк для заяви претензій кредиторами, що не може бути меншим, ніж два місяці з дня опублікування повідомлення про ліквідацію підприємства. Ліквідація підприємства здійснюється ліквідаційною комісією, яка утворюється засновниками (учасниками) підприємства чи уповноваженим ними органом, іншим органом, визначеним законом, якщо інший порядок її утворення не передбачений ГК України. Виконання функцій ліквідаційної комісії може бути також покладено на орган управління підприємства, що ліквідується. Рішенням суду про ліквідацію підприємства його керівника, виконавчий орган чи позивача може бути призначено ліквідатором або включено до складу ліквідаційної комісії.

Відповідно до ч. 6 ст. 59 ГК України, ч. 1 ст. 110 ЦК України підставами добровільної ліквідації корпоративного підприємства є рішення його засновників (учасників) або уповноваженого ними органу, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який воно створювалося, чи у разі досягнення мети, заради якої воно було створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами. В тих випадках, коли рішення про добровільну ліквідацію підприємства приймається вищим органом управління підприємства, законодавством встановлюються певні гарантії для учасників, які не згодні з таким рішенням: це - виключна компетенція вищого органу управління підприємства щодо вирішення цього питання, прийняття рішення про ліквідацію підприємства кваліфікованою більшістю голосів, а також право учасника оскаржити таке рішення у судовому порядку.

Добровільна ліквідація підприємства може викликатися різними причинами, більшість з яких обумовлено ризиками господарської діяльності, зокрема через зміну профілю діяльності, конкурентні тенденції на ринку товарів та послуг тощо. Перевагою добровільної ліквідації підприємства є те, що вона здійснюється обраною підприємством ліквідаційною комісією, тобто учасники корпоративного підприємства можуть контролювати процес ліквідації на всіх його етапах, включаючи реалізацію майна та розрахунки з кредиторами.

Можливість прийняття рішення про ліквідацію підприємства в його засновників (учасників) або уповноваженого ними органу існує завжди, незалежно від наявності чи відсутності певних обставин. Закони та установчі документи підприємства не в змозі передбачити всі можливі причини його добровільної ліквідації. На законодавчому рівні визначено лише випадки, коли засновники (учасники) або уповноважений ними орган зобов'язані прийняти рішення про ліквідацію підприємства у зв'язку з порушенням встановлених законом правил. Зокрема, до вимушених підстав добровільної ліквідації підприємств відносять:

зменшення вартості власного капіталу підприємства нижче встановленого законом мінімального розміру статутного капіталу;

невідповідність мінімальної (максимальної) кількості учасників корпоративного підприємства вимогам закону;

порушення обмежень, встановлених законом, щодо заснування та участі у підприємствах;

закінчення строку, на який було створено підприємство;

досягнення мети, заради якої створене підприємство, чи неможливість її досягнення;

інші випадки, передбачені установчими документами.

У разі невиконання засновниками (учасниками) свого обов'язку щодо ліквідації підприємства у добровільному порядку за вимушеними обставинами, останні набувають характеру примусових і стають підставою для постановлення судового рішення про припинення підприємства шляхом його ліквідації.

Примусова ліквідація корпоративного підприємства здійснюється за рішенням суду з підстав, передбачених законом. Закріплення у законі підстави примусової ліквідації підприємства та встановлення кола осіб, які можуть ініціювати процес ліквідації, є важливою гарантією захисту майнових прав та інтересів всіх учасників ліквідаційної процедури. Зокрема, підставами для постановлення судового рішення щодо припинення підприємства шляхом його ліквідації є:

визнання судом недійсною державної реєстрації підприємства через допущені при його створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом;

провадження ним діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;

невідповідність мінімального розміру статутного капіталу підприємства вимогам закону;

неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону;

наявність в ЄДР запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням;

визнання судом підприємства - емітента таким, що відповідає ознакам фіктивності;

неподання АТ протягом двох років поспіль НКЦПФР інформації, передбаченої законом;

нескликання АТ загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль;

не утворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства;

визнання судом підприємства банкрутом.

Суд, який постановив рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи, у день набрання таким рішенням законної сили направляє його копію державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної особи для внесення до ЄДР запису про судове рішення. Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо припинення підприємства, що не пов'язано з його банкрутством, вносить до ЄДР відповідний запис та в той же день повідомляє органи статистики, доходів і зборів, ПФУ та підприємство, щодо якого було прийнято судове рішення, про внесення до ЄДР такого запису. З дати внесення до ЄДР запису про судове рішення щодо припинення юридичної особи застосовуються обмеження, які встановлені законом, зокрема забороняється:

проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, щодо якої прийнято рішення щодо припинення;

внесення змін до ЄДР щодо відомостей про відокремлені підрозділи, крім відомостей про їх закриття;

проведення державної реєстрації юридичної особи, засновником (учасником) якої є юридична особа, щодо якої прийнято рішення щодо припинення;

проведення державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, про місцезнаходження юридичної особи (частина друга ст. 35 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»).

У разі, якщо в судовому рішенні щодо припинення підприємства у зв'язку з її ліквідацією не призначена ліквідаційна комісія, державний реєстратор не пізніше трьох робочих днів від дати надходження такого судового рішення вносить до ЄДР запис, в якому вказує як голову ліквідаційної комісії підприємства керівника органу управління або особу, яка згідно з відомостями, внесеними до ЄДР, має право вчиняти юридичні дії від імені підприємства без довіреності, якщо інше не встановлено судовим рішенням.

Загальний порядок проведення добровільної та примусової ліквідації підприємства встановлений ст. 111 ЦК України і ст. 60 ГК України, він однаковий у разі проведення добровільної та примусової ліквідації, за винятком ліквідації підприємства, визнаного судом банкрутом. Ліквідаційний процес підприємства є складним і довготривалим та складається із багатьох етапів. В літературі, зокрема, виділяються наступні етапи ліквідації: призначення ліквідаційної комісії, публікація оголошення про ліквідацію, виявлення кредиторів та дебіторів; складання проміжного балансу; задоволення вимог кредиторів; складання кінцевого ліквідаційного балансу та розподіл решти майна⁹⁰.

З дати внесення до ЄДР запису про рішення суду, засновників (учасників) підприємства або уповноваженого ними органу щодо ліквідації підприємства ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана вжити всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості підприємства, що ліквідується, та письмово повідомити кожного з боржників про припинення підприємства в установлені законом строки.

⁹⁰ Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: моногр. / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с. – С. 49-53; Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с. – С. 84-86; Теньков С. Ліквідація підприємств: деякі юридичні та податкові аспекти // Юридичний вісник України. – 2000. - №18-19 (254-255). – С.7.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана повідомити учасників підприємства, суд або орган, що прийняв рішення про припинення підприємства, про його участь в інших юридичних особах та/або надати відомості про створені ним господарські товариства, дочірні підприємства.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) заявляє вимоги та позови про стягнення заборгованості з боржників підприємства; вживає заходів щодо інвентаризації майна підприємства, що припиняється, майна його філій та представництв, дочірніх підприємств, господарських товариств, а також майна, що підтверджує його корпоративні права в інших юридичних особах; оцінює наявне майно підприємства; виявляє та вживає заходів щодо повернення майна, яке перебуває у третіх осіб. У випадках, встановлених законом, ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує проведення незалежної оцінки майна юридичної особи, що припиняється.

Для проведення перевірок та визначення наявності або відсутності заборгованості із сплати податків і зборів, ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує своєчасне надання органам доходів і зборів та ПФУ, фондів соціального страхування документів підприємства (його філій, представництв), у тому числі первинних документів, реєстрів бухгалтерського та податкового обліку.

Під час проведення заходів щодо ліквідації підприємства до завершення строку пред'явлення вимог кредиторів ліквідаційна комісія (ліквідатор) закриває рахунки, відкриті у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації підприємства. Ліквідаційна комісія також вживає заходів щодо закриття відокремлених підрозділів підприємства (філій, представництв) та відповідно до законодавства про працю здійснює звільнення працівників підприємства, що припиняється. Ліцензії, документи дозвільного характеру та інші документи, а також печатки та штампи, які підлягають поверненню органам державної влади, органам місцевого самоврядування, повертаються їм ліквідаційною комісією (ліквідатором). Документи, що підлягають обов'язковому зберіганню,

передаються в установленому законодавством порядку відповідним архівним установам.

Ліквідаційна комісія вживає необхідних заходів щодо виявлення вимог кредиторів, з письмовим повідомленням кожного з них про ліквідацію підприємства. Кожна окрема вимога кредитора, зокрема щодо сплати податків, зборів, страхових коштів до ПФУ, фондів соціального страхування, розглядається ліквідаційною комісією, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання підприємством, що припиняється, відповідної вимоги кредитора. У разі відмови ліквідаційної комісії у задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду, кредитор має право протягом місяця з дати, коли він дізнався або мав дізнатися про таку відмову звернутися до суду із позовом до ліквідаційної комісії. За рішенням суду вимоги кредитора можуть бути задоволені за рахунок майна, що залишилося після ліквідації підприємства. Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна підприємства, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно. Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, а також вимоги кредиторів, у задоволенні яких за рішенням суду відмовлено, вважаються погашеними.

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами ліквідаційна комісія складає проміжний ліквідаційний баланс, що включає відомості про склад майна підприємства, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результат їх розгляду. Проміжний ліквідаційний баланс затверджується учасниками підприємства, судом або органом, що прийняв рішення про ліквідацію підприємства. На цьому етапі нерідко з'ясовується питання щодо достатності майнових активів підприємства для задоволення вимог кредиторів.

З моменту затвердження проміжного ліквідаційного балансу розпочинається процедура розрахунків з кредиторами. Виплата грошових сум кредиторам, у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, провадиться у порядку, встановленому законом.

У разі ліквідації платоспроможного підприємства вимоги його кредиторів задовольняються в порядку черговості, встановленої ст. 112 ЦК України:

у першу чергу задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

у другу чергу задовольняються вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

у третю чергу задовольняються вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);

у четверту чергу задовольняються всі інші вимоги.

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належать кожному кредитору цієї черги.

У разі недостатності в підприємства, що ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційна комісія (ліквідатор) організовує реалізацію майна підприємства. Якщо вартість майна підприємства є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, підприємство здійснює всі необхідні дії, встановлені законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом.

Майно підприємства, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, ПФУ, фондів соціального страхування),

передається учасникам підприємства, якщо інше не встановлено установчими документами підприємства або законом.

До моменту затвердження ліквідаційного балансу ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає та подає органам доходів і зборів, ПФУ та фондів соціального страхування звітність за останній звітний період. Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає ліквідаційний баланс, забезпечує його затвердження учасниками (засновниками) підприємства, судом або органом, що прийняв рішення про припинення підприємства, та забезпечує подання органам доходів і зборів. Достовірність та повнота ліквідаційного балансу повинні бути перевірені у встановленому законодавством порядку з обов'язковою перевіркою органом доходів і зборів, в якому перебуває на обліку підприємство.

Після закінчення ліквідаційної процедури, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує подання державному реєстратору документів для проведення державної реєстрації припинення підприємства в результаті його ліквідації, вичерпний перелік яких встановлений ст. 36 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»:

реєстраційна картка на проведення державної реєстрації припинення підприємства у зв'язку з ліквідацією, в якій голова ліквідаційної комісії (ліквідатор) письмово зазначають та підтверджують своїм підписом, що ними вчинено всі передбачені законодавством дії стосовно порядку припинення підприємства, включаючи завершення розрахунків з кредиторами (у тому числі із сплати податків, зборів, обов'язкових платежів);

довідка відповідного органу доходів і зборів про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів;

довідка відповідного органу ПФУ про відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових коштів до ПФУ і фондів соціального страхування;

довідка архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню;

копія розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, засвідчена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, у разі проведення державної реєстрації припинення акціонерних товариств.

За відсутності підстав для залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації припинення підприємства в результаті його ліквідації, без розгляду державний реєстратор вносить до ЄДР відповідний запис. Строк державної реєстрації припинення підприємства в результаті його ліквідації не повинен перевищувати одного робочого дня з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємства.

У день державної реєстрації припинення підприємства державний реєстратор зобов'язаний надіслати відповідним органам статистики, доходів і зборів, ПФУ повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємства та відомості реєстраційної картки на проведення державної реєстрації припинення підприємства, що є підставою для зняття підприємства з обліку в органах статистики, доходів і зборів, ПФУ. Не пізніше наступного робочого дня з дати проведення державної реєстрації припинення підприємства державний реєстратор повинен видати (надіслати) голові ліквідаційної комісії або уповноваженій ним особі повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємства.

Особливості припинення корпоративного підприємства у зв'язку з його банкрутством визначено Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Під банкрутством розуміється визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Відповідно до ст. 37 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» ліквідацією у справі про банкрутство є

припинення суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення у встановленому законом порядку вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Суб'єктом банкрутства є підприємство - боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом. В свою чергу боржником визнається суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтвержені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено законом.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено законом. Безспірними вважаються грошові вимоги кредиторів, підтвержені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. До складу цих вимог, у тому числі щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції.

Із заявою про порушення справи про банкрутство може звернутися як кредитор боржника, так і сам боржник. При цьому боржник зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство якщо: задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами; під час ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі; в інших випадках, передбачених законом.

У випадках, передбачених законом, господарський суд у судовому засіданні за участю сторін приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру строком на дванадцять місяців. За клопотанням комітету кредиторів або інвесторів, або власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) банкрута чи з власної ініціативи господарський суд може прийняти рішення про введення процедури санації й після визнання боржника банкрутом у разі наявності плану санації та до початку продажу майна банкрута.

До правових наслідків визнання боржника банкрутом закон відносить наступні:

господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за виключенням укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо;

строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;

у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань, крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;

припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;

відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;

продаж майна банкрута допускається в передбаченому законом порядку; скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника;

вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного

оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;

виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбачених законом.

Суд, який постановив рішення про порушення провадження у справі про банкрутство підприємства, про визнання підприємства банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, у день набрання рішеннями законної сили направляє їх державному реєстратору за місцезнаходженням підприємства. Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження зазначених судових рішень внести до ЄДР запис про відповідні рішення суду і в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, ПФУ, фонди соціального страхування про внесення до ЄДР такого запису.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури припиняються повноваження органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше, керівник банкрута звільняється з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства, а також припиняються повноваження власника (власників) майна банкрута. З метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, здійснюється офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет.

Відповідно до ст. 39 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника у будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури надається право одночасно задовольнити усі вимоги конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів або надати боржнику грошові кошти, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів. Власник майна (орган, уповноважений управляти майном)

боржника може також брати участь в обговоренні звіту ліквідатора та мирової угоди, а також може заявляти клопотання про погашення заборгованості або перехід до процедури санації.

У постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута з числа арбітражних керуючих. За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, суд призначає членів ліквідаційної комісії. У разі ліквідації державного підприємства або підприємства, у статутному капіталі якого державна частка становить більш ніж п'ятдесят відсотків, господарський суд призначає членами ліквідаційної комісії представника органу, уповноваженого управляти державним майном, та за необхідності - представника органу місцевого самоврядування. До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а в разі необхідності - також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, АМКУ, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування. У ліквідаційній процедурі господарський суд розглядає скарги на дії (бездіяльність) учасників ліквідаційної процедури та здійснює інші повноваження, передбачені законом.

З дня свого призначення ліквідатор здійснює повноваження, перелік яких встановлюється ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», зокрема: приймає до свого відання майно боржника, забезпечує його збереження; виконує функції з управління та розпорядження майном банкрута; проводить інвентаризацію та оцінку майна банкрута; аналізує фінансове становище банкрута; виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута; очолює ліквідаційну комісію та формує ліквідаційну масу; пред'являє до третіх осіб вимоги щодо повернення банкруту сум дебіторської заборгованості; має право отримувати кредит для виплати вихідної допомоги працівникам, що звільняються внаслідок ліквідації

банкрута; здійснює звільнення працівників банкрута відповідно до законодавства України про працю; заявляє в установленому порядку заперечення щодо заявлених до боржника вимог поточних кредиторів за зобов'язаннями, які виникли під час провадження у справі про банкрутство і є неоплаченими; подає до суду заяви про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника; вживає заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб; передає в установленому порядку на зберігання документи банкрута, які підлягають обов'язковому зберіганню; продає майно банкрута для задоволення вимог, внесених до реєстру вимог кредиторів, у порядку, передбаченому Законом про банкрутство; веде реєстр вимог кредиторів.

У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників) боржника - підприємства або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями. Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому законом.

Протягом п'ятнадцяти днів з дня призначення ліквідатора відповідні посадові особи банкрута зобов'язані передати бухгалтерську та іншу документацію банкрута, печатки і штампи, матеріальні та інші цінності банкрута ліквідатору. Під час проведення ліквідаційної процедури ліквідатор зобов'язаний використовувати тільки один рахунок боржника в банківській установі. Інші рахунки, виявлені при проведенні ліквідаційної процедури, підлягають закриттю ліквідатором. Кошти, які надходять при проведенні ліквідаційної процедури, зараховуються на основний рахунок боржника. З основного рахунка здійснюються виплати кредиторам у порядку черговості, визначеному Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника

або визнання його банкрутом». З основного рахунка банкрута проводяться виплати поточних платежів та витрат, пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури.

Ліквідатор не рідше ніж один раз на місяць надає комітету кредиторів звіт про свою діяльність, інформацію про фінансове становище і майно боржника на день відкриття ліквідаційної процедури та при проведенні ліквідаційної процедури, використання коштів боржника, а також іншу інформацію на вимогу комітету кредиторів. Дії (бездіяльність) ліквідатора (ліквідаційної комісії) можуть бути оскаржені до господарського суду учасниками справи про банкрутство, права яких порушено такими діями (бездіяльністю). У разі невиконання або неналежного виконання ліквідатором своїх обов'язків господарський суд за клопотанням комітету кредиторів або з власної ініціативи може припинити повноваження ліквідатора і призначити нового ліквідатора у встановленому законом порядку.

Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу ліквідаційної маси, за винятком об'єктів житлового фонду та об'єктів комунальної інфраструктури, що належать підприємству - банкруту, які передаються у встановленому законом порядку до комунальної власності відповідних територіальних громад.

Майно, визначене родовими ознаками, що належить банкруту на праві володіння або користування, включається до складу ліквідаційної маси. При цьому майно, щодо якого боржник є користувачем, балансоутримувачем або зберігачем, повертається його власнику відповідно до закону або договору. Індивідуально визначене майно, що належить банкруту на підставі речових прав, крім права власності і господарського відання, не може бути включене до складу ліквідаційної маси.

Майно банкрута, що є предметом забезпечення, не включається до складу ліквідаційної маси і використовується виключно для задоволення вимог

кредитора за зобов'язаннями, які воно забезпечує. Продаж такого майна банкрута здійснюється в порядку, передбаченому законом, виключно за згодою кредитора, вимоги якого воно забезпечує, або суду. Кошти, що залишилися після задоволення забезпечених вимог та покриття витрат, пов'язаних з утриманням, збереженням та продажем предмета забезпечення, підлягають включенню до складу ліквідаційної маси.

Майно, яке підлягає реалізації у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором. Оцінка майна державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, здійснюється обов'язково із залученням суб'єктів оціночної діяльності у порядку, визначеному Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні».

Після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута шляхом проведення аукціону чи шляхом продажу безпосередньо юридичній або фізичній особі. Продаж майна банкрута оформляється договорами купівлі-продажу, які укладаються між ліквідатором і покупцем. Умови договорів, укладених на реалізацію майна банкрута, не можуть передбачати розстрочку або відстрочку платежів за придбане майно. Спори, що виникають при проведенні та виконанні результатів аукціонів, у тому числі про визнання недійсними договорів купівлі-продажу майна, розглядаються в межах провадження у справі про банкрутство.

На аукціоні можуть продаватися: основні засоби (нерухомість, незавершене будівництво, транспортні засоби, будівельні матеріали тощо); відокремлений структурний підрозділ банкрута як частина цілісного майнового комплексу; необоротні активи банкрута; дебіторська заборгованість на умовах договору про відступлення права вимоги банкрута. Ліквідатор має право самостійно проводити торги на аукціоні відповідно до законодавства або залучити на підставі договору організатора аукціону - юридичну особу, яка відповідно до установчих документів має право проводити торги.

Майно банкрута, щодо обігу якого встановлено обмеження, продається на закритих торгах за ціною, не нижче звичайної. У закритих торгах беруть участь особи, які відповідно до законодавства можуть мати зазначене майно у власності чи на підставі іншого речового права. Продаж цінних паперів та похідних фінансових активів ліквідатор здійснює через професійного учасника фондового ринку згідно з договором, укладеним між ліквідатором і торговцем цінними паперами.

Порядок задоволення вимог кредиторів в ліквідаційній процедурі у справі про банкрутство детально врегульований ст. 45 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», при цьому погашення вимог забезпечених кредиторів здійснюється в позачерговому порядку за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення. Вимоги кожної наступної черги задовольняються у міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, встановлених законом. У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги. Погашення вимог кредиторів шляхом заліку зустрічних однорідних вимог проводиться за згодою кредитора (кредиторів) у випадках, якщо це не порушує майнові права інших кредиторів. Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

У разі якщо на момент закінчення строку ліквідації залишилися непроданими активи боржника і негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, ліквідатор передає такі активи в управління визначеній господарським судом юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів боржника за рахунок отриманих активів.

У разі якщо господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію підприємства - банкрута, майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникові або уповноваженому ним органу, а майно

державних підприємств - органу приватизації для прийняття рішень щодо подальшого розпорядження таким майном.

Після завершення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс. Звіт ліквідатора має бути схвалений комітетом кредиторів, власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) боржника. Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Якщо ліквідатор не виявив майнових активів, що підлягають включенню до складу ліквідаційної маси, він зобов'язаний подати господарському суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна. У разі якщо господарський суд дійшов висновку, що ліквідатор не виявив або не реалізував майнові активи банкрута у повному обсязі, суд виносить ухвалу про призначення нового ліквідатора, якщо інше не передбачено законом.

Якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію підприємства - банкрута. Копія цієї ухвали надсилається органу, який здійснив державну реєстрацію банкрута, та органам державної статистики для виключення юридичної особи з ЄДР, а також власнику майна та органам доходів і зборів за місцезнаходженням банкрута. Ліквідатор виконує свої повноваження до внесення до ЄДР запису про припинення підприємства - банкрута.

Якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. У такому разі ліквідатор протягом п'яти днів з дня прийняття господарським судом відповідного рішення повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції якого належить призначення керівника (органів управління) боржника, у разі необхідності забезпечує проведення зборів чи засідання таких органів та продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) до їх призначення у

встановленому порядку. Господарський суд може винести ухвалу про ліквідацію підприємства, що звільнилося від боргів, лише у разі, якщо залишок його майнових активів менший, ніж вимагається для продовження нею господарської діяльності згідно із законодавством.

У разі, якщо після завершення ліквідаційної процедури в процесі банкрутства, судом постановлене рішення про ліквідацію підприємства - банкрута, суд, що виніс відповідне рішення, в день набрання ним законної сили направляє його державному реєстратору за місцезнаходженням банкрута для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи. Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати надходження такого судового рішення повинен внести до ЄДР запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи та в той же день передати органам статистики, доходів і зборів, ПФУ повідомлення про внесення до ЄДР відповідного запису. Дата внесення до ЄДР запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи є датою припинення юридичної особи.

Особливості застосування процедури банкрутства до боржника, що ліквідується власником, встановлені ст. 95 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У разі, якщо вартості майна боржника - підприємства, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, недостатньо для задоволення вимог кредиторів, ліквідатор (ліквідаційна комісія) зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство такого підприємства. Обов'язковою умовою звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство є дотримання боржником порядку ліквідації підприємства відповідно до законодавства України. Власник майна боржника (уповноважена ним особа), керівник боржника, голова ліквідаційної комісії (ліквідатор), які допустили порушення зазначених вимог, несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів.

За результатами розгляду заяви про порушення справи про банкрутство підприємства, майна якого недостатньо для задоволення вимог кредиторів,

господарський суд визнає боржника, який ліквідується, банкрутом, відкриває ліквідаційну процедуру, призначає ліквідатора. Обов'язки ліквідатора можуть бути покладені на голову ліквідаційної комісії (ліквідатора) незалежно від наявності у нього статусу арбітражного керуючого. Вирішення питання щодо визнання боржника банкрутом здійснюється в судовому засіданні, що проводиться не пізніше чотирнадцяти днів після порушення провадження у справі. Кредитори мають право заявити свої вимоги до такого боржника у місячний строк з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника, який ліквідується, банкрутом. Особи, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними кредиторами, а їх вимоги погашаються в останню шосту чергу.

Питання порушення власником майна боржника (уповноваженою ним особою), керівником боржника, головою ліквідаційної комісії (ліквідатором) вимог закону підлягає розгляду господарським судом при проведенні ліквідаційної процедури. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду про затвердження ліквідаційного балансу та звіту ліквідатора банкрута, що є підставою для подальшого звернення кредиторів до власника майна боржника (уповноваженої ним особи), керівника боржника, голови ліквідаційної комісії (ліквідатора).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть способи припинення корпоративних підприємств.
2. Які форми реорганізації корпоративних підприємств Ви знаєте?
3. Чим реорганізація відрізняється від ліквідації?
4. Перелічить етапи реорганізації корпоративного підприємства?
5. Який порядок державної реєстрації припинення корпоративного підприємства?
6. В якому порядку здійснюється ліквідація корпоративного підприємства, що не пов'язана з його банкрутством?

7. В чому полягають особливості ліквідації підприємства, визнаного судом банкрутом?
8. В якому порядку задовольняються вимоги кредиторів платоспроможного підприємства, що ліквідується?
9. В чому полягають особливості процедури банкрутства підприємства-боржника, що ліквідується власником?
10. Назвіть підстави добровільної та примусової ліквідації корпоративного підприємства.

Розділ 10. Вирішення корпоративних спорів

1. Поняття, учасники, підвідомчість та підсудність корпоративних спорів.

2. Способи захисту корпоративних прав.

3. Особливості розгляду корпоративних спорів

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття, учасники, підвідомчість та підсудність корпоративних спорів

У найбільш загальному вигляді корпоративний спір - це спір, який виникає з корпоративних відносин, ускладнених конфліктом. Такий підхід може бути застосований за аналогією з підходами до розуміння цивільних, господарських та адміністративних спорів.

Згідно зі ст. 167 ГК України корпоративні відносини – це відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, які, у свою чергу, є правами особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку

(дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Отже, поняття корпоративного спору є, по суті, похідним від матеріально-правових категорій корпоративних відносин, і, відповідно, корпоративних прав, а наявність легальних визначень цих двох категорій, попри наявність теоретичних дискусій щодо їх змісту, надає точку відліку для з'ясування обсягу поняття корпоративних спорів. У такому разі до корпоративних слід відносити будь-які спори, що виникають з відносин, які виникають, змінюються та припиняються щодо прав осіб у статутних капіталах (майні) будь-яких господарських організацій. Такий підхід є заснованим на нормах матеріального права і, водночас, максимально широким з можливих підходів до розуміння корпоративних спорів як за параметром змісту відносин (будь-які відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо прав осіб у статутних капіталах або майні господарських організацій), так і за параметром можливих учасників спору (будь-які учасники корпоративних відносин у будь-яких господарських організаціях).

Досить довгий час корпоративні спори ніяк не виділялися у процесуальному законодавстві і їх підвідомчість залежала від суто вторинних чинників: наприклад, якщо серед відповідачів виявлялася хоча б одна фізична особа, корпоративний спір розглядався загальним судом згідно ЦПК, інакше – господарським судом згідно ГПК. Враховуючи, як правило, велику кількість можливих відповідачів у корпоративних спорах, до кола яких можна було включити товариство, його учасників (акціонерів), посадових осіб та загальне правило визначення підсудності згідно місця проживання (місцезнаходження) одного з відповідачів, за вибором позивача, це часто призводило до зловживань нормами ГПК та, ще більшою мірою – ЦПК і прийняття судами незаконних ухвал та рішень. Після прийняття Закону України від 15 грудня 2006 року № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів»

значна частина корпоративних спорів була передана до підвідомчості господарських судів незалежно від складу учасників. Наступним важливим кроком у цій сфері став Закон України від 10 жовтня 2013 року № 642-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», який значно удосконалив норми щодо підвідомчості та підсудності корпоративних спорів.

Для принципового розв'язання цієї проблеми слід погодитися з точкою зору про те, що юридичний спір як такий є матеріально-правовим утворенням (категорією), конфліктом, який виникає до процесу і поза ним, але може бути розв'язаний у процесуальному порядку⁹¹. Отже, процесуальні норми щодо підвідомчості мають відтворювати поділ матеріальних правовідносин за їх сутнісними особливостями.

Згідно ст. 2 ГК України поряд із суб'єктами господарювання, учасниками відносин у сфері господарювання є також особи, які виступають засновниками таких суб'єктів господарювання, тобто, фактично – суб'єкти корпоративних прав. До того ж поняття корпоративних прав і корпоративних відносин визначається актом господарського законодавства – ГК України. Отже, корпоративні відносини виявляються відносинами між суб'єктами відносин у сфері господарювання (тобто – господарськими відносинами). Відповідно, спори, що виникають з корпоративних відносин (корпоративні спори), повинні розглядатися як різновид спорів, що виникають з відносин у сфері господарювання (господарських спорів).

Утім, діючий процесуальний закон відносить до юрисдикції господарських судів лише частину (хоча й дуже важливу) корпоративних спорів, відсікаючи решту за ознаками: виду господарської організації, у якій виникають відповідні корпоративні відносини; кола учасників спору; предмету спору.

Утім, діючий процесуальний закон відносить до юрисдикції господарських судів лише частину (хоча й значну і дуже важливу)

⁹¹ Абрамов Н.А. Хозяйственно-процессуальное право Украины: Учебное пособие (курс лекций). Издание второе. – Х.: Одиссей, 2003. – С.51; 2. Зайцев И.М. Хозяйственный спор и арбитражный процесс: вопросы теории. – Саратов. – 1982. – Издательство Саратовского университета. – С.13, 16.

корпоративних спорів, відсікаючи решту за ознаками кола учасників спору та його предмету.

Для системної характеристики підвідомчості та підсудності корпоративних спорів варто скористатися досить поширеним поділом корпоративних відносин на внутрішні (що виникають між товариством та його учасниками, або між самими учасниками товариства) та зовнішні (що виникають між товариством або учасниками та третіми особами).

I. До підвідомчості господарських судів належать:

1. Корпоративні спори, які виникають з внутрішніх корпоративних відносин щодо створення, діяльності, управління та припинення корпоративних підприємств⁹²:

- між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) корпоративного підприємства;
- між господарським товариством і його учасниками (засновниками, акціонерами);
- між корпоративним підприємством і його колишніми учасниками.

Такі спори розглядаються відповідно до чинної редакції п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України господарськими судами незалежно від суб'єктного складу, тобто – незалежно від наявності у складі сторін (тобто – учасників, акціонерів) фізичних осіб, які не є підприємцями (п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», далі у тексті - Постанова Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13), є підсудними виключно господарським судам за місцезнаходженням відповідного корпоративного підприємства (ч.7 ст. 16 ГПК України), що дозволяє зосередити розгляд цих корпоративних спорів в одному спеціалізованому суді і має сприяти запобіганню зловживань процесуальними

⁹² До прийняття Закону України від 10 жовтня 2013 року № 642-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» у п.4 ч.1 ст.12 ГПК України йшлося виключно про господарські товариства, тепер – про будь-які юридичні особи. Зрозуміло, що подавляюча більшість таких юридичних осіб – це корпоративні підприємства усіх видів.

правами. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» такі спори не можуть бути передані на розгляд третейських судів.

Зазвичай саме ці спори іменуються у судовій практиці корпоративними (див., зокрема, п. 1 Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», далі у тексті – Рекомендації Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14). Утім, можна бачити, що до них належить сегмент спорів з обмеженим колом учасників – відповідно не враховуються спори з будь-яких зовнішніх корпоративних відносин, зокрема таких, що виникають між учасником і третьою особою при відчуженні на її користь частки у статутному капіталі ТОВ – у судовій практиці вони не вважаються корпоративними.

2. Всі спори, що виникають із зовнішніх корпоративних відносин щодо обліку прав на акції АТ (згідно чинної редакції п. 5 ч. 1 ст. 12 ГПК України такі спори слід розглядати як вид спорів щодо прав на цінні папери взагалі). До кола учасників такого спору можуть належати АТ, його акціонери, зберігачі цінних паперів, депозитарії, андеррайтери, інші особи, задіяні в обігу та обліку акцій АТ. У п. 1.7. Рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 звертається увага на обов'язкове залучення до таких спорів АТ, яке є емітентом відповідних акцій, у якості відповідача або третьої особи – залежно від змісту позовних вимог, а самі ці спори прямо характеризуються як корпоративні. Утім, слід відзначити, що ВГСУ вважає корпоративними спори про внесення або визнання недійсними змін до реєстрів власників іменних цінних паперів, укладення, зміни, розірвання або визнання недійсними договорів на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів за позовами акціонерів, тоді як спори між самим АТ та депозитарієм, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів на обслуговування емісії цінних паперів, до корпоративних спорів не належать.

Так само, як і попередня категорія спорів, корпоративні спори щодо обліку прав на акції розглядаються господарськими судами незалежно від

наявності у складі сторін фізичних осіб, які не є підприємцями, є підсудними виключно господарським судам за місцезнаходженням відповідного господарського товариства. З іншого боку, ці спори можуть бути передані на розгляд третейських судів.

Отже, розглянуті вище дві категорії спорів можна охарактеризувати як корпоративні спори у вузькому розумінні, або ж як корпоративні спори *de lege lata* (за чинним законодавством), тоді як корпоративні спори у широкому розумінні ми розглядаємо *de lege ferenda* (як концепцію, яка має бути втілена законодавцем, оскільки вона повністю відповідає концепції корпоративних прав і корпоративних відносин, як вона передбачена у ст. 167 ГК України).

3. Інші спори із зовнішніх корпоративних відносин, які мають приватно правовий характер у випадку, якщо і позивач, і відповідач у справі є юридичними особами, або фізичними особами – підприємцями (наприклад – спори що виникають між учасником і третьою особою при відчуженні на її користь частки у статутному капіталі ТОВ, якщо і учасник, і покупець частки є юридичними особами). Такі спори не розглядаються у судовій практиці як корпоративні і є підвідомчими господарським судам за загальними правилами ст. 1 та ст. 12 ГПК України щодо підвідомчості та кола учасників господарських спорів. Так само, підсудність таких спорів визначається за загальними правилами ст. 15 ГПК України – за місцезнаходженням відповідача (одного з відповідачів за вибором позивача).

4. Вимоги до суб'єкта владних повноважень (зокрема, про державну реєстрацію припинення юридичної особи, скасування державної реєстрації змін до установчих документів, скасування реєстрації випуску акцій), які є похідними від вимог суб'єкта корпоративних прав (учасника, акціонера) до товариства – як правило про визнання недійсними рішень загальних зборів товариства. Отже, якщо предметом спору є визнання недійсним рішення загальних зборів

учасників (акціонерів) господарського товариства, а вимога до суб'єкта владних повноважень є похідною, такий спір є підвідомчим господарським судам⁹³.

II. Розглядаються загальними судами згідно ЦПК України, якщо у складі сторін є фізична особа, що не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності:

1. Спори, пов'язані із вступом до корпоративних підприємств правонаступників учасників (акціонерів, засновників, членів), крім спорів пов'язаних із спадкуванням;

2. Спори, пов'язані із вступом до корпоративних підприємств осіб, яким було відчужено частку у статутному (складеному) капіталі або пай;

III. Спори щодо законності актів, дій та бездіяльності органів влади (наприклад НКЦПФР, державних реєстраторів), що порушують корпоративні права певної особи і не є похідними від вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів господарського товариства розглядають адміністративні суди за нормами КАС⁹⁴.

Слід також відмітити спори, які виникають з відносин, що є суміжними з корпоративними, тобто – не відносяться до, власне, корпоративних, але мають певну корпоративну специфіку. До таких суміжних спорів, що належать до підвідомчості загальних судів і розглядаються за нормами цивільно-процесуального законодавства, можна віднести:

- спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) та корпоративними підприємствами про визнання недійсними рішень органів товариства про обрання, звільнення, відкликання посадових осіб підприємства за позовами учасників (засновників, акціонерів), які є водночас такими посадовими особами, якщо вимоги обґрунтовуються, у тому числі, нормами не лише корпоративного, але також трудового законодавства та/або поєднуються з вимогами скасувати наказ про призначення (звільнення, відкликання) посадових осіб підприємства є по суті трудовими спорами з корпоративною специфікою;

⁹³ П.1.9. Рекомендацій Президії ВГСУ від 28.12.2007 р. N04-5/14, п.8 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

⁹⁴ П.8 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

- спори, пов'язані із розподілом акцій, паїв та часток у складі майна подружжя є по суті сімейними спорами з корпоративною специфікою;

- спори, пов'язані із вступом до корпоративних підприємств спадкоємців учасників (акціонерів, засновників, членів) є по суті спадковими з корпоративною специфікою.

До спорів, суміжних з корпоративними, що можуть належати, залежно від складу сторін, до підвідомчості або загальних або господарських судів можна віднести:

- спори між акціонерами та зберігачами, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття рахунків у цінних паперах;

- спори про визнання права власності на акції, укладення, розірвання, зміну, виконання а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права на придбання акцій.

2. Способи захисту корпоративних прав

Способи захисту корпоративних прав є похідними від загальних способів захисту прав, зазначених у ст. 16 ЦК України та ст. 20 ГК України. При цьому специфіка корпоративних відносин обумовлює той факт, що їх учасники раз у раз звертаються до одних способів захисту прав і не використовують або майже не використовують інші.

Отже, найбільш поширеними у корпоративних спорах є наведені нижче вимоги.

1. Про визнання недійсними рішень органів управління господарських товариств, як правило – загальних зборів. Пункт 17 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13 узагальнює, що підставою для визнання

недійсними рішень загальних зборів господарського товариства може бути кожна з наведених вище умов:

- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства;
- позбавлення акціонера (учасника) товариства можливості взяти участь у загальних зборах;
- порушення прав чи законних інтересів акціонера (учасника) товариства рішенням загальних зборів.

Узагальнюючи вимоги закону до проведення загальних зборів господарських товариств, ВСУ у п. 18 Постанови Пленуму від 24 жовтня 2008 року № 13 зазначає як безумовні наступні підстави визнання рішень загальних зборів недійсними:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення;
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства;
- прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації.

При вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів, суд повинен оцінити, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Крім виявлення порушень формальних вимог закону для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства суд має встановити також факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи такий факт не встановлений, у суду відсутні підстави для задоволення позову – це вбачається як з положень ч. 1 ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства», так і з п. 19 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року №

13. У свою чергу, права учасника (акціонера) товариства можуть бути визнані порушеними, якщо внаслідок порушень вимог закону він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо. Утім, при вирішенні спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарського товариства з підстав недопущення до участі в них акціонерів (учасників) товариства судам необхідно з'ясувати, чи могла їх відсутність (або наявність) істотно вплинути на прийняття рішення, яке оскаржується (п. 21 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13). При цьому судова практика визнає право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства лише за тими його акціонерами (учасниками), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується⁹⁵.

Також, важливою особливістю спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів АТ, на відміну від усіх інших видів господарських товариств, є скорочений строк позовної давності – відповідно до ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» такий строк складає лише три місяці.

II. Про визнання недійсними установчих документів господарських товариств, їх окремих положень і змін до них. Підстави визнання установчих документів недійсними узагальнені у п. 13 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13, відповідно до якого суди вправі визнати недійсними установчі документи товариства за одночасної наявності таких умов:

- на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства;
- порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не можуть бути усунені;
- відповідні положення установчих документів порушують права чи охоронювані законом інтереси позивача.

⁹⁵ П.19 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

Як відомо, до установчих документів господарських товариств належать статuti, меморандуми та засновницькі договори. Слід зазначити, що на відміну від меморандумів та договорів статут не є ані одностороннім правочином, оскільки затверджується загальними зборами, які не є суб'єктом права чи органом, який здійснює представництво товариства, ані договором, тому що затверджується не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а визначеною законом більшістю їх голосів. Різниця у правовій природі статутів та засновницьких договорів обумовлює відмінності у визнанні їх недійсними, узагальнені у п.п. 14,15 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13, п. 4.5 Рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14: при вирішенні спорів щодо визнання статуту недійсним не застосовуються норми, які регламентують недійсність правочинів. Також у справах про визнання недійсним статуту відповідачем є господарське товариство, залучати до участі у справі всіх учасників (акціонерів) товариства немає необхідності і навпаки, у справах щодо визнання недійсним засновницького договору мають залучатися всі учасники (засновники) товариства як сторони договору.

Як було зазначено вище, однією з умов визнання установчого документу недійсним є неможливість усунення порушень законодавства при його прийнятті та затвердженні. Як зазначено у п.п. 4.1., 4.2. Рекомендацій Президії ВГСУ від 28.12.2007 р. № 04-5/14, це може бути відсутність в установчих документах тих відомостей, які згідно із законом повинні обов'язково в них міститися, тому якщо за наслідками розгляду справи встановлено, що на момент державної реєстрації господарського товариства його установчі документи не містили цих відомостей і не були приведені у відповідність із законом, суд має підстави визнати установчі документи та запис про державну реєстрацію господарського товариства недійсними. Утім, за наявності наміру сторін і реальної можливості приведення установчих документів товариства у відповідність з вимогами закону ВГСУ рекомендує господарським судам з метою недопущення припинення товариств, які

здійснюють господарську діяльність, надавати сторонам можливість привести установчі документи у відповідність до закону.

Визнання недійсними установчих документів господарського товариства є підставою для ліквідації товариства. Таке рішення створює правові наслідки не лише для учасників спору, а й для усіх осіб, що перебувають з товариством у господарських, цивільних, трудових та інших правовідносинах. Виходячи з цього, ВГСУ у п. 4.4. Рекомендацій Президії від 28.12.2007 р. № 04-5/14 рекомендує господарським судам при вирішенні спорів про визнання недійсними установчих документів господарського товариства у зв'язку з неправомірністю участі одного із засновників (учасників) товариства в його створенні, визнавати недійсними тільки положення установчих документів про участь відповідного засновника (учасника), якщо з обставин справи можна зробити висновок, що товариство могло бути створене і без участі цього засновника (учасника).

III. Про зобов'язання внести зміни до установчих документів та про зобов'язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах товариства. Такі позови можуть подаватися до господарського товариства у випадку виходу учасника з товариства, відчуження частки (її частини) в статутному (складеному) капіталі товариства, у зв'язку із вступом правонаступника (спадкоємця) учасника, тобто - у зв'язку зі зміною у складі учасників. Утім, у п. 16 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13 роз'яснюється, що розглядаючи позови про зобов'язання товариства внести зміни до установчих документів, суди не вправі самі вносити до них зміни (тобто, приймати рішення про остаточне викладення статуту у певній редакції) у зв'язку з тим, що це повноваження належить до виключної компетенції загальних зборів товариства.

IV. Про визнання недійсними правочинів, укладених товариством. У 2000-2004 роках позови учасників (акціонерів) з такими вимогами були дуже поширеними у судовій практиці, причому учасники (акціонери) досить часто мотивували подання таких позовів порушенням не власних прав, а прав чи

охоронюваних інтересів акціонерного товариства. Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 01.12.2004 року у справі № 1-10/2004 про охоронюваний законом інтерес та засновані на ньому правові позиції, викладені у п. 2.2.1. Рекомендацій Президії ВГСУ від 28.12.2007 № 04-5/14, п. 51 Постанови Пленуму ВСУ № 13 від 24.10.2008 виходять з того, що права та охоронювані законом інтереси товариства та його учасників (акціонерів) не можуть вважатися тотожними, законодавством не передбачено право учасника (акціонера) звертатись до суду за захистом прав товариства, крім випадків, коли він уповноважений на це самим товариством, або якщо таке право надається йому статутом товариства. Як наслідок, ВГСУ у п. 2.2.1. Рекомендацій Президії від 28.12.2007 № 04-5/14 зауважує, що відсутність такого уповноваження *може бути* підставою для відмови у задоволенні позову учасника (акціонера), а ВСУ у п. 51 Постанови Пленуму № 13 від 24.10.2008 категорично вказує, що господарським судам *належить* відмовляти акціонерам (учасникам) господарського товариства в задоволенні позову про укладення, зміну, розірвання чи визнання недійсними договорів та інших правочинів, вчинених господарським товариством.

Тобто, ключовим моментом у таких справах є обґрунтування позивачем, яке саме його право порушує укладений товариством правочин. Як правило, акціонеру (учаснику) не вдається обґрунтувати порушення свого права чи законного інтересу правочином, що його уклало товариство. У якості винятку можна вказати на Постанову ВГСУ від 20.01.2011 р. у справі № 12/75пд, у якій учасник ТОВ вимагав визнати недійсним договір купівлі-продажу нерухомого майна товариства, укладений головою ліквідаційної комісії товариства в процесі ліквідації ТОВ. ВГСУ визнав порушення оспорюваним договором прав позивача, як учасника товариства на отримання частки прибутку товариства та активів у зв'язку з його ліквідацією, і зазначив, що договір, укладений в процесі ліквідації товариства, безпосередньо стосується корпоративних прав позивача.

V. Про стягнення з господарського товариства сум дивідендів. Сфера застосування таких позовів є досить обмеженою – згідно з п. 35 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13, п. 2.22. Рекомендацій Президії ВГСУ від 28.12.2007 № 04-5/14 господарські суди вправі приймати рішення щодо виплати акціонеру (учаснику) частки прибутку (дивідендів) лише у разі, якщо загальні збори господарського товариства прийняли рішення про виплату дивідендів і це рішення не виконується товариством, або якщо виплати здійснено у меншому розмірі, ніж передбачено відповідним рішенням. У разі, якщо загальні збори прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підміняти вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства.

VI. Про переведення на акціонерів ПрАТ та учасників інших господарських товариств прав покупців акцій (часток) пропорційно кількості акцій (розміру часток), якими вони володіють. Як зазначено у п.31 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13, продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників не зумовлює недійсність такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою частини четвертої ст. 362 ЦК України .

З інших поширених вимог слід назвати також вимоги *про стягнення вартості частини майна товариства, пропорційної розміру частки учасника, який вийшов (якого було виключено) з товариства; про спонукання товариства до проведення аудиторської перевірки діяльності та звітності товариства; про спонукання товариства надати передбачену законом та установчим документом інформацію.*

Слід також зауважити, що у п. 10 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13 звертається увага на неможливість застосування способів захисту прав та законних інтересів осіб, не передбачених чинним законодавством, зокрема не підлягають задоволенню позови про визнання

реорганізації товариства такою, що відбулася, рішень загальних зборів дійсними чи такими, що підлягають виконанню, а самих зборів правомочними чи такими, що відбулися, так само чинне законодавство не передбачає можливості подання до господарського суду позову з вимогою щодо зміни судом місця проведення загальних зборів господарського товариства. Також, суди не вправі зобов'язати акціонера (учасника) товариства взяти участь чи зареєструватися для участі у загальних зборах, оскільки участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком акціонера⁹⁶, не уповноважений приймати рішення про виключення учасника з господарського товариства – це компетенція учасників цих товариств, а не господарського суду, який лише перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі подання останнім позову про визнання такого рішення недійсним⁹⁷, не підлягають задоволенню позови щодо виходу зі складу акціонерів шляхом виплати вартості акцій, які належать акціонеру або про виключення акціонера зі складу АТ, оскільки законодавство не передбачає можливості виходу та виключення акціонера⁹⁸.

Встановивши, що предмет позову не відповідає встановленим законом способам захисту прав, господарський суд повинен відмовити в позові, а не припинити провадження у справі у зв'язку з тим, що спір не підлягає вирішенню в господарських судах України.

3. Особливості розгляду корпоративних спорів

Найважливішою процесуальною особливістю корпоративних спорів є додаткові, порівняно з іншими категоріями спорів, обмеження щодо засобів забезпечення позовних вимог.

⁹⁶ П.24 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

⁹⁷ П.3.10 Рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 N04-5/14

⁹⁸ П.27 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

Зокрема, чинна редакція ч.4 ст.67 ГПК України прямо забороняє забезпечувати позовні вимоги у корпоративних спорах через заборону:

- проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення;
- надавати емітентом, реєстратором, зберігачем, депозитарієм реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства;
- участі (реєстрації для участі) або неучасті акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства;
- здійснювати органами державної влади та/або органами місцевого самоврядування покладені на них згідно із законодавством повноваження.

У зв'язку із введенням низки законодавчих заборон, ст.67 ГПК України прямо дозволяє господарському суду, який розглядає спір про право власності на акції (частки, паї) товариства виносити ухвалу про забезпечення позову шляхом встановлення заборони на внесення змін до статуту цього товариства в частині зміни розміру статутного капіталу.

Також, ст.67 ГПК України зауважує, що встановлені законом види забезпечення позову повинні бути співвідносними із заявленими позивачем вимогами, можуть використовуватися господарським судом лише в межах предмета позову та не повинні порушувати прав інших акціонерів (учасників) господарського товариства. Зокрема, заборона вчиняти дії має стосуватися лише пакета акцій, безпосередньо пов'язаного з предметом спору.

Крім цього, ВСУ та ВГСУ визначають як неприйнятне забезпечення позовних вимог через:

- винесення ухвал, які фактично містять рішення у справі, яку ще не вирішено, наприклад, про зобов'язання відповідача та інших осіб не чинити перешкод керівнику (іншим посадовим особам) у вчиненні будь-яких дій від імені товариства для забезпечення позову про визнання

недійсними рішення про звільнення, відкликання тощо вказаних посадових осіб;

- блокування господарської діяльності товариства, зокрема – через накладення арешту на все майно товариства;
- зобов'язання акціонера з'явитись та зареєструватись для участі у загальних зборах;
- заборону акціонерам видавати довіреності на представництво їх інтересів на загальних зборах акціонерів⁹⁹.

Усі ці обмеження спрямовані на усунення можливостей для зловживання ухвалою про забезпечення позову з боку недобросовісних позивачів і припинення колись поширеної практики подачі необгрунтованих позовів з єдиною метою отримати ухвалу про їх забезпечення вказаними вище способами і згодом використовувати цю ухвалу як інструмент втручання у діяльність господарського товариства або її повного блокування, надання позивачеві не передбачених законом переваг і отримання контролю над товариством за відсутності законних підстав.

Також ВСУ роз'яснює, що при вирішенні питання про забезпечення позову у корпоративному спорі господарські суди повинні оцінювати обгрунтованість доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням таких умов:

- наявність зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги;
- імовірність ускладнення виконання або невиконання судового рішення у разі невжиття таких заходів;
- запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками вказаного судового розгляду.

⁹⁹ Розділ 5 Рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 N04-5/14, п.п.45-47 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

За наявності цих умов суд вправі, зокрема, заборонити товариству приймати на загальних зборах рішення з конкретних питань, включених до порядку денного, і лише за умови, що ці питання безпосередньо пов'язані з предметом спору¹⁰⁰.

Поширення практики іноземного інвестування у корпоративні права ставить питання щодо можливості застосування іноземного права до корпоративних відносин, які виникають у господарських товариствах, створених в Україні.

У п.9 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13 та розділі 6 Рекомендацій Президії ВГСУ від 28.12.2007 N04-5/14 узагальнені засади застосування корпоративного законодавства України і визначено, що відносини між товариством, створеним в Україні, і акціонерами (учасниками), а також між акціонерами (учасниками) товариства з приводу діяльності останнього регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України, а у разі укладення зазначеними вище особами правочину про підпорядкування відносин з приводу створення, діяльності, управління товариством (формування його органів, визначення компетенції цих органів, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах) іноземному праву, такий правочин порушує публічний порядок і є нікчемним згідно із статтею 228 ЦК України, оскільки ці відносини регулюються особистим законом товариства, яким відповідно до статті 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» є право України як держави місцезнаходження товариства. Так само, акціонери (учасники) товариства, зареєстрованого в Україні, не вправі своєю угодою підпорядковувати іноземному праву умови недійсності правочину (підстави, порядок, наслідки) з питань корпоративного управління, вчиненого як акціонерами (учасниками) з товариством, так і між акціонерами (учасниками), оскільки норми щодо недійсності правочинів в Україні є імперативними. Також учасники (акціонери) господарських товариств незалежно від їх суб'єктного складу не вправі

¹⁰⁰ П.п.45-46 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року N13

підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних з діяльністю господарських товариств, які зареєстровано в Україні, зокрема, таких, що впливають з корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам.

Крім того ВГСУ зазначає, що норми законодавства з приводу створення господарського товариства, формування його органів, визначення компетенції цих органів, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах за своїм змістом є імперативними, а їх недотримання порушує публічний порядок. Отже, установчий документ товариства має ґрунтуватися на положеннях законодавства і не може їм суперечити, питання корпоративного управління можуть бути врегульовані угодою, укладеною між учасниками (акціонерами), тільки у випадках, прямо передбачених актами законодавства України, причому така угода не може змінювати норми закону та статуту товариства, обмежувати права інших акціонерів (учасників) товариства, а у разі, якщо вона укладена з питань, які віднесено до врегулювання законом або статутом товариства, її може бути визнано судом недійсною. Зокрема, можуть бути визнані недійсними угоди між акціонерами товариства про встановлення особливого порядку голосування на загальних зборах, який передбачає обов'язок одного або декількох акціонерів голосувати певним чином. Аналогічно можуть бути визнані недійсними угоди акціонерів щодо обов'язків членів органів товариства про особливий порядок голосування на засіданнях відповідного органу, про обов'язок акціонерів забезпечити явку й голосування членів відповідних органів товариства певним чином. З цих же підстав можуть бути визнані недійсними угоди (правочини) між акціонерами товариства про особливий порядок формування виконавчого органу товариства (в тому числі одноосібного), а також наглядової ради.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які корпоративні спори підвідомчі господарським судам?

2. Як визначається підсудність корпоративних спорів, підвідомчих господарським судам?

3. За яких умов рішення загальних зборів господарського товариства може бути визнане недійсним?

4. За яких умов може бути визнаний недійсним установчий документ господарського товариства?

5. За яких умов може бути задоволений позов учасника (акціонера) господарського товариства про стягнення з такого товариства сум дивідендів?

6. Які способи забезпечення позову у корпоративних спорах прямо заборонені положеннями ГПК України?

7. Які способи забезпечення позову визначаються як неприйнятні Верховним Судом України та Вищим господарським судом України?

8. Чи можуть бути врегульовані корпоративні відносини, які виникають при створенні, діяльності та припиненні діяльності господарського товариства, утвореного в Україні, положеннями іноземного законодавства?

Розділ 11. Напрями розвитку корпоративного права та правові можливості сучасного періоду

1. Участь трудових колективів в корпоративному управлінні.

2. Перспективна методика наукових досліджень проблем корпоративного права.

3. Правові аспекти забезпечення безпеки в корпоративному секторі.

Запитання і завдання для самоконтролю.

1. Участь трудових колективів в корпоративному управлінні

Після підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС можна очікувати започаткування в корпоративному праві нових тенденцій у напрямку демократизації корпоративного управління. Можна сподіватися, що євроінтеграційні процеси дадуть поштовх розвитку інститутів громадянського суспільства, серед яких одне з ключових місць, на наш погляд, займає інститут трудового колективу.

Законодавство про трудові колективи в Україні існує давно. Закон про трудові колективи був прийнятий ще в СРСР в 1983 році, він не скасовувався, не суперечить Конституції України, а отже, продовжує діяти. Окремі положення про трудові колективи передбачені в Господарському кодексі, прийнятому в 2003 році, вони можуть бути передбачені в статутах підприємств, і це нерідко має місце на практиці. Але гарантії прав трудових колективів у чинному законодавстві настільки звужені, що наявні норми не працюють, якщо органи трудових колективів на окремих підприємствах збереглися, то фактично вони не діють.

У радянському законодавстві права трудових колективів на підприємствах були більш гарантовані. Гарантувалася участь трудового колективу в управлінні підприємством, у призначенні керівника підприємства і його звільненні, трудовий колектив міг пред'являти вимоги власнику підприємства про відшкодування збитків, заподіяних виконанням його вказівок, при цьому на власника покладалися як права, так і обов'язки ефективно управляти підприємством, і т. д.

Великий досвід участі трудових колективів в управлінні підприємствами є і в західних країнах. Наприклад, у ФРН діє великий масив законодавчих норм про участь персоналу в управлінні підприємством. Вони передбачені цілою низкою законів: Закон про акціонерні товариства, Закон про участь найманих працівників в управлінні, Закон про участь найманих працівників підприємств вугілля і сталі в управлінні, Закон про наглядову раду, Закон про участь найманих працівників в управлінні при транснаціональному злитті, Закон про

Статут підприємства, Закон про спільні рішення. Особливістю системи участі в управлінні є паритетний склад наглядової ради і паритетне співадміністрування (представники колективу та акціонерів у наглядовій раді мають рівні права). Правом висунення представників до наглядової ради володіє виробнича рада. Виробничі ради мають великий вплив при вирішенні як соціально-економічних, так і виробничих питань. За межами підприємства вони об'єднують свою діяльність, створюючи виробничі ради об'єднань, галузей, узгоджуючи і координуючи, таким чином, свою діяльність.

Німецька модель участі персоналу в наглядових радах сприйнята з деякими модифікаціями Австрією, Іспанією, Нідерландами, Норвегією, Данією, Швецією, Люксембургом. Наглядова рада акціонерних товариств в цих країнах формується на 2/3 акціонерами, на 1/3 найманими працівниками. Залучення персоналу до управління європейською компанією регулюється Директивою від 8 жовтня 2001 № 2001/86/ЕС .

У Комітеті Верховної Ради з питань європейської інтеграції до цього часу питання гармонізації вітчизняного законодавства з європейським законодавством про участь персоналу в управлінні підприємствами не розглядалося. Хоча в ЄС така участь передбачена не лише на державних, а й на недержавних підприємствах і корпораціях. Науковцями розроблявся проект закону України з використанням цього досвіду, проте його просування не дійшло навіть до розгляду на комітетах Верховної Ради. Питання про участь трудових колективів в управлінні підприємствами не піднімаються політикумом і зараз, хоча, як на наш погляд, це питання є основним у справі демократизації олігархічної держави.

Разом з тим, не чекаючи змін у законодавстві, можна і потрібно розвивати ініціативу знизу, створюючи ради трудових колективів (РТК), для чого є всі законодавчі підстави. Це, насамперед, Конституція України, що гарантує не тільки індивідуальні, а й колективні права і свободи людини і громадянина, які не є вичерпними. Є також базові норми в Господарському кодексі, а також на Закон про трудові колективи можна посилатися за аналогією .

Спираючись на Конституцію, норми якої мають пряму дію, можна виступати з ініціативами на захист своїх інтересів та інтересів підприємства в цілому, вимагати врахування думки при вирішенні конфлікту інтересів підприємства з інтересами його власника, розв'язанні конфліктних ситуацій з державними органами та вирішенні спорів у судах, а також безпосередньо ініціювати судові позови на захист своїх інтересів. У багатьох випадках інтереси трудового колективу і власників підприємства будуть збігатися, якщо на чолі стоять інтереси підприємства. Тому в цілому створення РТК не повинно викликати протидії власників. У будь-якому випадку згода власників на це і внесення змін до статуту не обов'язкові – трудові колективи можуть самоорганізувати свою діяльність і реалізовувати свої права на основі Конституції і відповідного їй законодавства. Можна також вимагати внесення відповідних доповнень до статуту в судовому порядку.

Ці можливості відповідають Конституції, відповідно до якої «дозволено те, що не заборонено», це закріплено в проголошеному в ст. 22 принципі, що права і свободи людини і громадянина не є вичерпними.

Для порівняння можна навести рішення Федерального конституційного суду ФРН з приводу закону про участь трудящих в управлінні підприємством 1976 р. А саме суд обґрунтував сумісність участі в управлінні підприємством із захистом приватної власності в Основному законі ФРН значною мірою тим, що всі члени наглядової ради, що приймають участь у справах фірми, пов'язані інтересом товариства або підприємства.

Можливості трудових колективів, використовуючи конституційні права, впливати на стан справ на місцях величезні. Вони широко окреслені в Законі про трудові колективи і багато в чому застосовні до сучасних відносин. У тому числі, вони можуть розглядати проекти законів, рішень місцевих рад, що стосуються інтересів трудового колективу, та інші питання державного і суспільного життя і давати щодо них свої пропозиції. Думку і пропозиції трудових колективів повинні враховувати органи державної влади при прийнятті рішень, що стосуються діяльності відповідних підприємств. На

підприємствах можуть піднімати питання про притягнення до відповідальності посадових осіб, які заподіяли шкоду підприємству, висуватися вимоги врахування думки при прийнятті рішень органами управління підприємства, в т.ч. при призначенні та звільненні з посади керівників підприємства.

Власники та директори підприємств не зобов'язані враховувати ці вимоги в повному обсязі, але не ущемляти заявлені інтереси зобов'язані, адже в іншому випадку прийняте рішення може бути скасовано в судовому порядку, а з винних стягнуто завдану шкоду.

Правовою підставою для таких висновків є стаття 23 Конституції України, згідно з якою кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. У цих нормах закладено метод балансу інтересів при врегулюванні відносин як в окремих соціальних утвореннях, в тому числі на підприємствах, так і суспільстві в цілому. Ним повинні користуватися як законодавчі та виконавчі державні органи, так і суди. Права і свободи одних повинні узгоджуватися з правами і свободами інших, не порушувати їх.

Коли норми законодавства порушують гарантовані Конституцією України права і свободи, суди мають брати до уваги права і свободи всіх зацікавлених сторін, тобто застосовувати норму ст. 23 Конституції України як норму прямої дії. Такий підхід повністю відповідає уявленню про судові органи, саме як судові, а не просто правозастосовні, що спираються лише на прямі вказівки закону. Це головний ракурс в характеристиці судової влади, добросовісність якої має гарантуватися принципом виборності суддів та правом їх відкликання.

Тільки при посиленні ролі трудових колективів, постійній взаємодії РТК з місцевими радами можна говорити про розвиток дійсного народовладдя - демократії виробничої та самоврядування.¹⁰¹

¹⁰¹ Грудницькая С.Н. Хочешь есть калачи, так не лежи на печи / С.Н. Грудницькая // Юридичний вісник України. – 2013. – 2–8 листопада (№ 44). – С. 12.

Таким чином, основним напрямом розвитку корпоративного права у світлі євроінтеграції є налагодження участі трудових колективів в корпоративному управлінні. Сьогодні трудовим колективам саме час задуматися про самоорганізацію та відстоювання своїх прав.

2. Перспективна методика наукових досліджень проблем корпоративного права

З появою нових тенденцій в розвитку українського суспільства з новою силою постає питання легітимації правового регулювання господарських відносин, у тому числі, корпоративних.

Основною проблемою відносин власності у сучасній Україні є висока концентрація власності, що тягне за собою її економічне подрібнення із закріпленням за численними суб'єктами господарювання. Звідси виникає проблема співвідношення централізації і децентралізації у відносинах між підприємством і його засновником (холдинговою компанією, об'єднанням підприємств, державним органом, органом місцевого самоврядування тощо). В решті решт постає проблема господарської самостійності корпоративних підприємств.

У радянській науці ця проблема існувала як проблема господарської самостійності державних підприємств. З початку 20-х років проводилася ідея господарської правосуб'єктності державних підприємств. У 40-і роки А. В. Венедиктов обґрунтував теорію оперативного управління, у рамках якої отримала визнання правосуб'єктність державних підприємств як державних органів, людським субстратом яких виступає трудовий колектив на чолі з керівником.

У другій половині ХХ століття теорія А.В. Венедиктова була підтримана і розвинена В. В. Лаптевим і В. К. Мамутовим – представниками нової (третьої)

концепції господарського права. Ця концепція протиставила адміністративістській концепції державного підприємства концепцію державного господарського органу, наділеного господарською компетенцією (теорію господарської правосуб'єктності державних підприємств). Це дозволяло відстоювати права державних підприємств у відносинах з вищестоящими державними органами, відмічаючи наявність у вертикальних відносинах взаємних прав і обов'язків.

Після переходу до ринку основна увага реформаторів була зміщена на приватизацію і забезпечення ефективного функціонування приватного сектора економіки. Концепція державного підприємства стала підпадати під вплив з боку загальної ринкової концепції підприємства, що виходить зі всевладдя власника або засновника підприємства. Це призвело до звуження господарської самостійності державних підприємств. У результаті вплив ринкового фундаменталізму на державний сектор фактично призвів до відтворення недоліків централізовано керованої економіки доперебудовного радянського періоду.

Фактичне звуження господарської самостійності підприємств відбувалося й у інших секторах економіки унаслідок концентрації власності - у комунальному секторі економіки, у господарських системах, підлеглих публічним акціонерним холдинговим компаніям, тощо, так само і в тіньових системах олігархічної економіки.

Отже, потреба удосконалення правового забезпечення господарської самостійності підприємств в нових економічних умовах залишається. Цього вимагає у тому числі закріплений у Господарському кодексі принцип господарської самостійності підприємства. Тому, з точки зору теорії і практики, потрібен пошук способів захисту інтересів власника, з однієї сторони, та забезпечення господарської самостійності підприємств, з іншої.

Як показали спеціальні дослідження¹⁰², вирішенню проблем у сфері корпоративного права сприятиме використання інституційного підходу у рамках загального господарсько-правового підходу. Цивілістичний підхід розглядає економіку як атомарну, у якій юридичні особи розглядаються як незалежні одна від одної. Однак для вирішення вищезазначених проблем потрібен системний, комплексний підхід, який застосовується у господарському праві.

Господарсько-правовий підхід направлений на правове забезпечення ефективного функціонування сучасної складноорганізованої економіки і забезпечення свободи у сучасному динамічному світі. Правовий інституціоналізм виводить право із суспільства, де держава оформляє право, вироблене різними інститутами. Тим самим складаються передумови для формування правових інститутів, які розглядаються як персоніфікації організованої групи для досягнення спільної мети.

Сформована на континенті течія правового інституціоналізму дозволяє сполучати централізацію і децентралізацію в управлінні соціально-економічною системою, врегульовувати конфлікти у процедурах примирення та попереджувати їх в узгоджувальних процедурах формування права. Прикладом такого підходу стали категорії, що використовуються на Заході й у вітчизняному господарському праві: соціальної правової держави, соціально орієнтованої економіки, державного регулювання ринкової економіки, філософії участі – від участі трудових колективів в управлінні підприємствами до участі громадських структур у формуванні державної соціально-економічної політики.

Для використання інституційного підходу існують конституційні передумови, основу яких складає закладена в Конституції характеристика

¹⁰² Грудницькая С.Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики: моногр. / С.Н. Грудницькая; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Юго-Восток, Лтд, 2011. – 428 с.

України як демократичної, соціальної, правової держави. Взаємодія права і закону залежить від характеру правотворчого процесу в державі, який в демократичній, соціальній, правовій державі передбачає участь громадян (індивідуальну і колективну) в управлінні державними справами (ст.38 Конституції України). Це створює підґрунтя для реалізації так званих синдикалістських елементів в концепції підприємства, які передбачають участь різних учасників суспільних відносин, що складаються у межах інституту, у правотворенні та правореалізації.

У західних країнах використовується дві концепції управління самостійними державними підприємствами (державними торговими товариствами і публічними підприємствами): державницька (концепція управління, підконтрольного тільки державі) і синдикалістська (концепція участі зацікавлених сторін на паритетних засадах, що головним чином беруть участь у справах підприємства, у формуванні волі в рамках підприємства). Відповідно існує дві концепції вирішення конфлікту інтересів підприємства і засновника (держави): 1) на користь засновника, 2) на користь підприємства. Вони мають значення при вирішенні питань про право вищестоящего державного органу призначати директора і давати обов'язкові для виконання вказівки. В Україні використовується виключно перша концепція, проте вирішення проблеми самостійності державних підприємств у вертикальних відносинах, навпаки, можливе у рамках синдикалістської концепції або сполучення двох концепцій.

З урахуванням цього досвіду та практичних потреб у літературі пропонується впровадження синдикалістської моделі участі державного підприємства відповідно у внутрішніх і зовнішніх відносинах, що дозволить попереджувати зловживання підприємств інтересами держави, з одного боку, та забезпечить пріоритет інтересів підприємства, з іншого.

Такий підхід доцільно використати і при визначенні особливостей правового статусу інших суб'єктів господарювання, виходячи з конституційного положення про рівність форм власності. Правовим підґрунтям

є також норми статті 22 Конституції України, що гарантує права і свободи людини і громадянина, які не є вичерпними, і статті 23, згідно з якою кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей.

Схема дослідницьких дій в рамках інституційного підходу передбачає п'ять етапів:

1) перевірка правового статусу кожної групи учасників внутрішніх господарських відносин із суб'єктом господарювання на предмет дотримання їх конституційних прав і свобод;

збалансування їх прав і свобод між собою для забезпечення рівних свобод, що передбачає:

розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів та локальних нормативних актів на основі сполучення приватних і публічних інтересів за принципом розумності;

розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів та локальних нормативних актів щодо участі різноманітних носіїв інтересів у збалансуванні інтересів у процесі правотворення на рівні суб'єкта господарювання та його структурних підрозділів;

2) перевірку правового статусу суб'єкта господарювання на предмет дотримання його конституційних прав і свобод у зовнішніх відносинах;

3) перевірка прав і обов'язків учасників зовнішніх відносин із суб'єктом господарювання на предмет дотримання їх конституційних прав і свобод;

збалансування їх прав і свобод між собою для забезпечення рівних свобод, що передбачає:

розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів на основі сполучення приватних і публічних інтересів за принципом розумності;

розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів щодо участі різноманітних носіїв інтересів у збалансуванні інтересів у процесі правотворення на рівні суб'єкта господарювання;

4) розгляд інтересів суб'єкта господарювання як системних інтересів (відкритої системи, тобто внутрішніх і зовнішніх відносин), перевірка правового статусу суб'єкта господарювання на предмет відповідності його прав і обов'язків системним інтересам;

5) розробка пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів щодо участі суб'єкта господарювання у збалансуванні інтересів у процесі правотворення на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Результативність застосування інституційного підходу підтверджує його обґрунтованість та доцільність використання у подальших дослідженнях¹⁰³.

Історичні передумови формування інституційного підходу у праві та його основні характеристики у найбільш доступному вигляді викладені у статті Грудницької С.М. «Анатолій Васильевич Венедиктов (1887-1959): великий сподвижник» (Економіка та право. – 2013. – № 1 (35). – С. 166-173). Ознайомлення з нею відноситься на часи самостійної роботи.

3. Правові аспекти забезпечення безпеки в корпоративному секторі

Корпоративний сектор виступає основним структуроутворюючим елементом економіки і є джерелом задоволення потреб суспільства в товарах та послугах, а також місцем працевлаштування значної частини працездатного населення країни. Сучасний етап незалежності України, властиві йому суспільно-політична напруженість та економічна нестабільність обумовлюють зростаючу актуальність проблем забезпечення безпеки корпоративного сектора економіки України. Особливої актуальності у сучасних умовах дані проблеми набувають на тлі відсутності цілісної, концептуально вивіреної стратегії безпеки корпоративного сектору України, слабкої законодавчої бази,

¹⁰³ Грудницька С.М., Переверзєв О.М. Правове регулювання здійснення господарської діяльності на основі публічної власності (методика дослідження) [Електронний ресурс] / С.М. Грудницька, О.М. Переверзєв // Форум права: електронне видання. – 2013. – № 1. – С. 229-236. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/003-010-2013-1-contents.pdf>.

невідпрацьованості дієвих правових механізмів захисту власників корпоративних прав, зміни владних еліт, зовнішньої та внутрішньої політичної нестабільності.

Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним корпоративним підприємством не тільки в кризові періоди, але і при роботі в стабільному економічному середовищі. Уже тривалий час однією з найбільших загроз економічній безпеці в корпоративному секторі України є рейдерство.

Рейдерство у корпоративному секторі може бути охарактеризоване як сукупність протиправних дій, спрямованих на встановлення над корпоративним підприємством та його активами повного юридичного та фактичного контролю всупереч волі підприємства, його органів та посадових осіб.

Черговий перерозподіл власності у корпоративному секторі може спричинити зростання корпоративних захоплень. Поштовхом до такого перерозподілу власності і, як наслідок активізації рейдерів, в сучасних умовах можуть стати декілька чинників:

по-перше, зміна владних еліт у зв'язку з подіями Євромайдану та проведенням у травні 2014 року виборів Президента України. Так, у засобах масової інформації від представників влади уже лунають заяви про допомогу у поверненні бізнесу, захопленого рейдерами у період з 2010-го по 2014 рік;¹⁰⁴

по-друге, протиправні дії Російської Федерації, спрямовані на захоплення південно-східних областей України, а також щодо анексії Криму;

по-третє, фактичне завершення процесів приватизації («дерібанити» у державному секторі економіки практично вже нічого);

по-четверте, внаслідок посилення фіскального тиску значна частина підприємств «пішла в тінь», що робить їх легкою здобиччю для рейдерів (адже підприємства, які ведуть свою діяльність не за правилами побоюються звертатися до правоохоронних органів);

¹⁰⁴ Чорновол на чолі Антикорупційного бюро збирається повернути рейдерськи захоплений бізнес людям [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://gazeta.ua/articles/politics/_cornovol-na-choli-antikorupcijnogo-byuro-zbirayetsya-povernuti-rejderski-zahoplenij-biznes-lyudyam/544751; Кужель: Комітет Ради щодо підприємництва допоможе повернути бізнес, захоплений рейдерами [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://espreso.tv/new/2014/02/27/kuzhel_komitet_rady_schodo_pidpryyemnyctva_dopomozhe_povernuty_biznes_zakhoplenyy_reyderamy

по-п'яте, у фінансово-промислових групах нагромадилися значні обсяги вільних грошових ресурсів, можливості застосування яких обмежені, а їхні власники шукають нові високорентабельні шляхи прибутковості свого капіталу. А рейдерство може забезпечити їм надприбутки.¹⁰⁵

З іншої сторони, благодатним ґрунтом для активізації рейдерських захоплень в останні роки стали недосконалість чинного законодавства, порушення, допущені у процесі проведення приватизації та корпоратизації підприємств, високий ступінь тінізації економіки, порівняно невеликий досвід функціонування корпоративних форм господарювання, загальна невдоволеність мільйонів дрібних акціонерів ігноруванням акціонерними товариствами їх прав, масштабність корупції у державі, і, звичайно, надзвичайно висока рентабельність рейдерської діяльності.

Наразі корпоративний сектор економіки України, особливо його акціонерна складова, є надзвичайно вразливим з точки зору існування загроз рейдерських захоплень. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, на кінець квітня 2013 року із більш як 25 тисяч існуючих в країні акціонерних товариств річні звіти в системі розкриття інформації опублікували 1142 публічних і приватних акціонерних товариств, 4030 – закритих і відкритих акціонерних товариств, тобто тільки 20%. Це означає, що інші 80% акціонерних товариств, продовжуючи зберігати формальні ознаки учасника фондового ринку, фактично перестали бути такими. У таких акціонерних товариствах досить часто відсутні фахівці і необхідні кошти навіть для виконання обов'язкових вимог законодавства, не кажучи вже про забезпечення ефективного захисту від рейдерського нападу. Поряд з цим, у власності або користуванні таких акціонерних товариств нерідко є цінні активи (земельні ділянки, нерухомість, технології, права користування природними ресурсами тощо), які привертають увагу рейдерів.

Унаслідок розвитку технологій рейдерських захоплень та існування сприятливих для рейдерства умов, в Україні склалася така ситуація, коли жоден

¹⁰⁵ Гарагонич О. В. Етапи рейдерського захоплення акціонерних товариств / О. В. Гарагонич // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Число 3 (28). – С. 23-33

господарюючий суб'єкт, незалежно від організаційно-правової форми, не може відчувати себе в цілковитій безпеці. У зв'язку з цим, є всі підстави прогнозувати продовження в Україні рейдерських захоплень корпоративних підприємств, і акціонерних товариств зокрема.

За таких умов створення в Україні комфортного інвестиційного клімату, яке уже тривалий час декларується, важко уявити без забезпечення належного рівня економічної безпеки у корпоративному секторі. Адже, розвиток корпоративного сектора в Україні тісно пов'язаний з розвитком цивілізованого корпоративного управління, а вдосконалення останнього, у свою чергу, забезпечує вітчизняному та іноземному інвестору надійний захист прав власності, виробництву - ресурси для подальшого розвитку, а державі - ефективне управління процесами на ринку цінних паперів.

Ефективному та безпечному функціонуванню корпоративних підприємств, на нашу думку, зможе сприяти тільки комплексний підхід до вирішення проблеми забезпечення безпеки у корпоративному секторі. Цей підхід, окрім вирішення основних проблем, пов'язаних із подоланням корупції та реформуванням судової системи, також повинен передбачати вжиття заходів, спрямованих на:

- впровадження у вітчизняне законодавство міжнародних стандартів корпоративного управління, зрозумілих для інвесторів;
- формування та розвиток культури корпоративного управління;
- вирішення проблеми паритетного врахування інтересів власників великих пакетів акцій (часток) і міноритаріїв, у т.ч. шляхом запровадження механізму сквіз-аут (squeeze-out) – процедури, спрямованої на захист прав міноритарного акціонера, якому як компенсація пропонується викуп належних йому акцій за ринковою ціною;
- удосконалення системи розкриття інформації та забезпечення прозорості діяльності як акціонерних товариства, так й інших видів корпоративних підприємств;

- удосконалення системи захисту прав та законних інтересів власників корпоративних прав (акціонерів, учасників, членів);
- усунення бар'єрів, що перешкоджають початку та припиненню підприємницької діяльності з використанням форми корпоративного підприємства;
- зменшення регуляторного навантаження на корпоративні підприємства;
- запровадження правового інституту похідного позову, механізм застосування якого полягає у наданні кожному власнику корпоративних прав права звернутися до суду від імені корпоративного підприємства для притягнення до відповідальності посадових осіб підприємства за збитки, завдані їх незаконними діями;
- розробку нормативної бази для розміщення цінних паперів вітчизняних емітентів за межами України;
- технологічний розвиток біржового сегменту фондового ринку України в напрямку інтеграції з міжнародними депозитарною та платіжною системами з метою впровадження спеціалізованих, суто біржових моделей клірингу та розрахунків;
- розробку модельних та типових документів з питань корпоративного управління, у т.ч. установчих документів, внутрішніх положень, кодексу корпоративного управління та ін.

Саме у напрямку вирішення вищезазначених та інших завдань повинен здійснюватися розвиток корпоративного права в Україні.

Запитання і завдання для самоконтролю

10. Якими нормативними актами гарантується право трудових колективів на участь в корпоративному управлінні?
11. Чи реалізується право трудових колективів на участь в корпоративному управлінні зараз?

12. Чи є правові можливості реалізації права трудових колективів на участь в корпоративному управлінні і які?
13. Які перспективи розвитку законодавства про трудові колективи у світлі євроінтеграції?
14. Охарактеризуйте проблему господарської самостійності підприємств, як вона проявлялася в СРСР, чим обумовлена на сучасному етапі?
15. Які риси характерні зарубіжній синдикалістській концепції підприємства?
16. Як пропонується розуміти правовий інститут у рамках інституційного підходу?
17. Інтереси яких осіб передбачається захищати за рекомендованою методикою дослідження проблем корпоративного права?
18. Обґрунтуйте необхідність збалансованого захисту законом інтересів різних учасників відносин з підприємством і забезпечення їх рівної свободи, поряд із забезпеченням рівної свободи самого підприємства.
19. На що направлена рекомендована схема дій при здійсненні дослідження проблем корпоративного права за рекомендованою методикою?
20. Сформулюйте Вашу думку щодо рекомендованої до ознайомлення статті в журналі «Економіка і право».
21. Назвіть основні загрози безпеці у корпоративному секторі.
22. Які чинники обумовлюють існування рейдерства в корпоративному секторі економіки України?
23. Вжиття яких заходів може сприяти вирішенню проблеми забезпечення безпеки у корпоративному секторі?

Список рекомендованої літератури

Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Акіменко; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – О., 2011. – 20 с.

Андрущенко І. Форми та методи державного контролю на ринку цінних паперів / І. Андрущенко // Право України. – 2002. – № 2. – С. 47–49.

Артеменко С. В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / С. В. Артеменко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2004. – 20 с.

Атаманова Ю. Є. Права промислової власності як форма участі в господарських товариствах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / Ю. Є. Атаманова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.

Блюмхардт О. Органи акціонерного товариства (порівняльно-правове дослідження): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / О. Блюмхардт; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

Бурдак Т. І. Юридична природа корпоративних прав та корпоративних відносин в акціонерних товариствах / Т. І. Бурдак // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 169-173

Васильєва В. Проблемы развития корпоративного права / В. Васильєва // Частное право. – 2013. – № 1. – С. 143-154

Виговський О. І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О. І. Виговський. – К.: Юстініан, 2009. – 880 с.

Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / Л. В. Винар; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2006. – 20 с.

Виноградова Н. О. Господарсько-правові способи захисту прав акціонерів на акції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / Н. О. Виноградова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.

Вінник О. М. Акціонерне право: навч. посіб. / О. М. Вінник, В. С. Щербина; за ред. проф. В. С. Щербини. – К.: Атіка, 2000. – 544 с.

Вінник О. М. Господарське право: навч. посіб. / О. М. Вінник. – К.: Правова дність, 2009. – 766 с.

Вінник О. М. Інвестиційне право: Навчальний посібник. – 2-ге вид., перероб. та доп. / О. М. Вінник. – К.: «Правова єдність», 2009. – 616 с.

Вінник О. М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження й розв'язання / О. М. Вінник // Актуальні питання інноваційного розвитку. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Apir/2012_2/Vynnyk%202.pdf

Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О. М. Вінник. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 312 с.

Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.

Воловик О. А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / О. А. Воловик; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2005. – 20 с.

Гарагонич О.В., Бисага Ю.М., Кампі О.Ю., Белов Д.М. Інститути спільного інвестування. Правове регулювання господарської діяльності із спільного інвестування: Монографія / О. В. Гарагонич, Ю. М. Бисага, О. Ю. Кампі, Д. М. Белов. – К.: Гельветика, 2014. – 216 с.

Гарагонич О. В. Економічна безпека корпоративних підприємств: правовий аналіз актуальних проблем / О. В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1 – С. 104-105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://pap.in.ua/1_2014/Harahonych.pdf

Гарагонич О. В. Етапи рейдерського захоплення акціонерних товариств / О. В. Гарагонич // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Число 3 (28). – С. 23-33

Гарагонич О. В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства / О. В. Гарагонич [Електронний ресурс]. – Режим доступу.

http://hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=614&ID=640

Гарагонич О. В. Поняття та предмет корпоративного права / О. В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. Серія право. – 2013. – Випуск 22. Частина II. Том 2 – С. 24-28

Гарагонич О. В. Поняття та принципи корпоративного управління / О. В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2 – С. 155-157 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://pap.in.ua/3-2_2013/4/Harahonych%20O.V..pdf

Гарагонич О. В. Правова природа товариств з обмеженою відповідальністю / О. В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2008. – Випуск 9. – С.337-339

Гарагонич О. В. Правовий статус акціонерних товариств: проблеми правового регулювання / О. В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2009. – Випуск 12. – С. 301-305

Гарагонич О. В. Правовий статус голови виконавчого органу господарського товариства / О. В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. Серія право. – 2013. – Випуск 21. Частина II. Том 3 – С. 19-22

Гарагонич О. В. Правові проблеми придбання акцій емітента, державну реєстрацію якого скасовано / О. В. Гарагонич // Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2010. – Випуск 13. – С. 291-295

Гарагонич О. В. Припинення корпоративних відносин з ініціативи учасника ТОВ шляхом виходу із товариства / О. В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 2 (5). – С. 110-117

Гарагонич О. В. Скликання позачергових загальних зборів акціонерного товариства з ініціативи акціонерів / О. В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. Серія Право. – 2012. – Випуск 19. Том 2 – С. 171-176

Гарагонич О. В., Бисага Ю. М., Кампі О. Ю., Белов Д. М. Інститути спільного інвестування. Правове регулювання господарської діяльності із спільного інвестування: Монографія / О. В. Гарагонич, Ю. М. Бисага, О. Ю. Кампі, Д. М. Белов. – К.: Гельветика, 2014. – 216 с.

Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / Н. С. Глусь; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – 23 с.

Голоядова Т. О. Організаційно-правові аспекти управління персоналом в акціонерних товариствах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / Т.О. Голоядова; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 19 с.

Гончарова І. Холдинг у країнах перехідної економіки як специфічне об'єднання підприємств / І. Гончарова // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 7. – С. 13–15.

Господарське право: практикум / В. С. Щербина, Г. В. Пронська, О. М. Вінник та ін.; за заг. ред. В. С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144

Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56

Грудницька С. Н. Анатолій Васильєвич Венедиктов (1887-1959): великий сподвижник / С. Н. Грудницька // Економіка та право. – 2013. – № 1 (35). – С. 166–173.

Грудницька С. Н. Хочешь есть калачи, так не лежи на печи / С. Н. Грудницька // Юридичний вісник України. – 2013. – 2–8 листопада (№ 44). – С. 12.

Грудницька С. Н., Переверзев А. Н. Вопросы субъектов корпоративного права / С. Н. Грудницька, А. Н. Переверзев // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Ужгород: Ужгородський нац. ун-т МОН України, 2006. – Вип. 6. – С. 156–160.

Грудницька С.Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики: моногр. / С.Н. Грудницька; НАН Украины, Ин-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2011. – 428 с.

Грудницька С. М. Підводні камені розрекламованого закону / С.М. Грудницька // Юридичний вісник України. – 2009. – № 2 (726). – 30 травня – 5 червня.

Грудницька С. М. Шкідливе «надкушування» і загроможчення господарського законодавства / С. М. Грудницька // Юридичний вісник України. – 2013. – 20–25 квітня (№ 16). – С. 4.

Грудницька С. М., Переверзев О. М. Правове регулювання здійснення господарської діяльності на основі публічної власності (методика дослідження) [Електронний ресурс] / С. М. Грудницька, О. М. Переверзев // Форум права: електронне видання. – 2013. – № 1. – С. 229–236. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/003-010-2013-1-contents.pdf>.

Грудницька С.М. Господарська правосуб'єктність: проблема визначення поняття та сутності / С.М. Грудницька // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 65– 90.

Грудницька С.М. Конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств: поняття і структура господарсько-правового інституту

[Електронний ресурс] / С.М. Грудницька // Часопис Академії адвокатури України: електронне видання. – 2010. – №. 3 (8). – 12 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/chaau/2010-3/content.html>.

Грудницька С.М. Корпоративні суб'єкти господарювання та корпоративне управління: напрямки вдосконалення законодавства і подальших розробок / С.М. Грудницька // Економіка та право. – 2004. – № 3 (10). – С. 93–99.

Грудницька С.М. Проблема співвідношення понять «підприємство» і «юридична особа» в контексті правового інституціонального підходу / С.М. Грудницька // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 1. – С. 91–99.

Грудницька С.М. Сполучення природної і позитивної господарської правосуб'єктності підприємств [Електронний ресурс] / С.М. Грудницька // Часопис Академії адвокатури України: електронне видання. – 2010. – №. 4 (9). – 12 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/chaau/2010-4/content.html>.

Гущин В. В., Порошкина Ю. О., Сердюк Е. Б. Корпоративное право / В. В. Гущин, Ю. О. Порошкина, Е. Б. Сердюк. – М.: Эксмо, 2006. – 458 с.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17 березня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 19. – Ст. 207.

Демченко С. Ф., Грудницкая С. Н. Новое корпоративное законодательство и проблемы его применения судами / С. Ф. Демченко, С. Н. Грудницкая // Экономика и право. – 2010. - № 1 (26). – С. 52–56.

Денисенко К. В. Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 [Електронний ресурс] / К. В. Денисенко; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2010. – 20 с.

Добровольский В. И. Корпоративное право для практикующих юристов / В. И. Добровольский. – М. : Волтерс Клувер, 2009.- 634 с.

Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции. Монография / В. В. Долинская. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.

Євтушевський В. А. Основи корпоративного управління: навч. посіб. / В. А. Євтушевський. – К.: Знання-Прес, 2002. – 317 с.

Жилинский С. Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности) : учеб. для вузов / С. Э. Жилинский. – 8-е изд., пересмотр, и доп. – М.: Норма, 2007. – 944 с.

Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством / В. Г. Жорнокуй // Право і безпека. – 2011. – № 5 (42) [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_5/PB-5/PB-5_50.pdf

Жорнокуй Ю. Поняття спільного (корпоративного) інвестування та його ознаки // Підприємництво, господарсько і право. – 2005. – №10. – С. 8-17

Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. В. Заборовський; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2010. – 19 с.

Задихайло Д. В. Корпоративне управління: навч. посіб. / Д. В. Задихайло, О. Р. Кібенко, Г. В. Назарова. – Х., 2003. – 688 с.

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440

Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.

Закон України «Про депозитарну систему України» від 6 липня 2012 р. № 5178- VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3066.

Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 292

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 року № 755-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 25. – Ст.1172.

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 41. – Ст. 2157

Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 47. – Ст. 646

Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05 липня 2012 року № 5080-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 63. – Ст. 103

Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство від 14.02.1992 р. № 2114-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 20. – Ст. 272.

Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 5. – Ст. 35.

Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34

Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04 березня 1992 р. № 2163-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 39. – Ст. 261.

Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 р. № 2265-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 30. – Ст. 414.

Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 45. – Ст. 363.

Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 9. – Ст. 79

Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правовий аспект): монографія / за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития / Г. Л. Знаменський. – К.: Наукова думка, 1996. – 263 с.

Зозуляк О. Виключна правоздатність юридичних осіб як вид цивільної правоздатності / О. Зозуляк // Юридична Україна. – 2009. – №2. – С. 49 - 51

Зубатенко О. М. Щодо запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання припинення суб'єктів господарювання / О. М. Зубатенко // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 185-191;

Зубатенко О.М. Припинення суб'єктів господарювання: Автореф. дис... к. ю. н.: 12.00.04 / О. М. Зубатенко; НАН України. Ін-т екон. –прав. дослідж. – Донецьк, 2008. – 22 с.

Кашанина Т. В. Корпоративное право: учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 899 с.

Кашанина Т. В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности / Т. В. Кашанина. – М.: ИНФРА-М-Кодекс, 1995. – 554 с.

Кибенко Е. Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии / Е. Р. Кибенко. – К.: Юстиниан, 2003. – 368 с.

Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины: Учебное пособие / Е. Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – 288 с.

Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Серія “Юридичний радник” / О. Р. Кібенко. – Х.: Страйд, 2005. – 432 с.

Коверзнев В. О. Господарсько-правовий статус виробничих кооперативів : монографія / В. О. Коверзнев. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 232 с.

Коверзнев В. О. Загальна характеристика господарсько-правового забезпечення діяльності виробничих кооперативів [Електронний ресурс] / В. О. Коверзнев // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 376–385. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11kvodvk.pdf>.

Коверзнев В. О. Перспективи розвитку кооперативного законодавства України в контексті Європейського досвіду / В. О. Коверзнев // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2012. – № 4. – С. 96–101.

Коверзнев В. О. Правова природа членських відносин у виробничих кооперативах / В. О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2012. – № 2 (110). – С. 78–86.

Коверзнев В. О. Правове становище загальних зборів членів виробничого кооперативу / В. О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2011. – № 9. – С. 84 – 89.

Коверзнев В. О. Правове становище загальних зборів членів виробничого кооперативу / В. О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2011. – № 9. – С. 84–89.

Коверзнев В. О. Правовий режим майна виробничих та інших видів кооперативів / В. О. Коверзнев // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (22). – С. 75 – 80.

Коверзнев В. О. Правові питання розвитку кооперації в Україні [Електронний ресурс] / В. О. Коверзнев // Право та управління. – 2012. – № 3. С. 190–202. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/prtup/2001_3/zmist.html.

Коверзнев В. О. Проблемні питання майнової відповідальності виробничих кооперативів та їх членів / В. О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2011. – № 12 (108). – С. 91 – 96.

Коверзнев В. О. Розвиток виробничої кооперації в Україні: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / В. О. Коверзнев // Право та управління. – 2011. – № 3. – С. 87–100. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/2001_3/zmist.html.

Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

Кологойда О. В. Правове регулювання фондового ринку України : навч. посіб. / О. В. Кологойда. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 320 с.

Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Корпоративне право України: Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 256 с.

Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.

Корпоративное право / под ред. И. С. Шиткиной. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 648 с.

Корпоративное право: учебник / под. ред. И. А. Еремичева, Е. А. Павлова Е.А. - 3-изд. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2011. – 438 с.

Коссак В. Практика вирішення спорів, пов'язаних з реалізацією корпоративних прав (за матеріалами узагальнення практики Господарського суду м. Києва) / В. Коссак, О. Бачун // Право України. – 2003. – № 12. – С. 54–57.

Кочергина Е.А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства: Монография / Е. А. Кочергина. – Харьков: Основа, 2005. – 236 с.

Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / С.

С. Кравченко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2007. – 18 с.

Кравчук В. М. Загальні збори акціонерів: порядок скликання та проведення / В. М. Кравчук // Юридичний журнал. – 2003. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=233>

Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2008. – 720 с.

Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – 464 с.

Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 [Електронний ресурс] / В. М. Кравчук; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2010. – 38 с.

Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога і цивіліста / О. Литвак, І. Кучеренко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 3 (19) . – С. 40-44; № 4. – С. 40-45

Лукач І. В. Органи корпоративного управління як суб'єкти господарських правовідносин / І. В. Лукач // Науковий вісник УжНУ. Серія право. – 2013. – Випуск 22. Частина II. Том 2 – С. 35-40

Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / І. В. Лукач; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007. – 18 с.

Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 256 с.

Марков В. І. Створення та реєстрація суб'єктів підприємництва недержавного сектору економіки: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04

[Електронний ресурс] / В. І. Марков; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. – 20 с.

Мельник О.О. Корпоративне право: Навчальний посібник / О. О. Мельник. – К.: КНЕУ, 2009. – 274 с.

Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: Монография / С. Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – 360 с.

Наказ Національного агентства України з управління державними корпоративними правами «Про затвердження Положення про реєстр державних корпоративних прав» від 14 травня 1999 р. № 72 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 22. – Ст. 1027.

Небава М. І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання: навч. посіб. / М. І. Небава. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 295 с.

Осипенко О. В. Акционерное общество. Корпоративные процедуры. Книга первак: Общее собрание и совет директоров / О. В. Осипенко. – М.: Статут, 2009. – 503 с.

Переверзев О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / О. М. Переверзев; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. – 20 с.

Пилецкий А. А. Теоретические проблемы предпринимательской правосубъектности в смешаной экономике: монография / А. Е. Пилецкий. – М.: ЧеРо, 2005. – 276 с.

Повар П. О. Поняття ліквідації підприємства / П. О. Повар // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1(87) – С. 135–144.

Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: автореф. дис... канд. екон. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / Д. І. Погрібний; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.

Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації / Д. І. Погрібний. – Х.: ФІНН, 2009. – 168 с.

Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92 (частина 1). – Ст. 3248

Полешко А. Становлення в Україні корпоративного права / А. Паленко // Право України. – 2003. – № 11. – С. 162–171.

Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 року № 1000 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 6. – Ст. 233

Положення про депозитарну діяльність, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 року № 999 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 49. – Ст. 3269

Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03 грудня 2013 року № 2826 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 100. – Ст. 3699

Порошенко П. О. Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / П. О. Порошенко; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2002. – 17 с.

Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про представника органу, уповноваженого управляти відповідними корпоративними правами держави в органах управління господарських товариств» від 15 травня 2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення конкурсу з визначення уповноваженої особи на виконання функцій з управління корпоративними правами держави» від 15 травня 2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок управління акціями (частками), які перебувають у державній власності, господарських товариств,

створених за участю Фонду державного майна» від 16 травня 2001 р. № 518 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 931.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики оцінки державних корпоративних прав» від 2 серпня 1999 р. № 1406 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 31. – Ст. 1618.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності» від 19 червня 2007 р. № 832 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 45. – Ст. 1839.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі повноважень з управління корпоративними правами держави суб'єктам управління об'єктами державної власності» від 05 грудня 2012 р. № 1146 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 94. – Ст. 3827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство» від 29 серпня 2012 р. № 802 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави» від 12 травня 2007 р. № 702, в ред. від 22 травня 2013 р. № 416 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 45. – Ст. 1608.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про управління корпоративними правами держави» від 15 травня 2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Правове регулювання ринку цінних паперів України: навч. посіб. / О. П. Віхров, Г. В. Ільющенко, В. О. Коверзнев та ін.; за ред. О. П. Віхрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 304 с.

Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Цінні папери України. – 2004. – № 1

Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14 // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 1

Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11

Резнікова В. В. Правове регулювання спільної господарської діяльності в Україні: Навчальний посібник. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 280 с.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств» від 30 грудня 2009 р. № 1639 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 27. – Ст. 1072.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про провадження депозитарної діяльності» від 23 квітня 2013 р. № 735 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 52. – Ст. 1910.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання» від 9 квітня 2013 р. № 520 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 41. – Ст. 1493.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Порядку реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації» від 26 лютого 2013 р. № 248 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 27. – Ст. 936.

Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 01 грудня 2004 року у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої

статті 4 ЦПК України (справа про охоронюваний законом інтерес) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 3288.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст.113

Роз'яснення ДКЦПРФ «Про порядок застосування статей 33 та 52 Закону України "Про акціонерні товариства" щодо компетенції органів акціонерного товариства при прийнятті рішення про анулювання викуплених акцій акціонерного товариства, затверджене Рішенням ДКЦПРФ від 23.02.2010 року № 3 // Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2010. – № 50

Рябота В. В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / В. В. Рябота; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 16 с.

Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / І.Б. Саракун; НДІ приват. права і п-ва Акад. прав. наук України. – К., 2008. – 21 с.

Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун; Академія правових наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2009. – 155 с.

Свічкарьова Я. В. Особливості правового регулювання праці в акціонерних товариствах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 [Електронний ресурс] / Я.В. Свічкарьова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.

Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96-99

Ситенко О. Б. Господарська діяльність акціонерних товариств: правовий аспект / О. Б. Ситенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prde/2010_21/10-5.pdf

Смитюх А. В. Арифметика корпоративного контролю. О классификации степеней корпоративного контроля в акционерных обществах / А. В.Смитюх // Юридическая практика. – 17 февраля 2009. – №7 (582). – С. 11–13.

Смітюх А. В. „Корпоративні вторгнення” та „корпоративні перевороти” як специфічні види корпоративного рейдерства / А. В. Смітюх // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 4. – С. 77–82.

Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах: навчальний посібник / А. В. Смітюх – К.: Істина, 2014. – 304 с.

Смітюх А. В. Корпоративне рейдерство у світлі корпоративної конфліктології / А. В. Смітюх // Юридичний радник. – 2008. – № 2 (22). – С. 26–30.

Смітюх А. В. Позови акціонерів про визнання недійсними правочинів акціонерного товариства за Законом України „Про акціонерні товариства” / А. В. Смітюх // Юридичний радник. – 2009. – № 2 (28). – С. 64–68.

Смітюх А. В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації / А. В. Смітюх // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 92–101.

Смітюх А. В. Рейдерство: зловживання правами щодо скликання позачергових зборів акціонерів і внесення пропозицій до порядку денного / А. В. Смітюх // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 3. – С. 111–114.

Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения / И. В. Спасибо-Фатеева. – Х.: Право, 1998. – 256 с.

Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / І. В. Спасибо-Фатеева; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2000. – 36 с.

Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні товариства: акції, власність, корпоративне управління (збірник статей) / І. В. Спасибо-Фатеева. – Харків: Райдер, 2002. – 172 с.

Спасибо-Фатеева І. В. Поняття корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 4. – С. 110-114

Спасибо-Фатеева І. В. Припинення юридичних осіб / І. В. Спасибо-Фатеева // Юридичний радник. – 2005. – № 1. – С. 29-36.

Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: Автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.04 / О. В. Титова; НАН України. Ін-т екон. –прав. дослідж. – Донецьк, 2006. – 19 с.

Титова О. В. Про поняття корпоративних прав у законодавстві України / О. В. Титова // Динаміка наукових досліджень'2004: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (21-30 червня 2004 р.). – Т.5: Право. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 48-50.

Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / О. Ю. Тичкова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.

Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / М. О. Томашевська; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2005. – 19 с.

Труш І. Організаційно-правові форми комунальних підприємств / І. Труш // Право України. – 2010. – № 2. – С. 223–230.

Труш І. В. Господарська правосуб'єктність комунального підприємства / І.В. Труш // Економіка та право. – 2011. – № 3 (31). – С. 63–67.

Труш І. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності комунальних підприємств: моногр. / І.В. Труш; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – К.: НВП «Інтерсервіс», 2012. – 400 с.

Труш І. Порядок створення акціонерного товариства комунального сектора економіки / І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6. – С. 59–63.

Труш І. Порядок створення комунальних унітарних підприємств / І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 11–15.

Труш І. Порядок створення товариства з обмеженою відповідальністю комунального сектора економіки / І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 16–19.

Труш І. В. Комунальне підприємство як учасник внутрішньогосподарських відносин / І.В. Труш // Економіка та право. – 2013. – № 1. – С. 38–42.

Труш І. В. Особливості здійснення господарської діяльності комунальними корпоративними підприємствами / І.В. Труш // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 72–78.

Труш І. В. Правовий режим майна комунального корпоративного підприємства [Електронний ресурс] / І.В. Труш / Право та управління: електронне видання. – 2012. – № 2. – С. 907–914. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/index.html>.

Фесечко Л. І. Правове регулювання додаткового випуску акцій акціонерними товариствами: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / Л. І. Фесечко; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Хозяйственное право: учебник / В. К. Макутов, Г. Л. Знаменский, В. В. Хахулин и др.; под ред. В. К. Макутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.

Хорт Ю. В. Механізм захисту інтересів учасників акціонерних правовідносин через конструкцію статутного капіталу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / Ю.В. Хорт; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2009. – 19 с.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461

Цікало В. І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація / В. І. Цікало // Право України. – 2010. – № 11. – С. 102–111.

Цікало В. І. Правова природа корпоративного правовідношення / В. І. Цікало // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 157–165

Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / П. П. Черевко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2009. – 16 с.

Черненко О. А. Організаційно-правові форми державного підприємства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 [Електронний ресурс] / О. А. Черненко; НДІ приват. права і підприємництва Нац. акад. прав. наук України. – К., 2011. – 20 с.

Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / О.С. Швиденко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. – 20 с.

Шевченко Я. М., Венецька М. В., Кучеренко І. М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності: Монографія / Я. М. Шевченко, М. В. Венецька, І. М. Кучеренко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 104 с.

Щербакова Н.В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Н.В. Щербакова / НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Щербина В. С. Господарське право: підруч. / В. С. Щербина. – 5-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.

Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10–14.

Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.

Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / О. В. Щербина; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2000. – 15 с.

Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України / О. В. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 158 с.

Щодо пакету документів, який необхідно надати державному реєстратору у разі внесення змін у відомості про юридичну особу, пов'язаних зі зміною керівника: Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 11 серпня 2008 року № 6841 // Дебет-Кредит. – 2008. – № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://dtk.com.ua>

Юлдашев О. М. Методологічні засади регуляторної політики у сфері господарської діяльності: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.Х. Юлдашев; НАН України. Ін-т екон. –прав. дослідж. – Донецьк, 2008. – 30 с.

Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): Монографія / В. Л. Яроцький. – Харків: Право, 2006. – 544 с.

Алфавітно-предметний показчик

Акціонер
Акціонерне товариство
Акція
Джерела корпоративного права
Виробничий кооператив
Виключення учасника (члена) з корпоративного підприємства
Вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства
Відокремлений підрозділ корпоративного підприємства
Відчуження акцій
Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі
Вклади до статутного (складеного) капіталу
Вкладники
Господарське товариство
Дивіденди
Дирекція
Директор
Загальні збори акціонерного товариства
Засновники
Звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена)
Колективне сільськогосподарське підприємство
Командитне товариство
Кооператив
Корпоративне право
Корпоративне підприємство
Корпоративне приватне підприємство
Корпоративне управління
Корпоративний звичай
Корпоративний нормативний акт
Корпоративний прецедент

Корпоративний секретар
Корпоративний спір
Корпоративний фонд
Корпоративні відносини
Корпоративні норми
Корпоративні права
Корпоративні обов'язки
Ліквідація корпоративних підприємств
Меморандум
Наглядова рада
Неподільний фонд
Носії публічних інтересів
Об'єднання капіталів
Обслуговуючий кооператив
Органи корпоративних підприємств
Організаційно-правова форма товариства
Пай
Пайовий фонд
Персональні товариства (об'єднання осіб)
Підвідомчість корпоративних спорів
Підсудність корпоративних спорів
Повідомлення про збори
Повне товариство
Повні учасники
Порядок денний зборів
Посадові особи корпоративних підприємств
Правління
Предмет корпоративного права
Протокол загальних зборів
Рейдерство

Ревізійна комісія (ревізор)
Резервний фонд
Реорганізація корпоративних підприємств
Сільськогосподарський кооператив
Споживчий кооператив
Способи захисту корпоративних прав
Спостережна рада
Статутний капітал
Суб'єкти корпоративних відносин
Товариство з обмеженою відповідальністю
Товариство з додатковою відповідальністю
Транснаціональна корпорація
Установчі документи корпоративного підприємства
Учасник
Фермерське господарство
Фіктивні корпоративні підприємства
Фондова біржа
Частка у статутному капіталі
Члени корпоративного підприємства